

Boros László

**Az
emberben
felénk
hajló Isten**

BOROS: AZ EMBERBEN FELÉNK HAJLÓ ISTEN

BOROS LÁSZLÓ

**Az emberben felénk
hajló Isten**

PRUGG VERLAG
EISENSTADT 1973

A német eredeti címe és kiadója:
Im Menschen Gott begegnen. Matthias-Grünwald-Verlag,
Mainz, 4.kiadás 1969
Fordította: Sántha Máté

Egyházi jóváhagyással. — Druck: Prugg Verlag - Eisen-
städter Graphische Ges.m.b.H., Eisenstadt, Österreich.

BEVEZETÉS

Az itt következő elmélkedésekben a keresztyén élet alapvető feszültségére keressük a feleletet. Két kérdéssel lehet kifejezni ezt a feszültséget; mind a kettőt már századokkal ezelőtt szabatosan megfogalmazták olyan emberek, akik a maguk módján becsületesen próbáltak igazán keresztyének lenni: „Hogyan lesz Isten kegyelmes hozzám?” — és: „Hogyan lesz belőlem igazi ember?”

Luther Márton egy életen át az első problémával viaskodott. Ez az istenélményétől megrendült, dinamikus, szeretetében és haragjában egyaránt mértéktelen, az Abszolútum hatalmától megigézett ember így ír Wittenbergből Melanchtonnak 1527.okt.27-én: „Semmi másra nem vágyakozom, nem szomjazom, csak hogy Isten kegyes legyen hozzám.” Ugyanabban az időben az érzékeny és nagyműveltségű Rotterdami Erasmus a másik kérdésre keresi a választ: „Hogyan jutok el igazi (jól megalapozott) emberiségre?” Ez a két kérdés Nyugat egyik legvajúdobbb korszakában hangzott el. Akkor kezdődött az újkor: az a kor, amelyben ma is meg kell találnunk Istent. Nincs szükség rá, hogy itt, ebben a teológiai elmélkedésben felsoroljuk a korszak történeti sajátosságait: úgyszólván közismertek. Az emberi valóság minden birodalmában új világkorszak virradt ránk. Szenvedélyek, érzések, ismeretek és remények forrpontjának órája volt.

Ma is a radikális változások korát éljük. Az egész érzelmi és élményvilág átalakulása olyan erősen él az emberek tudatában, hogy már közhellyé vált „az újkor végét” emlegetni. De mi itt nem történelmi emlékeket akarunk fölidézni, nem is azt fontolgatjuk, mire bukkantak az említett gondolkodók és keresők felelet és megoldás gyanánt. A „gyökeres” átalakulás minden korszakában pontosan ugyanazokat a kérdéseket vetik föl az emberek: „Hogyan lesz Isten kegyelmes hozzám?” — és: „Hogyan találom vissza igazi emberiségemhez?” A keresztyén felelet lényege mindig ebben az „és” kötőszóban rejlik.

Annyiban találom kegyelmes Istenre, amennyiben igazi ember leszek. Keresztyénné lenni alapjában véve azt je-

lenti, hogy hiszek Krisztusban, vagyis a megtestesült Istenben. A végtelen és kifejezhetetlen Isten emberré lett. Ezért, ezóta, ebben az emberré lett Istenben embernek lenni maga is kegyelem. Az emberi lét mélyes mélyén ott csordogál az örökkévalóság forrása. Az emberségért való fáradozás tüskebokrában kigyúl az Abszolútum lángja. Amióta Isten emberré lett, azóta mindenütt, ahol valami emberi történik, már az isteni is jelen van. Az emberség titka lényegi kapcsolatban áll Isten megtestesülésével.

Megtestesülésével Isten a teljes emberi valóságot átjárta. Igazán emberré lett. Magára vette — a bűnön kívül — a teljes emberséget, tehát azt is, ami olyan borzasztóan mindennapi, ami megszokott, ami mindig ugyanaz, ami észrevétlen.

Gondoljuk csak meg, mi ez valójában: „Isten emberré lett“. Isten: Ez a név a megfoghatatlant, a megnevezhetetlent jelzi. Isten az, aki mivoltánál fogva elérhetetlen. Korunk különös kegyelme, hogy Istennek ezt a „más-voltát“ létünk minden rostjával megélhetjük. Talán másképpen nem is megy: az emberiségnek végig kell ma szenvednie a tapasztalatok legborzalmasabbikát, Isten távollétét, hogy újból érzéke lehessen az iránt, mennyire teljesen más ő. Előtte csődöt mond minden beszéd, minden gondolkodás, minden érzés. Isten: a „dermesztően idegen“.

Ez mind igaz — és mégsem igaz. Mert az mondtuk: Isten valamivé *lett*. Ez az abszolút, egészen-más, távoli és megfoghatatlan lény fogható közelbe jött, belépett az életbe, mindannyiunk közös létébe, egyenlő lett velünk. Gyermekeké lett, észrevétlenül élt köztünk, ácsmesterséget tanult, szerteszét vándorolt, elfáradt, lehangozottság vett erőt rajta, és művét, a megváltás művét a gyötrő aggodalom vérizzadásával és az elhagyatottság elfúló kiáltásával fejezte be. Emberi gondolkodásunk már „Isten“ fogalmán szilánkokra törik, — mit kezdjünk hát a „valamivé váló“ Istennel?!

És még mindig hátra van a kijelentés harmadik eleme: Isten *emberré* lesz. Krisztusban egy csupa-megértés, csupa-jóság ember jelent meg közöttünk, olyan, aki oltalmába vette a bűnösöket és a gyengéket. A „tisza emberség“ ragyogott fel benne. Végre olyan ember járt itt közöttünk, aki nem törte ketté a meghajlott nádat és nem oltotta ki a pislálkozó mécsbelet; egyre azt ismételte: „Ne féljetek“;

„az Úr kegyelmének esztendejét“ hirdette és a latorhoz így szólt: „Még ma velem leszel a paradicsomban“. Ennyire emberi csak Isten lehetett! Mostantól fogva — a bűnön kívül — semmi emberi dologra nem gondolhatunk úgy, hogy azt ne alkalmazhatnánk magára Istenre. Krisztusban Isten emberi kedvességgé és jósággá szelődött.

Egy egyszerű teológiai megfontolás talán még mélyebben feltárja előttünk Isten emberségét. Hogy valamennyire megérthessük az emberré lett Istent, gondoljuk meg a következőt: Krisztusban teljesen helyreállt az emberség, úgy, amint eredetileg volt. A teológia a maga elvont nyelvével így fogalmaz: Krisztus „konkupiszcencia“ (rendetlen kívánságok) nélkül élt. Ez az önmagában még negatív kijelentés pozitív oldalról nézve ezt jelenti: Krisztus a lét eredeti egységében valósította meg életét; nem volt benne hasadás aközött, ami volt és aközött, amit tett; minden, amit átélt, közvetlenül létté vált benne; cselekedeteiben tökéletesen „ő maga“ volt. Az emberség mindenestül integrálódott létében (elválaszthatatlanul, de ugyanakkor összevegyülés nélkül). Egészen ember volt, — mert egészen Isten.

Mostantól fogva nekünk embereknek sincsen más utunk Istenhez: Krisztus az út. Ő volt az ember. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy mi még nem vagyunk igazi emberek. Bennünk mindig csak töredékesen van meg az igazi emberség. Nem készen találjuk magunkat a világban. Bennünk mindig feszültség áll fenn aközött, ami vagyunk és ami lenni szeretnénk; aközött, amit már megvalósítottunk és amit még létre kell hoznunk. Hogy igazán emberek legyünk, mindig újra kell kezdenünk, mindig újból el kell tőkélnünk magunkat, hogy emberként állunk helyt az életben.

Ezt a szüntelen, szinte konok fáradozást, hogy lényünk-ből előbányásszuk azt, ami eleven, ami szép, ami jövőt ígérő, a régi filozófia és nyelvhasználat egy elkoptatott szóval jelölte: az „erény“ szavával. Ez a szó ma sokakban kellemetlen érzést kelt. Hogy milyen jelentős és nagy dolgot értettek rajta, arra legtöbbször csak úgy jövünk rá, ha ráeszmélünk: életünk nem lett olyan, amilyen lehetett volna, amilyennek lennie kellett volna. Az embernek sajátmagának kell befejeznie magát. Saját fáradozása árán kell felnőnie, hozzáérlelődnie a benne rejlő lehetőségek gazdag bőségéhez. Ha csakugyan megkísérelt ezt (vagyis ha becsületesen igyekszik igazi ember lenni),akkor ahhoz közeledik, amit

Krisztus megvalósított: a tiszta emberséghez, a maradék-talanul megélt embermivolthoz. Isten emberré léte után az embernek semmi más tennivalója, mint hogy emberré vál-jék — és akkor megtalálja Istent. Élesebb kifejezéssel (az egyházatyák nyelvén): „Isten emberré lett, hogy az ember Istenné legyen“. Saját emberségemben találok meg Istent. Miközben az ember „begyakorolja magát“ emberségébe (ez nem más, mint az „erény“ meghatározása), „áttetszik raj-ta“ Isten. Dietrich Bonhoeffer azt mondta: „Isten magában az életemben transzcendens“.

Ez azonban egyúttal azt is jelenti, hogy az emberség igazi lényege emberileg elérhetetlen. Senkisem „erényes“, legkevesbé az, aki annak tartja magát. Az emberség mindig megközelítendő eszmény marad, éppen mert állandó bele-növés az istenségbe. Vagyis az embernek ahhoz, hogy igazán ember legyen, át kell hágnia saját korlátait, kilépnie a ta-lajtalanba, a dinamikus végtelenbe. Az emberré lett Isten kifelé édesget bennünket kicsinységünkől, megszokott ke-reteinkből. Ha megelégszünk azzal, amit már elértünk, ak-kor még nem vagyunk olyanok, amilyenek Isten terem-tett: a végtelen tökéletesedés felé vándorló emberek.

Mégsem követel tőlünk valami hatalmas teljesítményt, hogy beilleszkedjünk életünknek ezekbe a dinamikus, vég-telen távlataiba. Isten testvérünkkel, felebarátunkká lett. Az ember tehát az isteni tökéletesedésnek való nekiindulását egyszerű, szerény testvériességgel valósíthatja meg: a test-vérnek tett alázatos mindennapi szolgálattal. „Amit egynek tettetek e legkisebb testvéreim közül, nekem tettétek.“ Ezért a felebaráttal való találkozás az igazi embervolt begyakor-lása, és ezzel egyben indulás az Isten felé. A bevezetőben feltett két kérdést tehát még egy harmadikkal egészítjük ki: „Hogyan találok utat testvéremhez?“ Ha ezt a három kérdést logikus sorrendben vetjük föl, abból világossá válik Krisztus üzenetének lényege: *Amikor megtalálsz az utat a testvérhez, igazi emberré leszel, és egyben eljutsz Istenhez.*

Igy tehát megtaláltuk elmélkedéseink keresztény logiká-ját: A testvér útján eltalálni az igazi emberséghez, és ebben magában Istenhez. Testvér — ember — Isten: ez lesz meg-gondolásaink állandó váza. Ami pedig a tartalmat illeti: bár nem hiánytalanul, de mégis logikus rendben, imádkozva végiggondoljuk az életünkben egzisztenciálisan jelentős erényeket, és talán azt is megkíséreljük, hogy egy kicsit

elsajátítsuk őket. Keresztény szempontból az erény: saját erőlködésünkkel megvalósított lényegi emberség. Éppen ezért emberileg elérhetetlen. Hogy mégis megkíséreljük az elérhetetlent és minden sikert érdemtelen kegyelemként fogadunk: ez valójában a kereszténység titka (egyben a barátságé és a szereteté is). Minél magasabb az ára, annál inkább ajándékba kapjuk. Ezért kell megszolgálni az ajándékot — annál inkább, minél megszolgálhatatlanabb. Éppen ajándék-voltában kell megküzdenuünk érte.

Ott kezdjük az elmélkedést, ahol emberi valótlanságunk metafizikai gyökere rejlik: a hazugságnál. Vagy inkább — hogy ne torpanjunk meg mindjárt a negatívumnál — ott, ahol a pozitívan megvalósult ember „megszólaltatja“ az isteni létet: az igazlelkűségnél.

ELMÉLKEDÉS AZ IGAZLELKÜSÉGRŐL

Nézzük meg először saját életünket őszintén. Vannak benne becsületes, világos és nyílt pillanatok. De nem ez a létállapotunk. Mindennapunk messzemenően hazugság. Szinte egész életünkben hazudunk magunknak. Mindannyian álarcot hordunk, és mindig újból kitérünk az „igazi” elől. A „hazugság” kifejezés itt nem annyira a tények tudatos meghamisítását jelzi, nem a valótlan kijelentést, amellyel félrevezetjük embertársunkat. Inkább valami központi jellegű, létünkben gyökerező folyamatra vonatkozik: egész életünk igaztalanságára. Próbáljuk meg mindenekelőtt életünknek ezt a legmélyebb lényegtagadását, létünknek ezt az elsötétülését megragadni, hogy elmélkedésünk későbbi folyamán annál láthatóbbá váljék az igaz ember nagysága és az, hogy benne megvalósul az embervolt lényege.¹

Mit jelent hát ez a szó: „élethazugság”? Haladjunk nagyon óvatosan. Még ne éljünk meghatározásokkal. Nézzünk előbb a saját életünkbe. Kíséreljük meg leírni azt az állapotot, amelyben valamennyien élünk.

Életünk nagymértékben azzal telik, hogy *kitérünk*. Nem akarunk szembeállni a dolgokkal, eseményekkel, emberekkel. Ha az ember kitér, a szájával még nem hazudik. De az életével már igen. Talán még nincsenek hátsó gondolataink, nem tagadunk le semmit. Egyszerűen kitérünk. Ha előttünk fekszik egy testileg vagy lelkileg bajbajutott ember — továbbmegyünk. Nem hajlunk le hozzá. Talán jó okaink vannak rá. Hogy még jobban megalapozzuk ezeket a „jó okokat”, gyakran igazságrendszereket alkotunk, filozófiai iskolákat nyitunk. A létének teljességével hazudó hazug a szájával talán nagy hangerőre és ünnepélyesen vallja az igazságot. Ezen a téren talán „csúcsteljesítményeket” ér el. Ez azonban nem változtat az alapvető tényen: Elmegyünk a másik baja mellett, közben talán még mosolygunk is. Kényszerítő erejű követelés kiált felénk, és mi kitérünk, „gépesítjük”, kitekerjük, félremagarázzuk.

Hadd világítsuk meg ezt egy példával. Három jóbarát ül Jób előtt. Ő is, barátai is megrendülve hallgattak hét napon át. Ekkor a három barát beszélni kezd. Vigasztalást,

intést, de mindenekelőtt oktatást adnak a szenvedő embernek. Egyszerre csak azt kell hallaniok Istentől, hogy nem a jajgató, panaszkodó Jóbra haragszik, hanem rájuk, a tanító, intő, vigasztaló barátokra. Pedig itt komoly, jámbor és jószándékú emberek beszéltek. „Szinigazságokat” mondtak. És mégis hamis szavak voltak, mert az istenkáromlás-hoz oly közelálló Jóbnak emberileg mit sem segítettek. Ez a három ember nem osztozott az embertárs bajában, hanem tanított, pasztorált, liturgiát és prédikációt tartott. És Istent éppen ez gyullasztotta haragra. Tanításuk, előadásuk igen jól hangzik. Minden igaz, nagyon is igaz ezekben az intelmekben. Három derék és bölcs ember próbál itt segíteni egy szenvedőn. És mégis elmennek mellette, mert nem osztoznak bajában. Inkább hallgattak volna. Jób nagyon helyesen feleli nekik: „Nekem is van annyi eszem, mint nektek” — és: „Ilyesmit gyakran hallottam. Én is tudnék úgy beszélni, mint ti. Lennétek csak ti az én helyemben, akkor én találnék számotokra szép szavakat, és csóválnám miattatok a fejemet. Számmal vigasztalnálak titeket és nem fukarkodnék ajkam vigaszával.” Majd újból: „Bár elhallgatnátok. Bölcsnek dicsérnének érte.” Ez a három ember igazat beszélt, de nem találta meg az utat a bajban levő felebaráthoz: tehát a létével hazudott. „Időtlen igazságokat” prédikáltak, és ezzel csakugyan segíteni akartak Jóbnak. Alapjában véve mégsem mondtak semmi vigasztalót. Nem vitték közelebb az előttük szenvedő embert az igazsághoz, Istenhez. Az igazságok, amelyeket kiejtettek, igaztalansággá váltak. Ezért nem voltak az *igazság tanúi*. Ez a három ember alapjában véve csak saját életét akarta igazolni, saját-magát fölmenteni. Nem adtak helyet magukban a felebarát szenvedésének. Megtagadták a létet, pedig igazat mondtak.

Ezen a szélsőséges példán mutattuk meg, mi az az élet-hazugság: olyan hazugság, amely nem föltétlenül esik egybe a nyelv hamis megnyilatkozásával. Ha próbálunk még mélyebbre hatolni ebbe az egzisztenciális igaztalanságba, egy további jellegzetességet (tulajdonképpen azt kellene mondanunk: jellegtelenséget) fedezünk fel. Neve: az élet egyszerű *tengetése*. Ezzel az elnevezési kísérlettel az egzisztenciális igaztalanság legmélyebb lealacsonyodását próbáljuk jellemezni.

Az ember élete végső soron — akárhogy vesszük is — mégis csak törekvés a végtelen felé. Az ilyen életet nehéz elviselni. Az ember túlságosan rest. Védekezik az ellen, ami

követel tőle valamit. Ebben a merevségben élete összezsugorodik. Szokásokat, életszabályokat fejleszt ki. Ezzel léte elveszti frissességét, szellemi jellegét; mert a szellem mélye lényege szerint fölötte áll a szokásoknak. Az élet így egyhangúvá válik. Igaz, az ember megpróbálja ezt az egyhangúságot szórakozással és kalandokkal elűzni. De lassan életunalomná sűrűsödik benne, egész léte sivárrá, üressé válik. Bezárkózik, érzéketlenné lesz a váratlan, a kegyelmi események iránt. Lassan eltűnik belőle a nagyratörés, annak várása, ami „igazivá” tesz, a szépség, jóság, találkozás, barátság és szerelem reménye. A szív nyugtalansága elapad. Eltompul minden vágyakozás iránt. Kezd értetlenül állni a többiekkel szemben és elutasítóan, sőt ellenségesen szegül szembe minden újjal. Minden találkozás zavarja beidegzett szokásaiban, sőt kilendíti sineiből. Semmi se történjék, ami vegetálásának szilárd kereteit zavarhatná, vagy éppen megrendíthetné.

Nagyon is lehetséges, hogy az ilyen ember helytáll az életben, „derék”-nek számít, De tud-e arról, hogy az ember lényének legmélye kimeríthetetlen, hogy a véges a végtelent hordozza magában? Az ilyen élet nem adhatja oda igazán magát, mert énjének odaadásában maradéktalanul odaveszne. Nem tapasztalja meg önmaga odaadásának boldogságát, azt a kegyelmet hozó veszteséget, amikor kiszolgáltatjuk a saját, oly aggodalmasan őrzött és mégsem biztos, alapjában véve bebiztosíthatatlan valónkat. Ilyenformán a „tengődő” létben mély — gyakran be nem vallott — ellenkezés támad a szeretet iránt, és minden olyasmi iránt, ami áldozatkészséget kíván. Szokásai rabjává lesz; az élet görcsösen ragaszkodik pályájához. A lét „szilárddá” válik. De ez a vélt szilárdság csupán megmerevedés, megkérgesedés, nem pedig az igazi elevenség jótét világossága és kristályos keménysége.

Az egész élet kicsinyessé válik. Gyakran csodálkozunk, milyen kicsinyesnek és szűkkeblűnek bizonyulnak közelebbi ismeretségre olyan emberek, akiknek hivatásuknál és társadalmi állásuknál fogva nagyvonalúaknak kellene lenniök; milyen gyakran hiányzik belőlük a szellemi és igazán emberi kiválóság. Ezzel szemben a szerény, egyszerű, alig észrevett emberben igazi emberi nagyság és nagyvonalúság is megnyilvánulhat, ha eléggé a közelébe kerülünk ahhoz, hogy lényének kisugárzását megérezzük. Mert ez él, a másik csak tengődik.

A „tengődő“ lét fokozatosan restté, gondolatlanná és mindenestül „élettelené“ válik. Ha igazi emberséggel találkozik, mindig megtapasztalja: alapjában véve milyen tehetetlen szellemileg. Ez a benső tehetetlenség bizonytalanná teszi az ilyen embereket, bár a lelket mélyen megragadó súlyos megrázkódtatások esetén gyakran megőrzik hidegvérüket. Mégsem birkóznak meg az élet igazi problémáival.

Ez az alapvető bizonytalanság lassacskán aggodalomná, egzisztenciális *gyávasággá* sűrűsödik. Az ember a szó szoros értelmében kedvetlenné válik: elvesztette kedvét az igazi élethez. Ragaszkodott magához, azért elvesztette magát. Ennélfogva az ilyen életbe — még ha kifelé vidámnak és fesztelennek mutatkozik is — mélyen ülő rossz hangulat, rejtett rossz közérzet lopózik be. Már pedig az emberi egzisztenciában azt kell fontolóra vennünk, hogy csak akkor lesz igazán szilárd, ha — és amennyiben — „labilis“ marad: alakítható, érzékeny, nyitott a meglepetések iránt. Ha valaki csak „tengődni“ próbál, ezzel olyasmit próbál, amire valójában senki emberfia nem képes: azt, hogy maradéktalanul felületes legyen. Pedig az ember nagy előjoga az „elégedetlenség“ és a még el nem következettnek állhatatos várása. Aki erről lemond, magát az életet adja fel.

Megkíséreltük vázolni az emberi élet egzisztenciális igaztalanságát. Nem az erkölcsi értelemben vett „hazugságról“ beszéltünk, hanem az élet hazug voltáról. Ennek lényeges megnyilvánulása a *kitérés és az élet tengetése*. Ilyen üres figurák vagyunk valamennyien, nagyon is ilyenek. Ebből kiindulva szeretnénk most megsejteni, minek kellene lennünk valójában: meglátni az emberi igazlelkűséget. Ennek érdekében most elmélkedésünk témájára alkalmazzuk a keresztény létnek bevezetőben kifejtett alapszkémáját („A testvérhez vivő út igazi emberségre és egyben Istenhez is vezet“), hogy így előtörjön szívünk mélyéből az őszinteség vágya.

Igazlelkűség a testvérhez

Szavunk most nehezkessé válik, sőt nehezünkre esik a szó. Mikor az imént a léthazugságról beszéltünk, saját tapasztalatunkból szóltunk. Most viszont olyasmiről kell beszélnünk, amit csak sejtünk, ami után csak vágyakozhatunk. Senki közülünk még töredékesen sem valósította meg életében. Amiről itt szólunk, olyan egyszerű, hogy az emberi

nyelv csak bonyolulttan tudja kifejezni. Létünk „világos oldaláról“ van szó.

Persze nagyon fontos lenne az is, hogy itt a másik emberrel való beszéd igazvoltáról beszéljünk. Vagyis hogy a beszélő azt mondja, amit csakugyan gondol, lát és ért; hogy amit elgondolt, meglátott, megértett, azt nem hamisítja meg, nem csorbítja meg, nem változtat rajta és nem színezi át. Mindez természetesen azzal az előfeltétellel áll, hogy a másinak joga van tájékoztatásunkra. De az igazlelkűségnek ezt az igen fontos oldalát — mennyi kárt vallott ez korunkban! — itt mellőznünk kell, vagyis inkább magától értetődőnek föltételeznünk. Aki fejtett és kritikus keresztény életet él, le tudja győzni féltékenységét és zavarát, ráadásul pedig a szükséges mértékben ura a kifejezéseknek, az maga is rá fog jönni, hogyan mondhatja meg, hogyan tartozik megmondani az ember az igazat a mi furán összekuszálódott világunkban.

Elmélkedésünkben azonban valami sokkal fontosabbról van szó. A következő kérdésről: Milyen az az élet, amelyben nemcsak szóban, hanem tettben is megvan az igazság? Milyen az a lét, amelyben az igazság „felcsillan“, élményszerűen, közvetlenül? Haladjunk ismét nagyon óvatosan, és először csak fenomenológiailag vázoljuk fel az igazságot „cselekvő“ lét képét. Hogy fest a „világító“ élet? Leírásunk szükségképpen szubjektív jellegű: Először csak arról akarunk beszélni, amit megtapasztaltunk — vagy csupán megsejtettünk olyan emberekkel találkozáskor, akiknek az élete „világít“. Nem szabad tehát rendszert alkotnunk, hanem első pillanatra talán nem okvetlenül összetartozó tulajdonságokat kell lazán egymás mellé állítanunk. Így megkapjuk a testvér iránti igazlelkűség képét — nem pedig a definícióját.

Az igazán becsületes ember rendelkezik azzal a képességgel, hogy természetszerűen szeretetet és barátságot ébreszt bennünk. Miért? Nehéz megmondani, még nehezebb körülírni. Talán azért, mert egészen „felvevőképes“. Minden hátsó szándék nélkül veszi magába lényünket; semmit sem akar tőlünk; nem próbál nálunk semmit sem elérni, nem akar senkit magához kötni. Ilyen embereknel a lélek egyszerűen jól érzi magát, bár legtöbbször csendesek, sőt hallgatók, és szívesen vannak egyedül. A belőlük sugárzó öröm belső nagyságról tanúskodik. Ennek a nagyságnak a következ-

ménye, hogy valahogyan nincs bennük félelem. Hiszen rettenthetetlennek kell lenni ahhoz, hogy egy ember fenntartás nélkül megnyissa lelkét a többinek. Az ilyen „egzisztenciálisan igaz” élet magva független attól a befolyástól, amelyet a világban és az emberben levő szörnyűségek gyakorolnak ránk. Ez bizonyára különleges választottság jele. Mindenekelőtt abban mutatkozik, hogy az ilyen ember nem neheztel a sértések miatt, sőt mi több: egyáltalán nincs megbocsátanivalója. Soha sincs az a benyomásunk velük kapcsolatban, mintha tudatosan meg akarnának bocsátani a sértőnek. Csendes ártatlanság él bennük. Eleve nem tartják sértésnek a sértést, sőt észre sem veszik. Ez az az önzetlenség, tehát magunk elvesztése, amiről már volt szó: Az ilyen emberben van hely a másik embernek, az ilyenben a másik szabadon élhet.

A maradéktalan igazlelkűségnek ezek az emberei gyakran semmi látható nyomot nem hagynak hátra a földön. Nem ritkán úgy tűnik el világosságuk a világból, mintha sohasem lett volna. Egészen egyszerűen, csendesen átlépnek a Nagyobba. De szellemi hatalomként tovább hatnak azoknak a tudatában, akik találkoztak velük az életben. Igazvoltukkal ítélnék fölöttünk, éppen mert nem ítélnék el. Bár pontosan megkülönböztetik a helyeset a helytelentől és nem adják beleegyezésüket ott, ahol nem lehet, de nem ítélnék meg. Gyakran csak csendesen továbbmennek. Mégis épp ezzel megy végbe az igazi ítélet, olyan, amilyen világunk törvényszékein nem, vagy csak ritkán lehetséges. Azzal ítélnék meg bennünket, hogy ragaszkodnak a belátott igazsághoz, anélkül, hogy különösebben hangsúlyoznák, anélkül, hogy ránk akarnák erőszakolni. A visszataszító „mindent jobban tudás” hiányzik belőlük.

Önmaguknak ezt a háttérbe vonulását lényegi *tisztaságnak* is mondhatnánk. Az ilyen emberek összeszedett életükkel a végső valóság, vagyis a szentség elkötelezettjei. Gyakran „szent gondtalanságban” élnek. Sokszor semmi belső közülük nincs a pénzhez, van úgy, hogy mindent odaadnak és nekik maguknak nem marad miből élni. Létük lényege szerint gondtalan. Sokszor nem is sokat tudnak Krisztusról, mégis megvalósítják intelmét: „Ne aggódjatok a holnap miatt.” Nem mindenki tud így élni. De kell, hogy legyenek közöttünk ilyen emberek: így marad eleven az élet.

Az igaz emberben az ítélettől való tartózkodás egzisztenciális egyszerűséggel és átlátszóssággal párosul. Az ilyen

ember őszintesége azt jelenti, hogy alkalomadtán belső indítást érez az igazság kimondására. Úgy találja, oda kell mennie a másikhoz és megmondani neki: Te színészkedsz a világnak és sajátmagadnak; hagyj föl ezzel. Hirtelen megvilágosításként tör rá: Meg kell mondanom az igazságot ennek az embernek, különben senkisé mondjá meg neki. Ilyenkor azonban különleges erő árad belőle. Ha utána elgondolkodik, maga sem tudja, hogy merhetette kimondani a teljes igazságot. Félelem ébred beszélőben és megszólítottban egyaránt, a szent dolgok borzongása. De ezzel a félelemmel öröm, sőt ujjongás is jár együtt: a lét tiszta szentségében világít. Valaki elvállalta annak kockázatát, hogy kimondja az igazságot. Valami szilárd és rendíthetetlen jött létre, valami, ami világít és tüzel, és mégis csupa szeretet és önzetlenség.

De gondoljuk csak meg, milyen sebezhető az ilyen ember. Mások élő lelkiismeretének lenni: kibírhatatlan dolog. Senki emberfia tartósan nem bírja. Ezért éppen az igaz ember forog veszélyben. Az igazság küldötteként áll a világban. Küldetése azonban egyben próbatétel is. Mindaz, amit eddig megkíséreltünk leírni: ez a félelemnélküliség, ez a tisztaság, ez a gondtalanság, magában hordja a bukás lehetőségét. Hiszen csak az zuhanhat le, aki magasan áll. Sarkában leselkedik a csüggedés, a bizonytalanság, a kísértés. Azt kérdi magától: Csakugyan a jótevő igazságot mondtam meg? nem voltam túlságosan kemény? nem voltam túlságosan önhitt? És nagyon is valószínű, hogy azok voltunk.

Igazlelkűség önmagunkhoz

Pál apostol, aki alkalomadtán bámulatos mélyen pillantott az emberi szívbe, arra intette efezusi barátait, hogy legyenek „igazak a szeretetben“. A görög kifejezés szinte lefordíthatatlan: „*aletheúein en agápe*“ (Ef 4,15), vagyis nagyjából: „igaznak lenni (igazat mondani, tenni), de szeretetben“.

Nagyon is gyakran kerülünk abba a kísértésbe, hogy olyankor mondjunk meg valamit, amikor nem helyénvaló, amikor az igazsággal sértünk másokat, sőt ártunk nekik. A testvér iránti igazlelkűségnek tehát tapintattal és jószággal kell párosulnia. Nem élhetünk bunkó módjára az őszinteséggel. Ennek az állandó önvizsgálatnak a során, amelyet mindig újból, mindig előlről kell kezdenünk, létrejön az a

belső igazság, amelynek csak egyetlen nevet adhatunk: *alázat*. Éppen amikor és amennyiben az ember próbál „igazság lenni” mások számára, fölismeri, hogy szinte csak másoknak prédikál, ő maga nem teljesíti a követelményeket. Ez szerénységre vezet. Kezdünk türelmesek lenni magunkhoz és másokhoz, és csendben hagyjuk érne az igazság gyümölcsét. Ez erőssé teszi az egzisztenciát. Csak erős emberek képesek élő *türelemre*, azaz csak ők bírják a feszültséget magukban aközött, amit szeretnének megszerezni és ami ténylegesen megvan bennük; aközött, amit tenniük kellene és amit valójában tenni tudnak; aközött, ami lenni szeretnének, és amik igazából. Ebből a belső feszültségből nő ki az a türelem a többiek iránt, amely nem gyáva engedékenység, hanem valódi elnézés és jószág.

Nem olyan megterhelés-e az ilyen élet, amit senkitől sem lehet elvárni? Igazat kell mondanunk, mi pedig nem vagyunk igazak! Éppen itt tör fel a lét legmélyebb tapasztalata, amikor az ember próbál igazság lenni mások számára. Ez az élmény a következő: Igazságnak kellennem, és nem tudok az lenni! Mindkettő megmásíthatatlan tény! Mi megy végbe az olyan emberben, aki megéli, hogy igazság, pedig mégsem igazság? Istent tapasztalja meg. Valami megrendítő dolog történik az igazság megvalósítására törekvőben: Az „egészen-más” tör be a világba; az, amit emberi erővel nem lehet elérni, nem lehet megteremteni. Üres kézzel kell ajándékot adnunk! És megfoghatatlan: csakugyan meg tudjuk tenni. Ez még nem istenbizonyíték. De aki egyszer megtapasztalta, nem lehet, hogy ne higgyen Istenben. Amikor saját tehetetlensége hirtelen, mintegy belső lökésre, megérdemeletlenül erővé válik, teljes bizonyossággal fölismeri Istent. Így jön létre a világban

Az igazlelkűség Isten felől

Aki elég soká elviseli létének ezt a feszültségét, abban világítani kezd a világban az abszolút Lét: a teremtmény izzón áll a végtelen világosságában. Legjobban talán a feltámadott Krisztusról szóló beszámolóiban sejthetjük meg, hogyan válik az emberlét áttetszővé az Abszolútum számára. Amiről itt szó van, az a lét gyökeres átváltozása. Határtalan hely, idő, erő és szeretet tárul föl előttünk. Végre egy ember, akiben teljes a dicsőség, a valóság bensősége és ereje, a megvalósult lényeg világító lángja. Aki valami sejtelmet akar szerezni erről, olvassa csak el a Titkos Jelené-

sek bevezető látomását, vagy a Krisztus táborhegyi színeváltozásáról szóló beszámolót.

Most talán át kellene elmélkedni a feltámadott Krisztus megjelenéseiről szóló valamennyi tudósítást, hogy legalább megközelítően felfogjuk, mit jelent ez: egy ember maradéktalanul átlátszóvá lett az Abszolútum irányában. Ehelyett próbáljuk megmutatni, hogyan vált élményévé az apostoloknak az Igazság: Krisztus, és hogyan lettek tanúivá, azaz hogyan kezdték kisugározni Krisztus igazságát a világba. Amikor találkozunk az emberré lett Istennel, akkor lesznek csak — mint az Efezusi levél mondja — olyan emberek, akik „szívének szeme megvilágosodott“ (Ef 1,18). A Krisztussal való eleven, a mindennapokat átható érintkezésben megtapasztalták, milyen az, ha Isten fénye felragyog egy emberarcon (2Kor 4,6).

Ez az élmény mindenekelőtt *csodálkozást* keltett bennük. Minden ember átéli ezt, aki Istentől kapja meg az igazságot. Az evangéliumok erről a lelkiállapotról csodálatos történetek, „csodák“ alakjában tudósítanak. Itt még kezdetlegesen sincs módunkban a csoda teológiáját felvázolni, csak mellékesen mutatunk rá, hogy végső soron valaképpen maga Krisztus volt a csoda. Egyszerre valami tökéletesen új termett köztünk: „A megmentő Jézus van itt!“ Valójában és döntő módon Krisztus a csoda, minden csodák csodája. És ez a Krisztus egyszersmindenkorra csodálkozó emberekké varázsolta apostolait. A csodák csupán külső figyelmeztető jelzései voltak ennek a csodálkozásnak. Ezt éli át ma is még minden ember, ha Krisztus bármilyen formában közeledik hozzá.

A csodálkozás az apostolokban *megrendüléssé* fokozódott. Amikor csatlakoztak ehhez a „világító emberhez“, ezzel valami olyat kockáztattak meg, ami aggodalmaskodó lényük legmélyébe vágott. Az újszövetség minden írásában nyomon követhetjük ezt a megrendültséget. Ezzel az emberrel nem lehet teketóriázni. Utánunk jön; titka reánk szakad. Egészen a közelünkbe lép és azt kérdi: Testvér, hogy állsz a szíveddel? Mint amikor Isten valaha azt kiáltotta: „Ádám, hol vagy?“ Immár nem az igazságról szóló szabadon lebegő, nem kötelező erejű kijelentés áll ezek előtt a megriadt emberek előtt, hanem egy személy.

Ez az alapja a megrendülésnek: egy emberben Isten jelenik meg, és ez az ember fölkeres minket, elkötelez a

belső igazságra, próbára tesz. Ezzel jön létre a *próbatétel*. Az embernek szüntelenül vizsgálnia kell saját magát, mi a viszonya ezzel a megtestesült, emberré lett igazsággal. És Krisztus végigcsináltatja apostolaival ezt a tapasztalatot. Saját életével nagy veszélynek teszi ki őket. Ennek a veszedelemnek a szövete a magányos küzdelemnek, a benső kételynek, a hit merész kockázatának, a kísértésnek és a remény „mégis”-ének sajátos szálaiból szövődik. Pál minden kereszténytől megköveteli ezt a fájdalmas önvizsgálatot: „Vizsgáljátok meg magatokat, hogy a hitben éltek-e. Tegyétek csak próbára magatokat. Felismeritek-e, hogy bennetek él Jézus Krisztus? Ha nem, akkor nem állítok ki a próbát” (2Kor 13,5).

A kiállott próbatétel hozza létre — ezt a folyamatot ismét részletekbe menően követhetnénk végig az egész evangéliumon — azt az *elkötelezettséget*, amely ezeket az embereket az igazság tanúivá teszi: a gondolkodás, az érzékelés, az érzelem és az egész élet bizonyos hajlásszöveget vesz föl. Az ember immár nem tehet egyebet, mint hogy kövesse a Krisztusban fölfénylő abszolút igazságot. Többé semmi sem számít, sem földi kötelék, sem gondolkodási rendszer, sem hatalmi állás, sem barátság, még a szeretet sem. Csak Krisztus. Ezáltal lesz az ember a világosság gyermekévé: „Valaha sötétség voltatok, most azonban világosság az Űrben; járjatok úgy, mint a világosság gyermekei!” (Ef 5,8) Megszületik az „égő szív”; ezt a megjelölést találták ki az emmauszi tanítványok húsvéti élményük öskifejezésül: „Nem lángolt-e bennünk a szívünk, amikor útközben beszélt velünk?” (Lk 24,32).

És éppen ez az égő szív *Krisztus tanúsága* a világban. Világossággá kell válnunk. Mostantól fogva nincs többé kiút: örökre kötelességünk, hogy égjünk. Szinte kibírhatatlan feladat. A kereszténynek bele kellene mélyednie abba a parancsoló „akarom”-ba, amelyet a búcsúzó Úr az elválás küszöbén kimondott fölöttünk, amellyel világító dicsőségének tanúivá és részeseivé akart tenni: „Atyám, azt akarom, hogy akiket nekem adtál, ott legyenek velem, ahol én is vagyok; hogy lássák az én dicsőségemet, melyet nekem adtál, mert szerettél engem a világ teremtmése előtt” (Jn 17,24).

A világítás erejét a kegyelemben veszi az ember. Ez a kegyelem meglepi, reászakad. Az elámult, megrendült, próbáját kiállott életet eltölti a tűz. Ez annak az eseménynek

a belső értelme, amiről dadogó szavakkal számol be az Apostolok Cselekedeteinek könyve: „Egyszerre olyan zúgás támadt az égből, mintha csak heves szélvész közeledett volna, és egészen betöltötte a házat, ahol egybegyűltek. Majd lángnyelvek lobbantak és szétoszolva leereszkedtek mindegyikükre” (Csel 2,2-3). A dicsőségek ezek a „fellobbanásai” „nyelvek” alakjában jelennek meg: A megvilágosodottnak beszélnie kell. Kell, hogy fölkeljen és kimenjen a sötétség világába, hogy ott tanúskodják az igazságról: Krisztusról.

Hogy ez milyen nagy dolog, azt elemi erővel mutatja az első vértanú, István alakja. Ez a Lélektől eltöltött fiatal ember az igazság képviselőjében áll ott; a „felülről származó” Lélek hordozója, de kikerülhetetlenül kiszolgáltatva az „alulról származó” hatalomnak. Hirtelen feltáru előtte a valóság: „Nyitva látom az eget, és az Emberfiát az Isten jobbán állva.” (Figyeljük meg a különbséget: az Emberfia „áll”, nem pedig „ül”, mint Mk 16,19-ben). És arca tanúságtétellé, kinyilatkoztatássá válik: „A Főtanács tagjai mind őt figyelték és olyannak találták arcát, mintha angyalé volna” (Csel 6,15). Angyali arc: ez azt jelenti: olyan arc, amelyet a földi szorongatások közepett is teljesen átformált már az öröklét . . . Az első vértanú arcának angyali fényessége az ő győzelmének, és egyáltalán a keresztény ember világfölényes erejének szimbóluma. Igazán „fényes” győzelem. De olyan, amely „a halál szakadékában fénylik” (Eugen Biser: „A Bárány világossága”).

Ez a felülről származó erő félelmet nem ismerő szent *biztonsággal* ajándékozza meg az apostolokat — és ez a végső pontja arra vonatkozó leírásunknak, hogyan éltek és szenvedték át az apostolok Krisztus igazságát. Meg tudják mondani, meg szabad mondaniok az igazságot minden embernek, mert nem az „ő” igazságuk, mert nem saját indításukból cselekszenek. Ezért, és csakis ezért joguk van a „nyílt beszédre”, a szent szólásszabadságra, megvan bennük a szó mindenható ereje (parrhesia).

Különösen János élte át mély megrendüléssel és fejezte is ki, hogy mostantól fogva szabadon beszélhetünk; mindekelőtt Istenhez. „Szeretteim, szabadon szólhatunk (parrhesia) az Istenhez, és bármit kérünk, megkapjuk tőle” (1Jn 3,21-22). Majd ismét: „Szabadon szólhatunk (parrhesia) Isten előtt: odafigyel szavunkra. Ha pedig tudjuk, hogy akármilyen kéréssel is fordulunk hozzá, figyel szavunkra,

tudjuk azt is, hogy amit kértünk, már meg is kaptuk“ (1Jn 5,14-15).

De ennek a belső biztonságna számunkra legjelentősebb értelmezését Pálnál találjuk. Nála az igazság szabad kimondása a keresztény ember lényeges feladatává lesz: azt jelenti, hogy az abszolút dicsőség fényét sugározzuk a világba. A keresztény: Isten kinyílása a világ felé. A második korintusi levélben Pál kifejti a keresztény félelmet nem ismerő biztonságát az igazságról való tanúskodásban (olvassuk el figyelmesen 2 Kor 3,12—4,7 szövegét): „Mi pedig mindnyájan, akik födetlen arccal tükrözzük vissza az Őr dicsőségét, a dicsőségben fokról fokra hozzá hasonlóvá változunk át, az Őr Lelke által“ (3,18). Megfoghatatlan esemény: a kétkedő, bensőleg meghasonlott, nyugtalan, önmagában bizonytalan embert besugározza a dicsőség, és Krisztussá, Krisztus képmásává válik embertársai számára. „Az Isten jelenlétében nyíltan hirdetve az igazságot, rábízuk magunkat az emberek lelkiismeretére“ (4,2-3). Mert hiszen „nem magunkat hirdetjük, hanem Krisztus Jézust, az Urat . . . hogy Isten dicsőségének ismerete Krisztus arcán felragyogjon nekünk“ (4,5-6). De mindig abban a tudatban, hogy: „Ez a kincsünk azonban cserépedényben van, hogy a nagyszerű erőt ne magunknak, hanem Istennek tulajdonítsuk. Mindenfelől szorongatnak minket, de össze nem zúznak; bizonytalanságban élünk, de kétségbe nem esünk; üldözést szenvedünk, de elhagyottak nem vagyunk; földre terítenek bennünket, de el nem pusztulunk“ (4,7-10). A szorongatott, bizonytalan, üldözött és földre terített emberen tör át az igazság fényességének túláradó ereje. Ennek megnyilvánulása egy fájdalmas „mégis“: az a „csakazértis“, amelynek erejében nem zúznak össze, nem esünk kétségbe, nem érezzük magunkat elhagyottnak, nem hagyjuk magunkat végképp leteríteni.

Így jön létre a világban, szenvedések árán és gyakran észrevétlenül, biztonság és szilárdság — Isten felől. És megértjük Krisztus kijelentésének titkos értelmét: „Nem kellett-e mindezt szenvednie a Messiásnak és úgy menni be dicsőségébe?“ (Lk 24,26) így élni, az Istenből áramló igazság tanújaként, Krisztus tanújaként élni, elveszíthetetlen öröm, de szorongatásból született öröm: „Ne szomorkodjatok. Viszontlátlak titeket. Akkor örülni fog szívetek és örömtöket senki sem veszi el tőletek. Azon a napon már nem kérdeztek tőlem semmit sem“ (Jn 16,22-23).

ELMÉLKEDÉS A MEGBECSULÉSRÓL

Próbáljunk most egy második elmélkedésben még mélyebben behatolni ebbe az Isten felől motivált, a testvérhez forduló és az igazi emberséget létrehozó magatartásba (ezt jelöltük az „erény” szóval, elkoptatottsága ellenére, sőt éppen ezért, mert szeretnénk újból visszaadni a szó fényét). Az ember Isten felől válik tökéletessé, miközben állandó, begyakorlott magatartással a testvér felé fordul. Az első elmélkedésben már rámutattunk, hogy az igazlelkűség csak előkelő tapintattal, a másik ember sajátos jellegének elismerésével válik lehetővé. Most tovább szeretnénk mélyíteni ezt a megismerésünket.

Nézzük először ismét a negatív oldalt: erről könnyebb beszélnünk, ti. saját tapasztalatunkból. A mi szívünkben rendszerint *megvetés*, idegenkedés uralkodik. Még keményebben is kifejezhetnénk: kegyetlenség. Minél inkább belemélyedünk saját életünkbe, annál inkább tudatára ébredünk, milyen gyakran és mennyi embert utasítottunk el bensőleg, szinte ösztönszerűen.

Alkalomadtán olyan mértékben fokozódhat saját keményszívűségünknek ez a fájdalmas megélése, hogy kísértésbe jutunk. Azt kérdezzük: Miért vagyok ilyen, hogy a legjobb barátaimat megsértem, fájdalmat okozok nekik? Talán ilyennek teremtett az Isten? Ha van Isten, és ha mindentől jó és mindenható, hogyan engedheti, hogy az emberek gyűlöljék egymást, rosszat tegyenek egymással, hogy a világ úgy tele legyen szörnyű kegyetlenségekkel, amelyek elől mindig újból be kell húnyunk a szemünket, el kell zárunk a szívünket, hisz különben nem tudnánk tovább élni? Miért vagyok olyan kicsinyes, lelkileg visszataszító, olyan szeretetlen, nemegyszer olyan kegyetlen? Van-e egyáltalában Isten? Ha igazán lenne, nem hordozhatnék magamban ennyi szörnyűséget. — Ez a gondolat igen fontos, mert visszájára fordítva megérteti velünk igazi keresztény feladatunkat.

Ha mi vagyunk gonoszak és kegyetlenek másokhoz, akkor kísértésbe jutnak, akkor számukra nincs Isten. Az Abszolút felé lendülő életük megfeneklik mirajtunk. Minden aljasság, amit mással teszünk, azt bizonyítja neki:

nincs Isten. Persze világunkban kétségtelenül annyi a szeretetreméltó és szép, annyi a sugárzás, hogy egyenesen minden idegszálunkkal érezhetjük benne Isten létét. És mégis: mindannyian tapasztaljuk, hogy egyetlenegy ember elvesztése teljes elmagányosodásra vezethet; egyetlen lény hiányzik, egyetlen mosoly aludt ki, és minden sivár, üres.

Másrészt viszont az is lehetséges, hogy ha mi hiányzunk egyetlen embernek, ha elutasítóan, vagy éppen kegyetlenül viselkedünk iránta, megutáltatjuk vele az egész világot. Isten bennünk és általunk akar a világba lépni, általunk akarja osztogatni jóságát. Vállalta ezt a hallatlan kockázatot. Íme a keresztény élet lényegi feladata: Legyünk Isten jósága, hogy az emberek elismerjék: van jóság, van jóakarat, és a lét „mégis csak” jó. Mint keresztényeknek bizonyoságul kell szolgálnunk másoknak, hogy a holnapi nap jobb lesz a mainál. Ebben tapasztalják meg Istent: a maradéktalan jóakaratot, a végtelen vonzalmat. Vannak istenbizonyítékok, amelyek kifogástalan logikával cáfolják a hitetlenséget. De az emberi lét nehéz válságaiban semmit sem jelentenek, vagy alig valamit. Ilyen időszakokban egy embernek kell velünk lenni, akinek a léte legalább „utalás” arra, hogy valaki becsüli, tiszteli az embervoltot, feltétlen barátságába fogadja; tehát csakugyan van Az, aki mindezt lehetővé teszi: Isten.

Ezért olyan fontos abban a korban, amikor Isten arca elhomályosul, hogy kiirtsuk szívünkéből a megvetést, és így előtörjön belőlünk a lét iránti szunnyadó rokonérzés teljesége, a másiknak mondott zavartalan Igen, s ezzel létünk „istenbizonyíték” legyen másoknak. Ez azonban csak akkor történhet meg, ha először megvetésünk gyökereiig fúrunk. Ez a gyökér — amennyire egyáltalában megragadhatjuk — négyes.

Minden cselekedetünk mélyén *sajátmagunk keresését* fedezzük föl. Nem annyira az emberi önzésnek azokra a durva formáira gondolunk itt, amelyekkel szétromboljuk mások életét, csak azért, hogy sajátmagunk előnyökre tegyünk szert, le akarunk győzni másokat csak azért, hogy győzelmet arassunk. Inkább arra az alig körülírható magunk felé fordulásra, amely egész életünket átszövi, beburjánozza. Csak néha-néha tudjuk kiküszöbölni ezt az egzisztenciális önmagunk felé fordulást. Csak a barátság és a szerelem nagy elragadtatásában sikerül olykor tisztán

„jelen lennünk“ mások számára. Máskülönben többnyire önmagunk rabjai maradunk, még olyan cselekedetekben is, amelyek külsőleg nagyon önzetlennek tűnnek. Kifinomult öntükrözés tart hatalmában. Megrendítő látni, hogyan viaskodtak a legtisztább embermivolt megigézettjei: a szentek, szünet nélkül ezzel az egész lényüket átítató önzéssel, és mégis folyvást áldozatul estek neki. Tudattalan önérvényesítésünkben naponta megsemmisítjük azokat az embereket, akik fölíngereleknek. Ez a magunk-keresése lappang gyakran apró idegeskedéseknek, erényes botránkozásoknak, mindent-jobban-tudásnak, mások kis megalázásainak álarca alatt.

Emögött, talán még mélyebben lappang a következő réteg: az ember sajátos *képtelensége a szeretetre*. Bensejében állandóan elárulja azokat, akiket valójában a legjobban szeret. Igaz, vannak az életben egészen nagy, intenzív, „szellemi“ órák, amikor föllendül az önátadás magaslátára. Utána talán élethossziglan nem tesz egyebet, mint visszaveszi mindazt, amit a lelki bátorságnak és szeretetnek ebben a pillanatában odaadott. Elképzelhetetlen energiával, szívós kitartással kell saját szeretni- képtelenségének lankáján, kimerítő görgeteg-lejtőjén fölfelé kaptatnia, ha csak valamennyire is meg akarja valósítani a tőle elvárt önátadást. Az ember nem tud igazán szeretni. Végül is semmink sem marad: sem a boldogságunk, sem a boldogtalanságunk. Életünk furcsa és fájdalmas búcsú azoktól, akiket szeretünk volna szeretni, sőt magától a szeretettől. Mondhatni fegyvertelenül küldtek bennünket a szeretet kalandjába: minden kísérlet, hogy szeressünk, a szívünket szakasztja meg. Túlságosan rövid az idő. Az igazi odaadást mindig későn, mindig csak utólag tanuljuk meg. Mindig késő van az életünkben. Későn vesszük észre, mire volt a másiknak bajában szüksége, későn sejtjük meg, hogy barátságot kínáltak; későn ismerjük föl, hogy igazán szeretett valaki.

A szeretetre való képtelenségünk becsületes elemzése arra vezet, hogy cselekedeteink mélyén valami szinte velünk született belső *idegenkedésre* bukkanunk. Ez az idegenség a másik ember létének leplezett tagadása, tehát gyűlölet. Jól tudja álcázni magát; gyakran a tudattalanba szorul és csak más alakban merül fel tudatunkban: mint ellenszenv, mint közönyösség, mint ingerültség. Ki tudná leírni, kikutatni ezt az idegenkedést? Még a másik iránti vonzalmunknak is gyakran ez a gyökere: a felületes sze-

relmi vagy baráti kapcsolat mélyén pusztító szándék rejlik: azért kötjük magunkhoz a másikat, hogy annál jobban meg tudjuk kínozni.

Mindez a *visszaautasítás* alakjában nyilatkozik meg, sűrűsödik össze egzisztenciánkban. Megkeményítjük magunkat, mert félünk a szeretet megkívánta erőfeszítéstől. Ott leskelődik bennünk az ösztön, hogy rabszolgánkká tegyük, tárgyként kisajátítsuk az embertársat. Az úgynevezett szeretet gyakran nem más, mint a másik ember teljes birtoklásának türelmetlen akarása. Így a másik személy pusztá tárggyá válik. De egy tárgy nem elégíti ki szeretetünket. Ezért a szeretet gyűlöletbe fordul, el akarjuk pusztítani a szeretetnek ezt a keserves csalódást okozó „tárgyát“, hogy legalább így bizonyítsuk be, hogy a „tulajdonosa“ vagyunk. Hányszor csak az önállóság eszköze szeretetünk! Nem halljuk meg többé a másik hívását, esdeklését. Ha visszaautasítunk valakit, aki kétségbeesve koldulja vonzalmunkat, azaz a megsemmisülésnek szolgáltatjuk ki, sőt vonakodásunkkal — amennyire ez hatalmunkban áll — egyenesen megsemmisítjük.

Ha hiszünk Istenben, akkor egyszer rendet kell teremtenünk életünkben, amely — ismerjük be becsületesen — javarészt önzés, szeretetre való képtelenség, idegenkedés és visszaautasítás. És ennek a rendnek a neve: *becsülés*. Hagyjuk most szóhoz jutni megint szívünk legbenső vágyát, még akkor is, ha az emberek azt mondják: álmodozók vagyunk, a lehetetlent hajszoljuk és nevetségessé tesszük magunkat. Éppen azt érdemes meghódítani, ami emberileg elérhetetlen. Hisz mindannyian olyan rendre vágyunk, amelyben az ember valóban úgy érvényesülhet, mint személy, mint a másik igenlésének szeretett és szeretetreméltó középpontja.

A világ rászolgál az ítéletre. Az „ítélet“ szó kellemetlen érzést kelt bennünk. De minél jobban belelátunk a világba, indítékaiba, hatalmi, önállítási törekvéseibe, minél mélyebbre pillantunk a magunk szívébe, annál inkább észrevesszük, hogy nem élünk a „helyes“ világban, tehát a világot „helyre kell hozni“.*) Csak akkor lesz „helyes“, ha a jó egyben szép is, az igaz egyben jó is, és a lét világít. Ez a világ — saját életünkben tapasztaljuk — még nincs itt. Nekünk kell megalkotni, persze úgy, hogy ajándékba kapjuk. Milyen is

*) A német szójáték lényege visszaadhatatlan: a *richten* = ítélni ige és a *richtig* = helyes melléknév töve azonos.

lenne ez a „helyénlevő” világ? Abban a jó ember boldog is lenne; a szívbeli érzület mindjárt tettben nyilvánulna meg; ami tiszta, mindig szép lenne; a jó ember élete gazdag nagyságban teljesedne be. És megfordítva: alacsony gondolkodása rúttá tenné az embert, az igazságtalanság boldogtalanságot hozna magával, a vétek nyomban megbosszulná magát a vétkesen — csakis rajta, nem egy ártatlanon. A valóság egészen más. Annak a törekvésnek, hogy „helyes” világot teremtsünk, a becsülés erénye a neve. Ebben jön létre a világ helyes alakja. Beszéljünk most erről.

A testvér megbecsülése

A személy megbecsülése voltaképpen *respektáló tisztelet*. A német „Ehrfurcht” szó furcsa kifejezés: a „félelem” és a „tisztelet” kapcsolódik benne. Félelem, amely tiszteletet ad. Szent borzongás a másik emberben megmutatkozó nagyság előtt. Akiben ez megvan, az lemond arról, hogy birtokbavegye, saját céljaira használja föl a másikat. Visszahúzzuk a kezünket, ahelyett, hogy odakapnánk. Igazi emberség csak ott jön létre, ahol az ember hátralép, nem tolakszik, nem ránt magához erőszakosan; így szabad tér keletkezik a világban, ahol a másik személy kedvére élhet a maga természetével, méltóságával és szépségében. Ha egy barátság széthull, egy házasság eldurvul, kérdezze meg magától az a fél, akit illet: nem mulasztotta-e el a megbecsülést, nem bánt-e úgy a másikkal, mint valami berendezési tárggyal — mondja Romano Guardini.

Mindannyian találkoztunk már olyan emberekkel, akik el tudták ismerni az igazi nagyságot. *Elismerni a nagyságot*: ez a becsülés alapföltétele. Az emberek ki kell tudni mondania: Ő nagy, én nem vagyok az. Mégis jó, hogy van nagyság a világban, akkor is, ha nem bennem van, hanem a másokban. Igent kell mondanunk a nagyságra azért, mert van, azért, mert szép. Létfontosságú, hogy elismerjük, akkor is, ha a magunk élete „összezsugorodik” mellette. Jó, hogy a másik képes volt erre!

De az az ember, aki áhítattal nézi a másikat, föl tudja ismerni a nagyságot a *kisemberben* is, sőt pontosan abban, még a megvetettben és a méltatlanban is, de mindenekelőtt a védtelenben, abban, aki képtelen az érvényesülésre. A másokat respektáló ember különös kötelességének érzi,

hogy éppen a védtelent becsülje. Magától értetődően segít a gyermeknek vagy a gyöngének; megáll a sorstól sújtott előtt, megindul rajta. Alig pár esztendő az élet, és az a néhány év oly gyorsan tovatűnik. Ha a legdrágábbat akarjuk kihozni belőle, amit nyújthat, akkor tudnunk kell: létünk igazi értelme nem az, hogy a magunk erejét élvezzük, hanem hogy azt valósítsuk meg, ami előbbre segíti az életet; hogy ahol csak megjelenik, teret, kedvére való teret teremtsünk neki.

A Szentírás egy titokzatos kijelentéssel világítja meg ezt a *kicsinségben fölfénylő nagyságot*: „Aki kicsinnyé lesz, mint ez a gyermek, az a legnagyobb a mennyek országában” (Mt 18,4). A kicsiségnek ez a nagysága — titok. Hármastitok. Először is a kicsinyek mögött ott állnak a világ mindenütt jelenlevő, leghatalmasabb lényei, az angyalok: „Vigyázzatok, hogy e kicsinyek közül egyet se vessetek meg. Mondom ugyanis nektek, hogy angyalaik az égben mindenkor látják mennyei Atyám arcát” (Mt 18,10). Másodszor és harmadszor még mélyebben és megragadóbban mutatkozik meg a kicsinynek a nagysága abban, hogy a kicsiségben közvetlenül megjelenik az emberré lett Isten, és rajta keresztül maga a mindenható Atya: „Aki befogad egy kicsinyt, engem fogad be; aki pedig befogad engem, nemcsak engem fogad be, hanem azt is, aki küldött” (Mk 9,37). — Három roppant állítás, amelyet nagyon mélyen meg kellene gondolnunk. A gyámoltalanság, a védtelenség olyan szent, hogy közvetlenül a teremtés hatalmas szellemeinek és a Szentháromságnak oltalma alatt áll. Minden igazán nagy ember védelmébe veszi a gyerekeket, a védteleneket, a jogfosztottakat és boldogtalanokat; mindig respektálja méltóságukat, bízik jóakarataiban; bizalommal közeledik feléjük, minden pedagógiai szándék nélkül, egészen természetesen. Ez jól tesz; ez felszabadít; így tud az a sok ember világunk szűk terében együtt élni anélkül, hogy kölcsönösen megsebezne egymást.

Az, aki mindenki iránt tiszteletet tanúsít, keresetlen, tartózkodó udvariassággal és egyszerű segítőkészséggel: sajátmagában győzi le mindig és mindenütt azt, ami megfojtással fenyegeti az életet. Ez az „életfojtó” valami nehezen nevezhető a nevének. Talán legtalálósabban így lehetne jellemezni: „rosszakarat az élet iránt”. Elemei: uralkodásvágy, düh és irigység. Az a pozitívum viszont, amely az *élet iránt jóakarató* emberben világít: érvényesülni engedés, jóakarata

és jóság. Akárhon is találkozunk étellel az ilyen ember, nem az az első indítása, hogy bizalmatlan és bírál, hanem hogy tiszteli, érvényesülni engedi, nőni segíti.

Máris sejtjük, milyen veszedelmes számunkra ilyen jó-ságot kisugározni a világba. A jóságos ember mindig szem-bekerül szenvedéssel is. De a szenvedés megértést igényel, segítségre, rokonérzésre vágyakozik. Ez pedig kifáraszt, *megerőltető*. Talán csak annyiban, hogy ebben a pillanat-ban ennek az embernek megtaláljuk a pillanatnyi baját megenyhítő szavakat. Nagy *türelem* is kell ahhoz, hogy meghallgassuk a másik panaszát, megértsük a maga egye-dülálló voltában. Néha már könyv nélkül tudjuk, mit fog mondani. Az emberi szenvedés gyakran olyan banális, hogy minden erőnkkel vissza kell tartanunk magunkat, hogy ne rántsuk le kíméletlenül a leplet mindennapiságáról és ízet-lenségéről. És mégis: a szenvedőnek az ő semmi máshoz nem hasonlítható szenvedése ez. A becsülésnek készen kell állnia arra, hogy türelmesen mindig újból fölvegye magába ugyanazt a szenvedést, és ne mondja az önmagát talán túl-ságosan is komolyan vevőnek: unalmas ez az örökös jajga-tásod. Sokszor csak az segít itt, ha magunkban csendesen *elmosolyodunk* az emberlét furcsaságán. Ez a mosoly me-gint megadja a készséget, hogy mégis csak jósággal és megértéssel forduljunk a másik baja felé. Ehhez belső csendre és nyugalomra van szükség. Ez a csendes becsülés életet táplál. Ebből nő ki a jóságos megértés.

A *megértés* mindenekelőtt azt jelenti, hogy az ember az érzés olyan finomságát, az együttlendülés olyan képességét fejleszti ki magában, amely áthidalja az emberek közötti idegenséget. Így közösség születik meg a jóakarásban. De ez csak tapasztalatból tanulható meg, föltéve persze, hogy csakugyan tanulunk a tapasztalatból. A tekintet lassan meg-világosodik, a beleérzőképesség finomabb, az alkalmazkodás könnyebb. Ez pedig ismét csak akkor lehetséges, ha az em-ber megszabadul ösztönös rokonszenvétől és ellenszenvétől, és próbálja érvényesülni hagyni a másikat, úgy, amint van; ha már nem rokonszenves és ellenszenves részre osztja fel a világot, hanem minden lény felé így fordul: jogod van olyannak lenni, amilyen vagy.

Ez a csendes, jóságos és megértő magatartás az idegen lét iránt egyben *alázat* is. Mindenekelőtt azon fárad, hogy ne tegye az életet rosszabbá, mint amilyen már úgyis. Mi-

nél inkább kiismeri magát az ember a szív világában, annál mélyebben felfogja, hogy minden rossz szó, amit kimond, az egész emberiség levegőjét mérgezi; minden hazugság és minden erőszakosság még alapvetőbben megzavarja felebarátunk életét. Az, akit becsülés tölt el az idegen élet iránt, így imádkozik: Uram, sok rosszat okoztam a te szép világodban; türelemmel el kell viselnem, hogy milyenek a többiek és milyen vagyok én magam; add, hogy tehessek valamit, hadd legyen az élet egy kicsivel jobb ott, ahová állítótál.

Az ilyen alázat megpróbálja valóra váltani Krisztus nyomatékos követelését: „Ne ítéljete!” (Mt 7,1) Fölismerjük, hogy a legtöbb egymásról mondott ítélet alapjában véve a magunk előtérbe toléása: Te kellemes vagy nekem, a másik nem; téged használhatlak, a másikat nem. Így lassanként az élet javát akaró ember előtt feltárul a lét szentsége. Az ilyen ember tekintete fölfedezi bennünk azt, ami még nem vagyunk, de amivé lennünk kellene, szunnyadó lehetőségeket és reményeket ébreszt lelkünkben így megtanuljunk, hogy közönséges voltunk, kicsiségünk ellenére mi magunk is igazán nagyok vagyunk, és tudatára ébredünk a magunk szentségének.

Saját létünk becsülése

Ha sajátmagunkat szentnek, vagyis sérthetetlennek és tiszteletreméltónak próbáljuk elfogadni, akkor végbemegy a *megszabadulás*.

Mindenekelőtt sajátságos módon: *megszabadulás sajátmagunktól*. Megértjük, hogy életünk lényege, igazán becsülésreméltó oldala nem az én, hanem az, ami fölviláglik benne: titokzatos más-voltunk. Aki teljes becsületességgel tiszteli önmagát, az nem önmagát tiszteli. Ki vagyok én, a büszke, a nevetséges, a fáradtan csődöt mondó, hogy még becsülhetném magam? És mégis megélem, hogy egy bizonyos határon rábukkanok önmagamban az abszolútumra, amire nincs többé szavam; hogy a végtelenbe lépek be, olyasvalamibe, ami fönségesebb, mint el tudnám mondani; hogy végtelenül több vagyok, végtelenül többet ismerek meg, végtelenül többet sejtek, többre vágyom, mint amit valaha is megvalósíthatok; hogy ez a végtelen és kimondhatatlan közelebb van hozzám, mint saját magam; vagyis

hogy én kezdettől fogva nem én magam vagyok; és hogy egzisztenciámnak erről az igazi valójáról lényegében semmit sem mondhatok, mert ha valamihez hasonlónak mondom, ezt az állítást azonnal keresztezi egy szinte halálos, és épp ezzel életet adó nem-hasonlóság. Éppen abban vagyok tiszteletreméltó, ami nem én vagyok, és mégis saját létemhez tartozik. Éppen ezt a szentet kell magamban becsülnöm. El kell magamat fogadnom: életemet, környezetemet, barátaimat, kudarcaimat, történelmi korszakomat, külső-belső sorsomat, életem irányát, jellememet, szörnyűséges tucatember-voltomat, tanácstalanságomat. És ezzel mondok *igent* arra a másakra, a kimondhatatlanra, az abszolútra és véglegesre. Ez az igazi emberség: véges bezártságomban megélni a végtelen nyitottságot, és ezt életemmel hitelesen mások elé tárni. Akkor leszünk önmagunk, ha megszabadulunk magunktól.

De ez az önmagunktól való megszabadulás ugyanakkor *a világtól való függetlenedést* jelent. „Világon“ itt most ösztöneinket, előítéleteinket, ideges reagálásunkat értjük. Az emberlét lényege fölötte áll mindezeknek. Az embert nem szabad azonosítani önmagával, megrögzött szokásaival, előítéleteivel és elhamarkodott döntéseivel, a hétköznapiak hatalmával, véglegesen meghódított állásaival. Az igazi emberség abban áll, hogy észrevegyük a meglepőt, az újat, vagyis az emberi lény nyitottságában és nyitva maradásában a minden sejtelmet túlszárnyaló tökéletesség felé.

Ha az ember igazán ember akar lenni, akkor tudnia kell nemet mondani sajátmagának és a világnak nyomorúságos kicsinységére. Bele kell merülnie életével a mérőónnal ki nem mérhető mélységekbe. Nem szabad megelégednie önmagával, örömeivel, nézeteivel és meggyőződéseivel, a maga alkotta „Jóistennel“. Így szent *gondtalanság* ver tanyát benne, az élet merészsege, fogékony fül a még-nagyobb szavára. Mit használ nekünk, ha csak önmagunk maradunk és a világ csak világ marad, hogyha a kevesebből nem lesz több?

Önmagunk becsülése tehát nyitottságot jelent a bennünk lakozó abszolút iránt. Az ilyen élet — el önmagunktól, el a világ kicsinységétől, tehát a maradéktalan becsülés élete — valóban merész követelés. Ha az ember ember akar lenni, merész követelmény áll előtte: az igazi emberség merészsege. Nagyon nehéz nekünk elfogadni a mások és a magunk

életét. De éppen ezt akarja tőlünk Isten. Ennélfogva az emberi élettel tulajdonképpen nem lehet emberileg megbirkózni. A testvér és sajátmagunk becsülése tehát egy többlet-megbecsülést tételez föl: Isten becsülését.

Isten becsülése

Ez két dolgot foglal magában, aszerint, hogy a kifejezést objektív vagy szubjektív értelmében vesszük-e.

Az ember becsüli Istent. Ezt is be kell gyakorolni. Hogy otthonosak legyünk Istennél, hogy szívesen „érintkezzünk” vele, ahhoz külön erőfeszítés szükséges: az ima begyakorlása. Akaratmunkával, önlegyőzéssel, hűséggel kell megvalósítanunk; mindig újból, mindig újonnan. Időt kell szakítanunk az imára; akkor, érdemtelen kegyelem gyanánt, meglep Isten közelsége. Ennek a begyakorlásnak egyik lényeges eleme az, hogy az ember teljesen nyitottá váljék az Abszolút iránt, tehát nem a maga előnyét keresi Istennél, csak azt az egyet, hogy megnyíljon, hogy minden célzatosság nélkül odaadja magát.

Pontosan abban a mértékben, amennyire az ember előbbre jut ebben a semmit sem igénylő, tiszta együttlétben az Abszolútummal, gyarapodik igazi emberségében. Egyszerűen „van”, minden tolakodó jelleg nélkül. Külső énje valamiképpen kialudt, és emberi létén átvilágít a lényeg. Amikor az ember így lényegileg elszakad önmagától az Abszolútum előtt, azt hívjuk *imádnak*. Egyedül Isten jó; egyedül ő imádasraméltó; egyedül ő nagy. Az imáadásban meghajlunk az Abszolútum előtt. Nemcsak mélyen, hanem mindenestül. Nemcsak addig a belső határig, ameddig még sajátmagunk vagyunk, hanem túl ezen, legmélyebb, leglényegesebb valónkban is. Az ilyen imáadás hatása olyan, mint a tiszta fényé, a kristályos levegőé. Rendíthetetlen bizalom forrásokozik belőle, az a tudat, hogy Isten mindenhatósága biztos oltalmunk, minden nehézség és megrázkódtatás, minden ellenünk szegülő hatalom, még sajátmagunk ellenében is.

Gondolkodóba kellene ejtenie bennünket, hogy a keresztény imában olyannyira a kérés, hálaadás, olykor még talán a dicsőítés áll előtérben, s alig fordul elő az imáadás, az abszolútumhoz való viszonynak ez a lényegi aktusa. Éppen az imáadás nem könnyű ma; tehát külön erőfeszítéssel kell

begyakorolni. Nap mint nap annyi benyomás, követelmény, kötelesség szakad ránk, hogy állandóan abban a veszélyben forgunk: elhagyjuk az imádás vonalát, egyszerűen nem szedjük többé össze magunkat a lét abszolút értelme és központja irányában, nem tudunk már tiszta odaadással, mit sem akarva elébe állni, úgy, hogy semmit sem mondunk, semmiről sem fecsegtünk, legföljebb egyetlen szót ejtünk ki, egzisztenciánk lényegét: Te. Világunk minden napos üzeme szinte kiszorította, hamu alá temette bennünk Istent. Újból „át kell törni“ magunkat az eleven imádásig. Enélkül sem testvéreinket, sem önmagunkat nem tudjuk becsülni. De milyen imádást akar tőlünk az Isten?

Isten becsüli az embert. Az abszolút Isten „könnyűvé“ tette, hogy imádjuk, amikor Krisztusban feladta hozzáférhetetlenségét. Ez a megtestesülés titka: Isten itt áll közöttünk, védtelenül, szó és tett egyaránt megsebezheti; így vezet ki saját szűkösségünk hálójából. Benne tapinthatóvá vált az érinthetetlen, foghatóvá a megfoghatatlan. Isten olyan „előkelően“ viselkedik irántunk, hogy mindenfelől közeledik hozzánk.

Isten szent előkelősége már abban megnyilvánult, hogy egyáltalában megteremtett. Teremtői tettét csak becsülésnek foghatjuk föl. Az írásban ezt olvassuk: „Így szólt Isten: legyen, és lett.“ Egyetlen halk, csendes szóval teremtett bennünket. Egész csendesesen, mindenhatóságának minden fáradság nélküli könnyedségével mondta ki a világot, az életet és az emberiséget. A teremtés igazi ténye a tartózkodás. Isten nem kiált ránk, nem ragad üstökön, amikor teremt, hanem helyet hagy a létnek: mindenhatósága, mindent betöltő lénye mintegy visszavonul, hogy egyáltalában létezhesünk. A teremtés tette végtelenül gyengéd, halk érintés, létté sűrűsödő becsülés. Istennek ez a gyengédsége, a teremtés, Krisztusban — ha szabad így mondani — még gyengédebb, még tartózkodóbb, még szelídebb lett. Benne Isten tiszteletet adott az egész emberiségnek, tehát mindnyájunknak. „Íme, az ajtó előtt állok és kopogok“ (Jel 3,20). Krisztus hatalma egészen halk volt: „Nem civakodik, nem kiáltozik“ (Mt 12,19). De az, aki így beszélt magáról — gondoljuk csak meg imádkozva! — ugyanaz volt, akinek „minden hatalom adatott a mennyben és a földön“ (Mt 26,18), és mindent vasvesszővel törhetett volna össze, „mint a cserépedényt törik össze“ (Jel 2,27). Sohasem harcolt mások ellen, sohasem alázott meg senkit. Lényét kozmikus

becsülés járta át az egész teremtés iránt, a csírázó, ezer veszélynek kitett, fenyegetett élet szerető átkarolása volt, a kímélet egyetlen nagy gesztusa. Mindent átfogó békét sugárzott, még az állatok felé is. Ha mélyen bepillantunk Krisztus bensejébe, akkor fogjuk csak fel igazából a Márk-evangélium jelentéktelennek tűnő mondatát: „Negyven napig maradt a pusztában a vadállatok között“ (1,13). A béke birodalma, az emberiség örök álma, övele belépett a világba.

A szenvedő Jób megsejtette Istennek ezt az emberré lett gyengédségét: „Te nem ismersz félelmet. Bírod az éhséget a pusztában és nem kell félned a vadállatoktól. Frigyben vagy még a kövekkel is“ (Jób 5,22-23). Izaiás pedig még nyomatékosabban mondja: „Örvendezzetek és vigadjatok azokon, amiket teremtek . . . Mielőtt még kiáltanának, én már felelek. Amikor még beszélnek, én már meghallgatom“ (Iz 65,18.24).

Mindenekelőtt azt kellene itt megfontolnunk, hogyan védelmezte meg Krisztus a bűnösöket az igazak ellen (Lk 5,31; 15,1-7; 18,9-14); a védteleneket az erősek ellen (Mk 10,14), Máriát Márta és Júdás ellen (Lk 10,41 és Jn 12,7). Krisztusban olyan Isten jelent meg köztünk, aki lemond arról, hogy bármilyen lénynek szenvedést okozzon. Ezzel „az élet szerzőjévé“ lett (Csel 3,15). Megígérte nekünk, hogy jóllakunk, hogy egyszer igazán szívből nevethetünk, hogy örököljük az országot, az örökké tartó országot. Milyen keveset fogunk mi föl Istennek ebből a tartózkodásából. Mindannyiunknak szól Péterhez intézett szava: „Dugd vissza hüvelyébe kardodat“ (Jn 18,11).

Mi valamennyien szinte velünk született megvetést melegengetünk magunkban, és ezzel elhomályosítjuk Isten arcát a világban. Ez a megvetés önzésből, szeretetre való kép telenségből, idegenkedésből és visszautasításból tevődik össze. Csak úgy jutunk igazi emberségre, ha elismerjük a nagyságot a másik emberben, mindenekelőtt pedig a kicsinyben és a védtelenben; ha erőfeszítések árán olyan emberré fejlődünk, aki jóakarátú az élet iránt; ha türelmesek vagyunk, próbálunk megérteni másokat és senkit sem ítélünk meg. Ez szabadabbá tesz az igazi emberségre, megszabadít önmagunktól és függetlenséget biztosít szűkös mindennapi világunktól. Szabadok leszünk az imádásra, az Abszolútum jelenlétében való tartózkodásra úgy, hogy nem akarunk semmit. Ez annyira nehéz, hogy magának Isten-

nek „kellett“ emberré lennie, hogy megsejtsük: hogyan élhetjük a mi világunkban ezt a gyengéd, csendes, szelíd, a másiktól semmit sem kívánó magatartást, amelynek becsülése a neve. Igazi emberség csak Krisztusból való lehet. És fordítva: ahol igazi emberség valósul meg, ott Krisztus is mindig jelen van.

Két erényről elmélkedtünk, az igazi emberség begyakorlásának kétféle módjáról: az igazlelkűségről és a becsülésről. Ezzel a kétféle magatartással a létnek egy új dimenziója jön létre a világban: az *önzetlenség*. Ősi emberi tapasztalat kifejezése ez: csak akkor kapunk életet, ha segítünk fejleszteni az életet. Még mélyebbre menve: minden adományt az odaadás hoz meg. Éppen ez a tapasztalat nyit új látóhatárt előttünk. Még magasabb igény merül föl velünk szemben. Nem elég, hogy ösztinteséget és megbecsülést tanúsítsunk világunkban. Ha önzetlenek akarunk lenni, nem maradhatunk csak önzetlenek. Még jobban oda kell adnunk, „el kell pazarolnunk“ magunkat. Még jobban egyesülnünk kell a testvérrel, és ezáltal még igazabb emberségre növekednünk, s így ismét még közelebb kerülnünk Istenhez. Önzetlenségünknek szolgálat alakjában kell kibontakoznia. Erről szeretnénk beszélni a két következő elmélkedésben.

ELMÉLKEDÉS A TISZTELETRŐL

Harmadik elmélkedésünk az eddigieket szeretné elmélyíteni. Láttuk, hogyan összpontosul létünk a becsületesen élt igazlelkűségben és megbecsülésben mindig inkább a „te“, a testvér felé, hogyan válik „önzetlenné“, vagyis hogyan szabadul meg önmagától. Az önzetlenségben — igen, éppen ebben tapasztalja meg az ember erősebben, hogy léte szent, tiszteletreméltó. Ebből bátorságot merít az életre, bátorságot az odaadásra, a szolgálatra. Tehát nem valami szétfolyó magatartás ez, hanem az a követelmény, hogy örvendezve, boldog (és boldogító) jóakarattal az élet rendelkezésére bocsássuk magunkat. Minthogy megtapasztaltuk a lét szentségét, tevékeny odaadással akarjuk oltalmazni, mindenekelőtt ott, ahol fenyegetett. Az élet szolgálatába szegődünk.

Ez azonban csak akkor történhetik meg, ha tiszteljük az életet, megbecsülést tanúsítunk iránta, segítjük, hogy még szebb, még előbb legyen. Így lesz a lét „intenzív“. Ismét kedvünk telik az életben, a boldogságban, de mindenekelőtt mások örömeiben. Kezdünk segíteni másoknak, hogy újból eligazodjanak az életben, megszabaduljanak mindattól, ami útjában állna boldogságuknak; több életet ígérünk nekik, megerősítjük az életre, a fejlődésre való jogukat és kötelességüket; szent lelkesedést keltünk bennük a boldogságért. Ezzel lendületet és könnyedséget viszünk az életbe; segítjük, hogy tiszteletet kapjon, hogy kibontakozzék; teljesebb létet, szilárdabb egyéniséget hozunk létre másokban. Hiszen azzal „tisztelünk“ valakit, hogy a lét magasabb fokával biztatjuk — sőt ezt a többletet el is várjuk tőle —, mint közvetlen megjelenése mutatná, tehát a pusztá „látszaton“ túl nagyobbbat, méltóbbbat, emelkedettebbet fedezünk föl benne, és ezt kibontakozni segítjük. Ez nagy adag „fennkölt gondolkodást“ (ha szabad ezt a szokatlan szót használni) követel meg: olyan érzéket az emelkedett iránt, amely állandó érzületté vált bennünk.

De hogy ezzel a tisztelettel forduljunk az élet felé, hogy gyarapíthassuk benne a szépet, a boldogítót, ahhoz először saját igyekezetünkkel próbálnunk kell megtapasztalni a lét szépségét és tiszteletreméltóságát. Megtesszük-e ezt? Lel-

kesedéssel fordulunk-e az élet felé? Elmélkedésünket sajnos megint negatív leírással kell kezdeni.

Az élet rendszerint fénytelennek tűnik előttünk, neheziinkre esik. Néha igazán torkig vagyunk vele. Ami néhány éve még lelkesített, szeretetre indított, hirtelen közömbösnek, sőt terhesnek látszik. Csak vonszoljuk az életünket. Nem ragaszkodunk többé hozzá, nem vonz, ami élő: csak elviseljük, fáradságosan keresztülverekedjük magunkat rajta. Már maga ez az elviselés is megerőltető. Minden színtelenné, unalmassá válik. Nem érdekel komolyan az, amit teszünk. Ezt a keserves csalódásunkat az életben elkeseredett hangulatok, gyűlölködő ítéletek, elutasító tekintetek juttatják kifejezésre. Még megteesszük, amit muszáj. Elviseljük sorsunkat. De mindjobban erőt vesz rajtunk az undor. Nincs többé örömünk az életben. Szórakozásokba vetjük magunkat, hogy meneküljünk a még kínzóbb unalom elől. Panaszkodunk — rossz jel! —, hogy agyonnyomnak a gondok, a munka. Minden banális és elcsépelet lesz. Semmiben sem leljük igazán kedvünket. Képtelenek vagyunk az életben megízlelni a jót.

Mit is értünk el igazából az életben? Vittük-e csakugyan valamire? Hivatásunk, amelybe kezdetben annyi lelkesedéssel fogtunk, mondhatni nekirohantunk — lassanként fáradtsággá, sőt tartalmatlanná válik. Már csak mindennapos taposómalom. Buta munka, haszontalan, értelmetlen ügyek. Hogy teljék még örömünk olyan dolgokban, amelyeket annyiszor elárultunk?

A környező embereket is unjuk már. Minden érdekeset elmondunk nekik, amit tudtunk; igazán lényegeset nem tudunk már, és tőlük se sokat várunk. Az embertársainkkal való viszonyban sivár üresség, őrlő közöny áll be. Szomorú alkalmakkor szomorúnak mutatkozunk, vidámakkor vidámnak, mert így illik. Kezdjük nem túl tragikusan venni mindezt. Minden bizonytalanná válik. Csak egy a vágyunk: „aludni“ — talán nem éppen fizikailag, de egzisztenciálisan; nem harcolni többé; mindent súrlódásmentesen „lebonyolítani“, fölrakni az elfoglaltság és az illendőség álarcát, és mögötte szunnyadozni. Hiszen ha fölébrednénk, mindenén változtatni kellene! Az élet „beszűkül“ bennem. Törjek ki megint a szabadba? Akkor már jobb a magam közönyössége és fáradtsága; abban élek tovább, talán kurta lélegzettel, apró lépésekkel, alvajáró módjára. Legalább így elalszik az

aggodalom a nagyobbtól, attól, ami maradéktalan követelményeket állít elélem.

Ez a romboló lanyhaság olyan, mint a lelki vérszegénység; annak a következménye, hogy állandóan „elejtjük” a dolgokat. A lét elevensége lassanként bomlásnak indul. Kezdetben talán észre sem veszünk semmit. De egyszerre látjuk, hogy semmi sem nő tovább; életünk fái nem hoznak gyümölcsöt, a termékeny talaj kővé vált. Még a bűn is szokássá lett, énem egy részévé, amelyet gyűlölök, és mégsem vagyok képes elhagyni. Halálos üresség kerít hatalmába. Nem is vagyok már többé, csak a fáradtság van, belefáradás mindenbe és önmagamba. Nem szeretem már az életet. Halott vagyok, mielőtt meghaltam volna.

Kilátástalan körforgás ez. Az órák némán és borúsán telnek. Nem csatlakozunk semmiféle párthoz, nem ítéljük meg többé a helyzetet, hagyjuk, hogy mások döntsenek az életről. Saját cselekedeteink hallgatag nézőivé leszünk, távol az élettől, távol önmagunktól, félelmetes messzeségben. Sajátságos szokás fejlődik ki bennünk, pozitív alakjában csak a misztikusoknál találjuk ezt: Kikapcsoljuk tudatunk nagyrészét, és kitűnően értünk ahhoz, hogy még a legfontosabb munkát is a lehető legkisebb értelmi és kedélyi erő bevetésével végezzük. Az érzékek még észlelik a színt, ízt, szagot és formát, de mindez a benyomás már nem hatol be a voltaképpeni énbe. A külső élet mintegy magától folyik. Résztvehet az illető üléseken és megbeszéléseken, okos szavakat mondhat, akár megrendítő előadásokat is tarthat. Miközben az agy és az ajkak ezt végzik és az ember talán ismert és fontos személyiséggé válik, valójában távol marad, magabazárkózott életet él, sehol sem mozditja elő a nagyobbat, a szebbet.

Az ilyen ember akár nagyon vonzó is lehet. Embertársai fölfigyelnek rá, gondolkodnak róla, kegyeit keresik, próbálják meghódítani, hatása rájuk megindító, megrázó, de végül — pusztító. Nem jár senki után, mégis magához vonz. Talán ez a legfurcsább az ilyen bensőleg kiürült emberben. Gyakran nagy erőt sugároz ki: tárgynélküli, önmagát megmérgező, tehetetlen erőt. Rettenetes belső hideg uralkodik benne, akkor is, ha kifelé gyöngédnek és jóakarátúnak mutatkozik. Van hatalmas, intenzív hideg, létezik hideg szenvedély is; a jég is éget! A körülötte lévőket titokzatos gazdagságot sejtenek benne. De belül közönyös marad. Belül üres. Az élet „megfagyott” benne.

Nemcsak a többiektől esik nagyon távol az ilyen ember, hanem saját magától is. Ha a szív nem élő, akkor az ember szinte csak saját maga „mellett” áll. Így egzisztenciális távolság jön létre. Az ilyenbe nem lehet igazán „behatolni”, nem lehet nála „megotthonosodni”. Zárt egyén. De a belsejében semmi sincs, amit ez a zár őrizne. Elérhetetlen, ajándéknak hasznavehetetlen, senkit sem képes gazdagítani, senkié sem tud lenni; nem tud elfogadni, meggazdagodni attól, ami egyedül tesz gazdaggá: az önmagát ajándékozó szeretettől.

Ha ilyesvalaki van jelen egy társaságban, talán lenyűgöző erőt érzünk. De ugyanakkor valami élettelenység súlyosodik benne. Van — de nem tapasztalja meg a létet. Gondolkodik — de nem viszi végig a gondolatot. Hat az emberekre — de nem éli át az emberi viszonyt. Képességeivel, elvont zsenialitásával, egész lényüket lángra gyújtó izgalomba hoz másokat, hogy aztán egyszerűen elhajítsa, megbecstelenítse őket, szétrombolja bennük azt, ami nagy.

De elég ebből a „negatív fenomenológiából”. Lehetne még egyetmást mondani. Ezt már — azt hisszük — az egyéni lelkiismeretvizsgálatra hagyhatjuk. Mi csak azt a lefelé tartó vonalat akartuk leírni, amely a belső élettelenységbe visz; rámutatni a mindannyiunkra leselkedő veszély mozzanataira, hogy „tisztességtelenné tesszük” az életet. Ennek a belső ürességnek a legyőzése talán leglényegesebb feladatunk a világban és Isten előtt. Ki kell érlelnünk magunkban az életet, mielőtt teljesen formát ölt bennünk és körülöttünk.

A felebarát tisztelete

A másik ember nem közvetlen „adottság” számunkra. Hűségünkötől indíttatva mindig újból „föl kell keresnünk”, bizalommal fordulunk feléje. De mi ad jogot erre a bizalomra? Semmi más, mint maga a bizalom. Alig igazolható. Éppen ez a nagy dolog a tiszteletben, ez a nagy „csakazértis”, vagy egyszerűbben mondva az életbe vetett bizalom. Ha valaki minden csalódás ellenére kitart a másik mellett, akkor lassan sarjadni kezd valami, ami segítséget ad, jószágot sugárzik, reménységet hoz. Hirtelen új ígéret támadt. A világ rajtunk keresztül tudomásul veszi, hogy él, hogy szép és helyeslésreméltó. A lét csak akkor lesz boldog, ha boldogságnak érezzük, mégpedig úgy, hogy ezt észre is

vegye. Az önzetlen tisztelet abban áll, hogy boldoggá teszünk másokat, mert létüket boldogságnak érezzük.

Az idegen létet először is azzal tiszteljük meg, hogy minden hátsó szándék nélkül *befogadjuk*. Ennek a módja csakis a hallgatag, mindig erősödő kitartás a másik létezése iránti fogékonyságban. Nem várjuk meg, hogy mások erősítsék létünket, hogy ők keressenek föl minket, hanem mi aggódunk értük elsőnek, gondoskodunk róluk, síkra szállunk értük. Ez a csendes elfogadás és ez a tevékeny gond több derűt, több világosságot hoz létre a világban.

Ebben a magatartásban különös *védtelesség* rejlik, de védtelen mivoltából erő árad: az az önzetlenség, amely elfogadja a sorsot, nem ítél, nem igazgat, mégpedig lényegéből kifolyólag nem. Egyszerűen magára veszi az idegen sorsot, úgy, hogy semmisen keveredik bele a saját igényéből, a saját önállításából vagy érzékenységből. Ez az önzetlenség igent mond a másik ember teljes életére, és ezzel fölemelő erővé válik. Nem csapong a jelenen túl a lehetetlenbe, az utópiába, hanem megpróbál életet ébreszteni, kiutat teremteni a kiúttalanságból. Igyekszik mások helyett gondolkodni, mérlegelni, helyzeteket fölbecsülni, utat törni.

Megrendítő látvány, hogyan fölvirágozik az élet, ha *bizalommal* vagyunk iránta; hogy megváltoznak az emberek, ha nagyobbra becsüljük őket (és ennek megfelelően bánunk velük); ha csendes, nem tolaodó tiszteletünkkel tanúsítjuk, hogy van bennük jó, szép, szeretetreméltó, valami, ami mint ígéret él bennük, de még ki kell bontakoztatni. Ha nem remélhet a nagyságban, akkor elsatnyul az emberi egzisztencia, elhal maga az élet. Pierre Teilhard de Chardin találóan írja erről: „Ám állítsák úgynevezett egzakt és kritikus gondolkodók, hogy az új nemzedék kevésbé naív a régebbinél, s nem hisz többé a jövőben, a világ tökéletesedésében. Azok, akik ilyeneket leírnak, gondoltak-e arra is, hogy ha igazuk lenne, minden szellemi mozgás megállna a földön? Úgy látszik azt hiszik, az élet körei békében folynának tovább akkor is, ha meg lenne fosztva a világságtól, a reménytől és a kimeríthetetlen jövőndő ígézetétől. Néhány évig talán még pusztá megszokásból kivirágoznék és gyümölcsöt hozna. De törzsének már nem volna kapcsolata a gyökerekkel. Még ha az emberiségnek az anyagi energia tömegei állnának is rendelkezésére, az életnek enélkül a szeretete nélkül hamarosan semmi kedve sem lenne

olyan művön dolgozni, amely reménytelenségre kárhoztatott. Lendítőerejének eredeténél kapna halálos sebet; az undor vagy a lázadás szétbomlasztaná és porrá hullna szét.“

Ez arra tanít minket, hogy az ember igazi életeleme a remény, az alapvető optimizmus, a boldogság iránti fogékonyság. Az ember napjához lényegesen és kettős értelemben is hozzátartozik az, hogy kezdete a reggel: a kelő nap, meg az új holnap.*) Az újonnan kelő Nap elűzi az éjszakát; az újrakezdődő nap a máii nyomában a jövőt hozza. Az élet követelménye: szabadulás minden nyomottságtól és dohos-ságtól, áttörés a friss levegőre, nagy távolságokba. „Incipit vita nova“ — új élet kezdődik („rajta!“); így fejezte ki Dante az életbe belenövő ember alaphangulatát. Pál sem beszélt másképpen: „Az élet újságában járunk“ (Róm 6,4). Az ember lénye a nagy elszánás érzületében bontakozik ki; ez a lélek rejtett motora, a szellem nekifeszülése a még el nem ért nagyságnak: „extensio animi ad magna“, mondták a régiek. Ezt a nagyobb iránti nyitottságot ébrentartani, sőt táplálni az emberekben: ez a tisztelet.

De ki tud-e a másik ennyire lépni magából, tud-e ilyen „szabadjára eresztett“ lenni? Hogyan érem el, hogy talpra álljon? Hogyan tartom nyitva barátaimat? Hogyan értetem meg velük, hogy az élet éppen most kezdődik, és az ember még csak most válik igazán emberré? Azzal, hogy elismerem bennük a nagyobbbat, azzal, hogy irántuk tanúsított magatartásommal bizonyítom: életük feltárult az abszolút beteljesülés felé.

Különben ez a *szeñtségek* értelme is. A szeñtség azt jeñenti, hogy egy földi folyamat abszolút értéket, abszolút tiszteletreméltót hordoz magában. A napi tisztálkodásra szolgáló víz; a kibontakozás és érlelődés; az együttétekezés mint a benső együttlét kifejezése; a hamis irányba tévedt egzisztencia búñbánó megtérése és az emberien jóakaró, barátságos, intő beszélgetés; az abszolút és megfoghatatlan felé való törekvés; a testben-lélekben megvalósított szeretet és embertársi segítés; a hűséggel megélt nemiség; a beteg, szenvedő, vagy haldokló támogatása, és egyáltalában mindennapi adott életünk becsületes megvalósítása — mindez végtelen titkokat, tehát abszolút értéket rejt. A szeñtségek azt jeñentik, hogy életünk teljesen nyitott, hogy az ember

*) Az eredetiben szójáték: *der Morgen* és *das Morgen*.

saját lényének is utolérhetetlen *transzcendenciát* (önmagán felülemelkedést) hordoz magában, és csak ebben és ezáltal ember. Mindnyájan szentségek hírnökei vagyunk, sőt implicate, vagyis bennfoglalóan és előre jelezve hozzáférhetővé is tesszük őket azoknak az embereknek, akiket tisztelünk, akiktől többet várunk el lényük megvalósulásában, mint amit fel tudnak mutatni.

Mit kell ezzel a tiszteletünkkel hozzáférhetővé tenni a többieknek? Nem valami egyszerű hitet a haladásban. Hanem annak az abszolút, felülmúlhatatlan jövőnek a hitét, amely már ott él mindannyiunkban. Az emberi fejlődést és haladást csak ebből a kimondhatatlan, felülmúlhatatlan titokból kiindulva lehet helyeselni és megvalósítani. Csak az abszolút tökéletesség irányában megtervezett világban lehet emberileg remélni, vidámnak lenni, hisz „nem történhetik velem” semmi. Ha semmirem sikerül, ha életem atomokra hull, ha semmire sincs kilátásom többé, még akkor is sérthetetlenül megmarad belső titkom, abszolút jövőm. Ha, és amilyen mértékben beleveszem magam ebbe a Titokba, akkor és annyiban sikerült az életemben az, ami lényeges.

Az egzisztenciális *higgadtságnak* ezt az alaphangulatát kellene a kereszténynek a világba sugároznia; azt az élményt, hogy az élet csakugyan „zöld jelzést kapott”. Abszolút jövő terül el előtte. Legyünk hát olyan emberek, akik tovább is előrehaladnak az étellel. Ráadásul ez a magunkban hordott abszolút titok egyéni kegyelem, személyes misztérium, pótolhatatlan *karizma*. Én, ebben az én egyetemesi életemben, valami pótolhatatlant hordok magamban: abszolút feladatot. Ha nem vagyok jelen a világban, ha nem valósítom meg emberi tökéletességemet, akkor nemcsak „valami” hiányzik a világból, hanem elsötétedik, fénytelennek válik a világ. Nélkülözhetetlen vagyok az egész világnak. A másik ember nélkülözhetetlenségét bebizonyítani szóval, tettel, vele-létemmel, és egyáltalán egész magatartásommal, — ez a tisztelet. Még nem barátság és nem szeretet, de helyet teremt a világban a barátságnak és a szeretetnek, mindent átfogó rokonérzés az idegen lét iránt.

Aki „beledolgozza magát” az egyetemes elvi rokonérzésnek ebbe a magatartásába (és hogy ez milyen nehéz, azt már mindannyian megtapasztaltuk), tehát a tisztelet erényét gyakorolja, abban kifejlődik a „személyiség”. Önmagának

odaadásával, az önmagáról való megfélemezéssel új lényeg jön létre benne. A másik személy tisztelete által saját személye csakugyan „önmagává” válik, ő maga is lényegét hordó középpont lesz, átéli azt az egzisztenciális folyamatot, amelyet ezzel a kifejezéssel jelölhetünk meg: önmagunkká válás.

Saját egzisztenciánk tisztelete

Miközben ugyanis bizalmat ajándékozó és páratlan, abszolút mivoltát elismerő magatartással közeledünk a többi ember felé, fölfedezzük, hogy saját egzisztenciánk is „tiszteletreméltó”. Sajátságos folyamat ez. A személyiség szilárd, s ugyanakkor simulékonnyá válik. Ez különböztet meg bennünket az állatoktól. Az állat szilárdan „körülírt” lény, ösztöneitől vezetve biztosan, szilárdan él környezetében, a sokszor elkeseredett létküzdelem ellenére. Ezzel szemben az ember kezdettől fogva helyét keresi a világban; e keresés folyamán gyakran megbotlik, gyakran eltéved. Labilis, excentrikus, egzisztenciálisan még nem szilárd, bizonytalan. Ezt a „megszilárdulást”, saját életünk, saját személyünk megtalálását neveztük az imént önmagunkká válásnak. Úgy megy végbe, hogy az ember a másik emberben fölfedezi az abszolút jelleget, és ezt tisztelettel illeti. Akkor lesz lényegében emberré, amikor elismeri a többiek lényegét. Ezzel kiváltja saját létének mélyből kibontakozó növekedését.

Az ilyen ember — mint már jeleztük — *higgadt*. Olyan méltóságot, olyan szent jelentőséget fedezett föl az életben, amelyet semmiféle külső veszély nem fenyegethet. Ezért csendes kiegyensúlyozottságban él. A különféle élethelyzetek, szenvedés és öröm, veszedelem és ijedség nem egykönnyen hozzák ki a sodrából. Így gyakran a közelébe kerülők is észreveszik, hogy emögött a higgadság mögött nagy *szellemi izzás* él. Nem pusztító, hanem alkotó és fenntartó jellegű.

A derűs elevenség hordozta higgadság pontosan ellentéte a restségnek: *erő*. Egyben a belsőleg fürge, eleven, sokoldalúan fogékony lélek megragadottsága is. Ezért az ilyen ember, rendíthetetlensége és kiegyensúlyozottsága ellenére (utóbbit nem szabad összetéveszteni a közönnyel), belsőleg *mozgékony*. Értelmi mozgékony-sága abban nyilvánul meg, hogy a találkozásban megértő, és minden indítás iránt fogékony; szívének mozgékony-ságát részvéte és

tágszívűsége jelzi. Az ilyen ember „öntudatos“, sőt — ne értsük félre a szót — „büszke“: tudatában van legmélyebb méltóságának, amely azonban nem tőle való, nem saját lényegén alapul. Ezért ez a sajátmagát tisztelő magatartása mindig *alázattal* kapcsolatos, nem bizakodik el, és tud szerény lenni az Abszolútum, valamint embertársa előtt. Ez az alázat csendes *áldozatkészségben* mutatkozik meg. A világban megtapasztalt valóság nem tartja vissza attól, hogy belenőjön a végtelenbe és ha kell, odaadja magát. Így a másokat tisztelő ember egyre gyarapodik gazdagságban, mélységben és lelki intenzitásban.

A *hatékony*ság sajátos módját figyelhetjük meg benne: bibliai kifejezéssel mondva, „a lélekből“ él és hat. Ez a hatás lényének átlátszó tisztaságából származik, alkotó és termékenyítő egyszerűségéből. Egy a sorsával. Sorsa nem aggasztja többé; fölébe emelkedett az élet megrázkódtatásainak, aggályainak és veszélyeinek; mondhatni „együtt él“ sorsával, és az benne él. Így meg tudjuk érteni azt is, hogy különös képessége van a barátságra, találkozásra, szeretetre. Fejlődő lényé összekapcsolódik a másikéval, mert mindenütt a világon fel tudja fedezni a titkot, — azt a titkot, amely meghitt otthona neki magának és mindenki másnak.

Ez megmutatja egzisztenciájának egy további lényeges vonását: bizonyos *súlyos kedélyt*, melankóliát. Nem más ez, mint megtapasztalása a lét nagyságának és ugyanakkor a saját mélységes elégtelenségünknek arra, hogy megvalósítsuk ezt a nagyságot. Ez a kedélyre nehezedő súly tulajdonképpen csak fájó honvágy. Az abszolútnak vajúdása a véges létben; az az emberi nyugtalanság, amely együtt jár a mindenütt megtapasztalt abszolútum kényszerű szomszédságával. Egyszerre boldogság és fenyegetés. Az ilyen emberek átéli a „szakadékot“, a kétfelé hasadást. A mindennapok útját keresztezte bennük, hogy eljegyezte őket az abszolútnak és az abszolút tiszteletreméltónak élménye. Az abszolút felé vezető útjukat pedig az keresztezi, hogy mint lényegileg tökéletlen teremtmények kénytelenek élni, és ezt az abszolútot sohasem tudják létrehozni önmagukból. De éppen ez a tulajdonképpeni emberi magatartás: határmagatartás.

Egyszerű beszélni erről a lényegi melankóliáról; elbirni nehezebb. Az élet súlyának, jelentőségének benső átélése sok mindennek el tudja venni az értékét, az élet sok sze-

replőjét és kötöttségét üresnek mutathatja meg, sok mindent lényegtelenre tehet és ürességbe, életunalomba kergethet. Másfelől viszont a „súlyos kedélyű” ember viszonya a legmélyebb a lét teljességéhez. Meg tudja látni az élet világos színeit, meghallani a világ teljes csengését. A melankolikus az, akinek lényéből túláradoz a tör elő az élet árja, és meg tudja tapasztalni minden élet fékezhetetlenségét. Egzisztenciája fölötté áll a végesnek, azaz törekvésében végtelen. Éppen létének gazdagodásában érzi, hogy semmi sem képes betölteni, ilyenkor él át még mélyebb ürességet, a lét sivárságát, és abban újra a vágyat.

Az egzisztencia nyugtalansága, csillapíthatatlan vágya azonban bizonyosága valami másnak, sőt az Egészen-Másnak. És így az előtt a paradoxon előtt állunk, hogy az ember csak akkor lehet önmaga, csak akkor találhat vissza saját lényéhez, ha életében fölébe emelkedik önmagának, ha megtapasztalja, hogy éppen kielégítetlensége az ő kielégítettsége. Minthogy a vágy igazi kielégülése, maradéktalan csilapulása lehetetlen, bánat fog el és újra vágy, mélységes honvágy. És tudjuk, hogy az ember sajátmagától mindenestül képtelen betölteni igazi vágyát.²

Hogy tiszteljük az embereket, ahhoz magunkat kell tisztelnünk. Magunkat azonban nem tudjuk tisztelni anélkül, hogy azt ne tiszteljük magunkban, ami tökéletesen meghaladja saját énünket: Istent.

Isten tisztelete

Itt minden közbenső lépcső átugrásával nyomban a lényegre szeretnénk térni. Volt egy ember, akiben maga Isten maradéktalan tiszteletet adott az emberi lényeknek: Krisztus. Krisztus föltétel nélküli igent mondott egzisztenciánk határtalanságára. Az evangéliumban csaknem minden fontos kijelentését Amen, azaz Igen vezeti be. Jánosnál néha kétszer is: „Amen, Amen, mondom nektek” (vö. Jn 1,51; 5,19). Krisztus kimondta a nagy Igent az emberi valóságra. Mi itt egész egyszerűen csak egymásután felsoroljuk az egyes szentírási helyeket annak bizonyítására, milyen nagyon tisztelte az emberré lett Isten az embereket.

„Az Isten Fia, Jézus Krisztus ugyanis, akit mi köztetek hirdettünk, nem volt Igen és Nem, hanem az Igen valósult meg benne. Isten valamennyi ígérete Igenné vált benne.

Ezért van itt általa az Amen, az Igen“ (2Kor 1,19k). — „Emésztő tűz ő“ (Zsid 10,27), vagyis önmagán túl ragadja az embert. „Beteljesedett. Én vagyok az alfa és ómega, a kezdet és a vég. A szomjazónak ingyen adok az élet forrásának a vizéből“ (Jel 21,6). — „Aki abból a vízből iszik, amelyet én nyújtok neki, nem szomjazik soha többé. A víz pedig, amelyet én adok, örök életre szőkellő vízforrás lesz benne“ (Jn 4,14). — A teljesség van itt: „Elfelejttem, ami mögöttem van és nekilendülök annak, ami előttem van. Futok a kitűzött cél felé, az égi hivatás jutalmáért Krisztus Jézusban“ (Fil 3,13-14). — „Jézus Krisztussal a kedvesség jött a világba“ (Jn 1,17). — Benne „megjelent Isten jósága, amely minden embert meg akar menteni“ (Tit 3,4). Krisztus biztosított minket: „Veletek maradok mindig, az idők végezetéig“ (Mt 28,20). — Az ember legmélyebb vágya valórávált: „Leküldöm rátok Atyám ígését“ (Lk 24,49). — Azóta a világ mindenestül nyitott: „Semmilyen teremtetett dolog nem marad előtte rejtve; minden föl van fedve és nyitva áll szeme előtt“ (Zsid 4,13). — Krisztus által az abszolút jóakarat átfogja az egész világmindenséget: „Krisztusban egyesített mindent, ami a mennyben és a földön van“ (Ef 1,10). — „Teljesedjék minden, ami helyénvaló“ — szólt Jézus a Keresztelőhöz tevékenysége kezdetén (Mt 3,15). És valóban beteljesítette: „Jézus így szólt: Beteljesedett. Azután lehajtotta fejét“ (Jn 19,30). A főnek ez a meghajtása (bele a halálba) volt a tett Krisztus életében. Krisztusban Isten igent mondott egész emberi lényünkre, minden kicsiségével, semmiségével, de egyben minden reményével és az abszolútum felé való nyitottságával is.

Mostantól fogva áll a tétel: Ha egy ember a jövőre és még tovább gondol, ha tiszteli az életet, ha nőni segíti, ha valami még nagyobbnak a reményét dédelgeti magában, ha jóakarattal fordul az élet felé, akkor térdén áll — olyankor is, amikor vonaton ül, vagy a villamosszíjon lóg. Az Abszolútumról, Istenről, az ő utairól és végzéseiről való gondolkodásnak sohasem jutunk a végére.

És mégis: az az ember, aki a másikat tiszteli, már célnál van. Valahányszor valami abszolútot ismer fel a másikban és azt szeretettel elismeri, ez az abszolútum visszaárad rá, és belevonja az emberré lett Istenbe. Istenben való élet az ilyen, és mégis, azaz hogy éppen ezért, a világban való élet. Legmélyében Isten felé fordul. És éppen ezzel az Isten felé fordulással tudnak az ilyen emberek erőt és életet oszto-

gatni a világban. Tudnak egészen, sőt gyermekien egyszerűek is lenni; Krisztusnak ezek az igazi „megigézettjei“ sajátosan éltető, gyógyító, megszentelő szelleműek. Nem csodák, de valami csodálatos jelenik meg bennük. Olyan állapotban élnek, amelyet a régi teológiában egy bámulatos kifejezéssel „fruitio Dei“-nek, Isten élvezésének neveztek. Talán anélkül, hogy tudnák, anélkül, hogy számot adnának maguknak róla. Ezek az emberek megtalálták a tiszteletben Istent, önmagukat és a testvért.

ELMÉLKEDÉS AZ ÖRÖMRŐL

Amikor ezen a keresztény örömről szóló elmélkedésen dolgoztam, feltűnt, milyen hamar végére ér a szókészletének az ember, ha az örömről kell beszélnie. A kifejezések cserben hagyják. Üresen és mesterkélten cseng a szó. Legfőljebb a zenében viseljük el valamivel hosszasabban a magasfokú öröm kifejezését. De még ott is csak úgy következhet, mint nehéz és fáradságos küzdelem gyors megkoronázása, hirtelen befejezése. Viszont milyen beszédes az ember a szenvedés, fájdalom és boldogtalanság ecsetelésében! Ha ezeket a témákat kihagynánk az irodalomból, alig maradna valami. Mintha a szenvedés szakadékos mélyein egészen másként lennénk otthon, mint az öröm birodalmában. Ebben a megfigyelésben mély igazság rejlik: a szenvedés és szükség közvetlenül az életünkből fakad. Minél magasabb fokon, minél finomabban fejlett egy teremtmény, annál érzékenyebb és érzőbb lesz a szenvedés iránt. Az örömet azonban tanulnia, erényként „begyakorolnia“ kell.

Az igazi öröm persze mindig csak ajándékképpen jut osztályrészünkül. Forrása Istenben van. Az emberi öröm kegyelmi részesedés Isten örömében, Isten lényegében, amely mindenestül a legmagasabb öröm. Az igazi öröm forrásai tehát ott fakadnak, ahol a teremtmény kitartóan Isten felé tekint. Az öröm nem tartozik életünk állományához; mégis csak benne válik tökéletessé életünk. Azért az élet lényegi tartalma: kegyelem. Vagy mint Pascal mondja: „Az ember végtelenül meghaladja az embert.“ Ezért az örömet nem tekinthetjük valami kész árucikknek, mintegy a kívülvilágban, létünk külső rétegeiben felhalmozott készletnek. Nem tartozik az élvezet és a szórakozás birodalmába. Később majd még egyszer visszatérünk erre a gondolatmenetre. Itt először — éppúgy, mint az eddigi elmélkedésekben — az *örömtelenség* negatív állapotát szeretnénk lefesteni. Ez mindannyiunknak talán egyik legáltalánosabb élet-tapasztalata. Milyen mozzanatokból áll?

Első helyen bizonyára *fáradt lanyhaságból*. Valaha voltak életünknek buzgó időszakai is, izzó és eleven élet, szenvedélyes részvétel. Most minden szürke és fárasztó. A kívánczóság és a vágy tüze valahogy kialudt. Mi tesz olyan

fáradttá bennünket? A restség, az „izzó életre“ való képtelenség, az, ami könnyű, ami nagyon is könnyű. Nem a nehézhöz gyöngít el, hanem a túlságosan könnyű. Nem keresünk többé nagy dolgokat. Megelégszünk azzal, amit a vaksors kimér. „Csak ne sokat gondolkodni! Ne sokat várni! Mindenki így csinálja! Mindig így csinálták!“

Kiirthatatlan bizalmatlanság lappang bennünk az öröm, a még-sohasem-volt irányában. Ezért néha kemény szavakat kell mondanunk — sőt még Krisztusnak is, aki maga volt a szeretet, szelídség és irgalom, ilyeneket kellett mondania —, hogy felrázzuk alvó, tompa, közönyös valónkat. Krisztusnak át kellett törnie közepszerűségünk kemény kérégt, szavának félelmetes kalapácsával. Fel kellett törnie hanyagságunk börtönét, amelyben megfulladunk, szomjanveszünk és megvakulunk. Soha nem beszélt „jámbor“, álmosító nyelven. A megszállottaknak sohasem tett szemrehányást. Megszabadította őket. Talán a mai megszállottság semmi más, mint fáradt hanyagság, korunk egzisztenciális csalódása és elerőtlenedése. Talán a mai „megszállottakat“ az örömtelenség hatalma gyötri.

Nagyon óvatosnak kell lennünk: A hanyagság szinte észrevehetetlen, lassú lecsúszás; egy élet, egy hivatás, egy temperamentum sincs megkímélve tőle, sőt maga a szentség sem. Honnét a fáradtság, a szomorúság? Először egészen apró okokból: túlsok munka, a biztonság hiánya, adóságok, elválás valakitől, magány, betegség, visszaesések, a hit összeegyeztethetetlensége a kemény valósággal, megvalósíthatatlan erkölcs, csalódást okozó Egyház . . . A listát vég nélkül folytathatnánk. Annyi a határ, a csalódás és lehetetlenség az életben. Az ember egyszerűen fáradt és részvétlen. Mindenekelőtt önmagától van távol. A legnagyobb baj az, ha olyan mélyen belesüllyedt ebbe, hogy már nincs is tudatában állapotának. De boldog az, aki fölismeri boldogtalanságát, szenved alatta, aki valóban boldogtalan tud lenni, nem csupán ernyedt.

Ez a fáradt hanyagság mélyreható *igazolatlanság érzését* ébreszti bennünk, rosszértelmű elégedetlenséget. Mindennel elégedetlenek vagyunk. Lényegtelennek, senkinek érezzük magunkat. Azért ideges sietséggel kutatunk önigazolás, izgatószer, benyomások, gazdagság után. Fejest ugrunk a külső dolgokba, hogy megfélekedezzünk önmagunkról, éppen azért, mert valójában nem feledhetjük magunkat. A szemre-

hányások egész fegyvertárát tartjuk készenlétben a többiek iránt. Lelki beállítottságunk olyan, hogy minden a borús oldaláról jelenik meg benne. A gondolkodás és érzés klímája egészségtelen.

Igy jön létre az egzisztenciális *laposság*. Az élet mintegy ugyanazon a szinten mozog. Hanyag, igazolatlan, boldogtalan életet élni könnyű: nem kell hozzá erőfeszítés. A boldogsághoz külön fáradság kell. Ami az örömtelen élet során még történhet, az éppenúgy megeshet mindenki mással. Az örömtelenség az általános emberi élet. Sehol sem bukkan föl valami egyszeri, különleges.

Ebből világos, hogy az örömtelen élet *átlagos*. Az ilyen ember körül talán jól működő, de lapos világ keletkezik. Ami örvendetes, ami ígéretes, azt irigyen elutasítja. Mindazt, amit „a szív vív ki”, ábrándnak tekinti, kézzelfoghatóval, elérhetővel, birtokbavehetővel helyettesíti. Elnyomordott világ jön létre: minden egyhangú szürke, megszokott, fogható, fölbecsülhető; a sohasem-voltat, az újat fáradt kézmozdulattal félretolja, jelentéktelennek, komolytalanoknak minősíti.

Az örömtelen lét masszívvá, áthatolhatatlanná válik. Az élet közhellyé lesz. Nem éljük át többé, hogy egy lény több is lehet, mint aminek látszik. Pedig tartósan csak az elviselhető, ami titokzatos; csak azt tudjuk igazán szeretni, ami titkot hordoz magában. Lehet talán, hogy nincs titka egy tárgynak, amellyel rendelkezünk, de egy személy esetében, akire föltekintünk, ez lehetetlen. Mindenütt, ahol az ember igazi örömet él át, közvetlenül megtapasztalja a titkot is. A titoktalan, örömtelen világban viszont az élet elveszti kapcsolatait. A szavaknak nincs többé jelentésük. Nem hozzák már közelünkbe a dolgokat, inkább eltávolítják tőlünk. Létrejön a lényegtelen fecsegés, semmire nem kötelező szavak özöne.

Az ilyen élet elviselhetetlen. Azért az örömtelen ember egzisztenciális *nyughatatlanságba* zuhan. Kiüresítette, elértéktelenítette világát; immár nincs, amin elcsodálkozhatna, nincs, ahol ámulva elidőzhetne, megmaradhatna. Minden napja keserű: nincs maradása, nincs hová lennie. Bármennyi minden után is fut, mindenütt csak ugyanazt találja: minden ernyedt, bizonytalan, átlagos és jelentéktelen. Ez az említett „rossz” elégedetlenség alapja (van jó is!), a nyug-

talanság, idegesség, kíváncsiság, állhatatlanság és szétszórtság háttere. Az örömtelen ember mindenütt szeretne lenni, és sehol sincs igazán.

Az ilyen élet idővel *kimerültséget* hoz magával. Semmi tere többé a kockázatnak, áldozatkészségnek és felelősségnek. A lét gyáva és rest, fáradt és eltompult, sőt borús és kicsinyes lesz. Aki ledobja a terhet, elfárad; aki azonban szabadon magára veszi „az öröm terhét”, az könnyűvé és fiatallá válik.

Öröm a testvérben

Az igazi öröm nem világtól idegen rajongás, nem is „belső emigráció”. Éppen ellenkezőleg. Akkor tapasztaljuk meg, amikor önmagunktól elszakadunk és a testvér felé tartunk. Csak az odaadás adja meg nekünk azt a vidám szembenézést a valósággal, azt a szívbeli közelséget mindenkivel, azt a mindenre rávetődő csendes világosságot, amelyet örömmel mondunk. Az öröm útja az *önzetlenségen* át vezet. Egyet-mást le kell építenünk az életünkben, feloldanunk rabságunkból, restségünkben, mélabúnból. És abban a mértékben, ahogyan megkísérelünk kiszabadulni kicsinyes kötöttségeinkből, megérezzük, hogy mégis csak valami erő, valami rejtett elevenség moccan bennünk. Végül is fölfedezzük ezt magunkban, mint maradék lángot, mint rég hamu alatt szunnyadó parazsat, amely újból lángra kap, mihelyt egy kis levegőhöz jut. Ehhez hasonlít az, ha megnyílunk a testvér felé. A testvérnek tett egyszerű szolgálat az öröm előfeltétele.

Az Úr mennybemenetelének napján, miután Krisztus eltűnt szemük elől, a tanítványok nagy örömmel távoztak. Így számol be erről a Lukács-evangélium. Különös öröm! Tekintetük, érzéklésük elől visszavonult az Úr arca, és vele közvetlenül megtapasztalt dicsősége. A tanítványokat már előbb is megérintette az öröm, akkor, amikor húsvét hetének első napján Krisztus arcából rájuk sugárzott a dicsőség titokzatos fénye. Ekkor a húsvéti esemény által a feltámadott Úrnak valami újfajta közelsége jött létre. Jézus arcán ott tündökölt Isten ragyogása, Isten Országának ragyogása, a nagy kiengesztelődés és könyörület ragyogása. Ez volt valójában az a fény, amely akkor „tündöklőb-

ben fénylett, mint a nap és tisztábban ragyogott, mint a hó". És a tanítványok szíve átalakult. A kimondhatatlan érintette meg őket. Szívük lángolt bennük.

De a mennybemenetel napján még jelentősebb változás történt. Eppen Krisztus távozásával teljesedett be a tanítványok öröme, jutott új, tökéletes és érett állapotba. És így nagy örömmel tértek vissza kicsiny világukba. Amikor most az Úr egészen eltűnt érzékeik elől, egyben kijutott az emberi elképzelések és elképzelési lehetőségek szűkös birodalmából, megtalálta tökéletességét abban, amit szem nem látott, fül nem hallott, ember szívébe föl nem hatolt. Minden emberi vonzódásuk ellenére egyszerre világos lett a tanítványok előtt, hogy mostantól fogva az örömet a láthatatlanban kell keresniök minden látható mögött, tehát mindenütt megtalálhatják, hiszen Krisztus mindenütt jelen van. Mostantól fogva az ember ne „bámuljon föl” többé az égre, hanem vesse magát bele földi feladatába, hogy megtalálja az örömet. Hol találjuk meg ezt az örömet? A testvérben. Így kezdték a tanítványok elevenen megtapasztalni, hogy a láthatatlan és kimondhatatlan benne rejlik a láthatóban.

Valami hasonló történik időnként közöttünk emberek között is. Ha a barátság vagy a szerelem hatalma megérint valakit, akkor az érzékek kezdik észrevenni a láthatatlant. A tanítványoknak Krisztus mennybemenetelekor csak általános emberi tapasztalat jutott osztályrészül (a legmagasabb formában): az Úr elvált tőlük (ezzel megkezdődött Krisztus mindenütt-való kozmikus jelenléte), és ennek erejében felfogták, hogy a világban mindenütt van valami kiemeríthetetlen, titokzatos, megvilágosító, boldogító. De Krisztus, az abszolút öröm, éppen azáltal jött mindenestül a közelükbe, hogy eltávozott tőlük. Mostantól fogva semmi mást nem kell tenniök, mint önmaguktól eloldódva a testvér felé menni: akkor megtalálják az örömet, a maradéktalan boldogságot. Krisztus mennybemenetele belső történet lehetett: olyan, amely nem magát Krisztust érintette, hanem a mi szívünket kell érintenie. Hiszen már feltámadása „mennybemenetel” volt. Az ember Krisztus elment oda, ahol mint második isteni Személy mindig is volt: bement Isten dicsőségébe. Neki tehát nem volt szüksége rá, hogy „mennybe menjen”. De minekünk végső megvalósulásában át kellett élnünk azt, hogy elment tőlünk, tehát ha

örömet és beteljesedést akarunk találni, nekünk is el kell mennünk magunktól. Krisztus mennybemenetele feltárja az igazi öröm alapszerkezetét: *távozni önmagunktól*.

A mennybemenetel a világba vitte a tanítványokat, vagyis kifelé sajátmagukból. Elmentek Jeruzsálembe, megválasztották Mátyást, prédikáltak pünkösdkor, megtapasztalták a kemény vitákat népükkel, érezniök kellett a lassan kialakuló, csendben növekvő egyházközség belső sűrűlődásait; szétmentek az egész világra és vállaltak minden nehézséget. Így mind mélyebben belejutottak a világ problémáiba, bajába, sőt viszálykodásába, napról-napra jobban átéltek szorongatásait, homályos vajúdásait. Semmitől sem maradtak megkímélve és semmitől sem kímélték magukat. De a láthatatlan öröm megmaradt. Túl a bajokon, a szegénységen, az aljasságon, a bűnön, a láthatatlanra megnyílt szemükkel látták a kiengesztelődés és az örökös kegyelem szellemét. Az öröm szelleme ott volt a világban. Isten öröme a tanítványokkal földkörüli útját róttá. „Vigasztalás tölt el és minden bajom közepette túlárad bennem az öröm“ (2Kor 7,4). Ezzel rábukkantunk az emberi öröm alaptörvényére: *Belemenni a testvér szorongatásába*, magunkra venni terhet, segíteni bajának elviselésében. Ez a boldogság útja: a hallgató, a másik mellé álló szolgálat, segítség, az örömszerzés a világban.

Öröm saját létünkön

Abban a mértékben tapasztaljuk meg az örömet, amennyire örömet osztunk. Ez eddigi fontolgatásunk eredménye. Eszerint az öröm tudatos fáradozás, állandó magunktól-elszakadás eredménye. Nehéz dolog a mi világunkban örülni. Mindenekelőtt szeretnénk itt felsorakoztatni az újszövetség, vagyis az örömhír kinyilatkoztatásának azokat a leglényesebb helyeit, amelyeket az öröm alapvetésének tekintünk.

Egyfelől: „Valaki azt mondta neki: Uram, követelek, de engedd meg, hogy előbb elbúcsúzzam a családomtól. De Jézus így válaszolt: Aki kezét az eke szarvára teszi és hátrafelé néz, nem alkalmas az Isten országára“ (Lk 9,61-62). — „Ne aggódjatok a holnapról, mert a holnap gondoskodik magáról. Elég a napnak a maga baja“ (Mt 6,34). — „Ha valaki követni akar engem, tagadja meg önmagát, vegye fel keresztjét és úgy kövessen“ (Mk 8,34). — „Aki életét

meg akarja menteni, elveszti azt. Aki viszont elveszti életét értém, megmenti azt“ (Mk 8,35).

Másfelől: ez az eloldódás önmagunktól *belső feloldódást* visz a keresztyény életébe, örömet és megtérést szül. Meg kellene itt gondolnunk azokat a bámulatos eseményeket, amelyekről az evangélium mindig újból tudósít: Zakeus, a fővámos örömet, aki leszállt a fáról és örömmel fogadta házába Krisztust (Lk 19,1-10), de a másik oldalon az úgynevezett igazak morgolódását is Krisztus ellen, mert bűnösökkel ül asztalhoz (Mk 2,15-17); aztán az alázatos bűnös nőt az alabástromedénnyel (Lk 7,36-50); az elveszett juh és az elveszett drachma példabeszédét (Lk 15,4-7; 8-10); a hazatalált tékozló fiú történetét (Lk 15,11-32); mindenekelőtt pedig azt a csodálatos dolgot, hogy a szőlő ura az utolsó órában fölfogadottaknak ugyanazt a bért fizette, mint azoknak, akik a nap terhét és hevét viselték (Mt 20,1-16).

Egyfelől tehát maradéktalan önfeláldozást követel meg tőlünk Isten, másfelől az önfeláldozás legkisebb jelét máris úgy veszi, mintha teljes odaadás lenne. Egyszerre követelés és fölszabadulás! Az életben áll az első tekintetre oly esztelen mondat: az öröm útja a lemondáson át visz. De minden lemondás ilyenformán a beteljesedést szolgálja; minden önmegtagadás, vagyis a régi ember „öldöklése“ a meg-elevenedésért történik. Ténylegesen ostoba dolog lenne a szenvedést és lemondást dicsőíteni végső értéként. Szenvedés már van elég úgyis a világon. De az önmagunktól való elszakadás a testvéri odaadás szolgálatában lehetővé teszi azt, ami lehetetlennek látszik. Még szinte elviselhetetlen nyomorúságban is boldog lehet az ember, föltéve, hogy nem a maga boldogságát keresi. A szentek túláradó örömről beszélnek — nem: örömtől ujjonganak és énekelnek a legszörnyűbb külső viszontagságok között. Assisi Ferenc kénytelen két fadarabot felkapni és mint hegedűvel és vonóval játszani velük, táncolni és énekelni. És Xavéri Ferenc, amikor mindenéből kifosztva, az eredménytelenségtől üldözve Japán jeges téli mezején lépkedett előre, örömeiben játszó gyerek módjára a levegőbe hajigált egy almát, és újból elkapta. Örömet csak a megnyílásban, az átkarolásban, a magunk-odaajándékozásában tapasztalunk meg. Ha görcsösen csak önmagunkon függünk, akkor minden nyomasztóan hat ránk, ami ezt az ént valamiképpen megtámadja: betegség, szenvedés, szegénység, gyalázat, sikertelenség. De ha az ember odaajándékozta magát a testvér szolgálatára, ha

kiszolgáltatta saját énjét a felebarátnak, akkor mindaz, amit mi magunk szenvedünk el, jelentéktelen semmiséggé válik.

Öröm Isten felől

Ez a mindent átható keresztény öröm — mint már mondtuk — azáltal vált lehetővé, hogy Krisztus az ő mennybemenetelével minden lett számunkra mindenben. „Otthagyhadjuk” végképp magunkat, vállalhatjuk az élet minden helyzetét: mindenütt övele találkozunk, mindenütt megtaláljuk azt, aki túlradó örömet ígért nekünk. Tehát hogy leírassuk a keresztény örömet, a hívő egzisztenciának ezt az oldottságát, ahhoz még mélyebben kell meggondolnunk azt, amit már érintettünk, vagyis hogy mi történt Krisztus mennybemenetelekor.

A mennybemenetelről szóló tudósítást Lukács őrizte meg számunkra az Apostolok cselekedeteiben, és evangéliumának végén. Két elem uralkodik benne és ez a világban elfoglalt egész keresztény helyzetünket meghatározza: A tanítványok utánabámulnak Jézusnak, szinte ki szeretnének menni vele együtt ebből a világból. **De nyomban megjelenik nekik Isten követe és arra szólítja fel őket: nézzenek csak a földre, törődjenek földi feladatukkal.** Alexandriai Kelemen a 3. század elején „Sztrómata” c. művében így fejezte ki a keresztény egzisztenciának ezt az alapvető feszültségét: A tökéletes keresztény „világi és világfölkötti”, mindkettő egyszerre. Ez a legpontosabb megfogalmazása annak a valóságnak, amelyet Krisztus mennybemenetele tárt fel számunkra.

Világfölkötti: A kereszténynek meggyőződéssel kell valania, hogy földi léte jelentéktelen, hogy erre az életre a boldogság és az öröm örökkétartó állapota következik. Nem szabad mindent nagyon komolyba vennie, csak azt, ami visszatarthatná az örökélettől. Számára semmi sem elég nagy. Semmivel sem lehet befolyásolni. A keresztény arcán állandóan halk mosolynak kellene ülnie, ami ezt jelenti: Ne legyetek olyan ostobák, ne fontoskodjatok; minden elmúlik, alapjában véve semmi sem történhetik velünk; a legszebb az lenne, ha rögtön hazamehetnénk Krisztushoz; senkitől se hagyjátok bolonddá tenni magatokat; a „többiek” kénytelenek komolyan venni magukat, mert sokszor semmi másuk; a valóságban azonban mindez jelen-

téktelen, nincs további jelentősége; egy minden világokon túli Istenből élünk, életünk feléje tart; reményünkkel, vagyis keresztény szívünk vágyával már megérkeztünk „oda-áttra“, és így életünket semmi sem rendítheti meg. Beteljesedésünk túlesik minden evilágin. Nincs itt maradandó lakásunk. Krisztus magával vitte életünket. A kereszténynek ebben a világfölényében, világfölöttiségében leli magyarázatát az, hogy ugyanennek a kereszténynek be kell lépnie a világba, olyan nagyon, hogy közben csaknem megfeledkezik a mennyről.

Evilági: Mert csak ilyen magatartással lehet a világot komolyan venni. Nem tekintély, siker, önteltség és halmozás viszi előbbre a világot, hanem a tiszta emberi jószág cselekedetei. Erre azonban csak akkor képes az ember, ha jelentéktelenné váltak számára ezek a dolgok. Isten nagyobb mindennél, éppen azért mindenütt megtalálhatjuk, a jelentéktelen dolgokban is. Minden ösvényen szembejöhet velünk. Ezért alapjában véve minden fontos a világon. Olyan fontos, hogy Loyolai Ignác azt mondhatta: „Ha Isten így szólna hozzám: ha most meg akarsz halni, rögtön neked adom a paradicsomot, de ha tovább akarsz élni a földön, a magad veszélyére teszed — így felelnék: Inkább akarok itt maradni az életben a veszéllyel együtt, csakhogy még nagyobb szolgálatot tehessek Istennek.“ Az ilyen magatartás tartós készségre vezet, hogy kihalljuk Isten hívását a világ minden helyzetéből, a felebarát odaadó szolgálatára, a szív nyitottságára mindennel szemben, ami van, ami él.

Ebből ki lehetne dolgozni „a mennybemenetel lelkiességét“, mint a keresztény végső magatartását a valóság iránt. Ez a magatartás kétfélét jelent:

Egyrészt: a kereszténynek mértéktelennek kell lennie mindenben, ami nagy. Isten mindig nagyobb. Semmisem elég nekünk, ami nem Isten. Életünk, itt a földön és majdan az örökkévalóságban, soha véget nem érő masírozás befelé, a határtalanba. Minden beteljesedés csak a további keresés kezdete. Azért a kereszténynek mindig készen kell állnia újabb feladatra. Meg kell lennie benne a bátorságnak az elégedetlenségre. Az a kötelessége, hogy soha ne legyen maradandó városa a nyugodt Isten felé tartó nyugtalan vándorlásában. Bensejében szent elégedetlenségnek kell uralkodnia. Próbáljon ki minden lehetőséget, kíséreljen meg minden utat, szőjön mindig új terveket. Mindaz, amit

elért, elintézett dolog lett számára azzal, hogy elérte. Csak az után érdemes nyúlni, amit még nem értünk el. Így az ember nyitott marad Istennek és az ő mindig megújuló hívásának, nem köti magát semmi egyszersmindkorra megválasztott eszközökhöz. A legnagyobb, a legszebb, a legszentebb sem elég nagy, elég szép, elég szent neki. Paradox módon kifejezve: nem hagyja, hogy bármi nagy korlátozza. Vágya mindig túlcsap a legnagyobb megvalósuláson is.

Másrészt viszont: nagy Istenét mindenütt, tehát a legkisebb dolgokban is keresnie kell. Csendesen, nyugodtan és szerényen teljesítse az Istentől rábízott feladatot, mert éppen ebben a kicsinységben találja meg a mindig nagyobb Istent. Használjon fel mindent, még a legelégtelenebb eszközt is, ha ezzel szolgálni tud. Örök vágyának nagyságát a földi megvalósítás kicsinységébe kell beleszorítania. Vágyakozása állandóan nyitott fölfelé, tárt a mindig nagyobb felé. Lényének igazi mértéke a határtalanság. És ennek a vágnak mégis a földileg elérhető kicsinységébe kell bezárva maradnia.

Aki ezt a kettőt össze tudja kapcsolni életében: a nagyak a mértéktelenségét és a kicsinynek a szűkösségét, az Krisztus mennybemenetelét éli át saját emberi valóságában. „A legnagyobbban sem fér el, mégis a legkisebben is megfér” — ez lenne a találó fogalmazás a keresztyén „mennybemeneteli magatartására”. Nyugalom a nyugtalanságban, béke a békétlenségben, saját határaink elfogadása a határtalan utáni szüntelen vágyakozásban, megelégedés a legjelentéktelenebbel és szüntelen törekvés a tökéletesebb felé: ez az a magatartás, amely Krisztus mennybemenetelével a életszentség alaptörvénye lett. Az ilyen ember magában sűríti a menny és a föld közötti feszültséget. A menny átfelé benne a földibe, a földi pedig örök maradandóságra jut. Az ilyen ember egész lényével örül. Megszületett az öröm embere. Istenből.

Az emberi lényeknek ebből a két begyakorolt tulajdonságából, a tiszteletből és az örömből nő ki a *szolgálat*: ez az örvendező, segítő melléállás, egy újfajta könnyedségnek eleven és éber, jóteknő működése a világban, csendes kitartás a kínzott teremtmény oldalán. Jézus élete a segítés és szolgálat egyetlen hűséges megnyilvánulása volt. Azzal fejezte ki ezt, hogy egy életen át kitartott a szűk, ellenséges világban, földünk egy szörnyűséges szögletében, vi-

gaszt, nyugalmat, belső békét sugározva, jöllehet a tágas pogány világ valószínűleg sokkal nagyobb készséggel fogadta volna be.

Még egy utolsó gondolat, amely minden eddigi elmélkedésünket összefoglalja és átvezet a következőbe: Egy sokat tapasztalt ember, aki számos évet töltött egy szibériai gyűjtőtáborban, egyszer ezt az egzisztenciálisan lényeges mondatot írta le: „Kerestem Istenemet és visszahúzódtam előlem; kerestem a lelkemet és nem találtam; kerestem a testvéreimet, és megtaláltam mind a hármat.“

ELMÉLKEDÉS A BARÁTSÁGRÓL

A barátságról és a szeretetről, az egzisztenciának ezekről a „végső dolgairól“ nem beszélhetünk előre elgondolt szkéma szerint. Ebben a mai, oly gyakran barátságtalan és szeretetlen világban újból meg kell tanulnunk a barátságot és szeretetet, olyan emberektől, akik mélyen átélték ezt a valóságot. Ezért két szöveget választottunk ki, amelyek nézetünk szerint kifejezik a barátság és a szeretet igazi nagyságát. Az első a „Vallomások“ 10. fejezetéből való.

Agoston ezt írja: „Mikor már közel volt a nap, hogy távoznia kellett ebből az életből, úgy történt, hogy csak mi ketten, ő meg én, álltunk ott az ablaknak támaszkodva. Látni lehetett onnan a ház belső udvarát, amelyben laktunk, ott a tiberisi Ostiában, ahol a tülekedésből visszahúzódva ki akartuk pihenni a hosszú út fáradalmait az átkelés előtt. Magányos társalgásunk csupa szeretet volt. Kérdegettük egymást, milyen lesz vajon egyszer a szentek örök élete. Fokról-fokra keresztülvándoroltuk az egész testi világot, bensőleg meggondolva, megbeszélve és megcsodálva műveidet. Így jutottunk el szellemünkhöz, de átléptünk azon is, hogy végül is elérjük a kimeríthetetlen termékenység birodalmát. És ahogy így beszélgettünk és az igazság után vágyódtunk, rövid időre megérintettük azt szívünk teli dobbanásával. Ekkor felsóhajtottunk és visszatértünk ajkunk beszédéhez, oda, ahol születik és elhal a szó.“ — Eddig a szöveg. Csodálatos jelenet. Anya és fiú között folyt le, de úgy tekinthetjük, mint két személy bármilyen bensőséges viszonyának lényegi leírását, tehát azt is festi, mi történik minden barátságban.

A szöveg első olvasására észrevevesszük, hogy a barátságban tudás keletkezik, *közös tudás*. Két személy egymásba hatol; egész lényük együtt „lendül“. A barátságban az életet „megragadja“ egy másik személy. De ez egyben azt is magában foglalja, hogy ugyanebben az aktusban megragadja az Abszolútum is. Hogy ezt megértsük, egyszerűen el kell kezdenünk a barátságot, magunkra kell vennünk kockázatát, és akkor megtapasztaljuk benne, pontosan két véges személy együttlétében, az abszolútum vonzóerejét. Egyáltalán nem elméletileg tudjuk a másik létét, hanem köz-

vetlen bensőség formájában; az ember egzisztenciálisan megpihen a másik létben. Ehhez egyszerű, sőt együgyű tekintet szükséges. Csak a benső nyugalom állapotában érhető el. És ebben a csendes együttlétben, amint „együtt állnak“ az ablaknál, egyúttal benső tudást kapnak Istentről. Miközben két ember barátilag együtt van, megsejtik az abszolút Valóságot, sőt az Abszolút Személyt.

Ez az ágostoni szöveg a benső élet azon kisszámú dokumentumai közé tartozik, amelyek elévülhetetlen életerőt hordoznak magukban, és alkalmaznak a lét mércéjéül. Magas intenzitású élményt ad vissza. A szó legszorosabb értelmében személyes tanúság, és mégis — vagy éppen ezért — mindnyájan ismerjük a magunk átéléséből. Mindegyikünk életében vannak ilyen pillanatok. Néha még az élmény pontos dátumára is emlékszünk, és ha visszagondolunk, még ma is nyelvünk hegyén érezzük a belső átalakulás ízét — mint Agoston még évek múlva is pontosan tudja, melyik ablaknál álltak, amikor közösen megismerték az Istent. Hirtelen, váratlanul lelki bensőség támad két személy között, és ugyanakkor az Abszolútnak megtapasztalása tör be mindkettő lelkébe.

Hét alapmozzanatot próbálunk kiemelni ebből az összefüggő egészből, hogy megmutassuk, mi mehet végbe az igazán megélt emberi barátságban.

Mikor már közel volt a nap, hogy távoznia kellett ebből az életből

Először a történeti háttér: Monika életét erős vallásos anyaiság jellemezte, amely átfogta Agoston bontakozó keresztény életét és tudatos létre segítette. Már a „Vallomások“ 9. könyvében beszámol róla Agoston, milyen mélyen megrázta anyja halála. Valamiképpen ő maga is vele halt: „Lelkem sebe mindig mélyült, és mintegy szétszakadt az az élet, amely az enyémből és az övéből eggyé forrott.“

Agoston élménye világosan mutatja, hogy a barátság több pusztá együttlétnél. A barát lényemnek egy része. Ha nincs többé, akkor valahogyan én is meghaltam vele együtt. De nem lebeg-e ott minden barátság fölött az elválás veszélye? Milyen kockázat hát barátságot kötni, egy másik embert létünk „lényeges részévé“ tenni! Minden elválással, minden távozással — ha nem is okvetlenül a halálról van szó — belőlünk magunkból hal meg valami. Ez sajátos súlyt

ad minden igaz barátságnak: Ha nem vagy többé, ha elmész, valahogy magam is megsemmisülök. És éppen ebben a belső kapcsolatban bukkan minden barátság egy határra, ahol megragadja az Abszolút.

Ezzel már a barátság végső mozzanatát érintettük: Amíg barátság lesz a földön, meglesz az abszolútum megtapasztalása, az Isten is. A barátságban már öntudatlanul a lét egészét elővételezzük. Jellegetessége az, hogy felülmúlja önmagát. Miközben két lény bensőségesen egymásba hatol, túl is jut egymáson. Később még behatóbban foglalkozunk ezzel. De már itt jelezzük: az abszolútumnak jelenlétét a világban egzisztenciálisan a barátság biztosítja. A barátságban egész létünk átvilágosodik. A világ dolgait új fény árasztja el általa, szinte Isten világosságából lépnek a valóságba. A barátság az abszolútum evilági jelenlétének öntudatlan megvalósulása lehet. Ez az emberi bensőség létrejöttének lényegi, de egyben legrejtettebb folyamata. Az ostiai látomást tovább értelmezve szeretnénk közelebből leírni ezt.

Csak mi ketten, ő meg én, álltunk ott az ablaknak támaszkodva

A védett házban időztek és kinéztek a védtelen világba. Ahogy boldogan, meghitt egységben az ablakhoz támaszkodtak, észrevették a külső világot. Közös tekintetükben közösség, barátság jött létre a világgal. A dolgok igazi látása csak az átélt és megélt kölcsönös alanyi kapcsolatban, a barátságban jön létre. Megragadó ebben a beszámolóban, hogyan próbál itt két ember, egymásnak segítve, a lét legszélső pereméig előrehatolni. Egyikük sem tudná egyedül megtenni az utat. De alapjában véve egyik sem előzi meg a másikat, sem az anya, sem a fiú, hanem mindkettő vezet is, követ is. A barátságban nincs elsőbbség. Az ilyen beszélgetés talán semmitmondó szavakkal indul, s hirtelen, akaratlanul nem sejtett irányba fordul, hogy elérkezzék a boldogító megtapasztaláshoz. Agoston a beszélgetést „csupa szeretet”-nek mondja. A barátok találkozása az abszolútummal a szelídség, kedvesség, odaadás és nyugalom légkörében jön létre. A legfinomabbnak van a legnagyobb ereje. Isten föltétlensége mint kegyelem, „kharisz” jut osztályrészünkül (ez a szó egyben kedvességet is jelent), és barátságunk arcán sűrűsödik össze.

Dante költői és gondolkodói ereje ki tudta fejezni ezt a titokzatos tényt: A „Paradiso“ 28. énekében néhány szóval megrendítő eseményt ír le. Beatrice ott áll, szerető mosolylyal fordulva Dante felé, és szépsége teljesen lebilincseli Dante tekintetét. De miközben a költő Beatricét szemléli, megborzong, mert észreveszi, hogyan tükröződik annak szemében maga Isten, az angyalok tűzkörétől övezve. Ez a legtisztább jelképe annak, micsoda létteljesség töltheti be két törékeny földi lény baráti egymás felé hajlását.

Visszahúzódva a tülekedésből

Ezzel Ágoston az átélt barátságnak egy új lényeges vonását világítja meg, amely két mozzanatot tartalmaz:

Együttlét. A barátság lényege szerint együttlét. A furcsa benne az, hogy egyenesen lehetetlen megmondani, miért éppen ez az ember a barátunk. Összegezzük egy másik személy iránti minden „vonzalmunkat“, minden becsülést, rokonszenvet, csodálatot vagy tiszteletet. Mindezeknek a vonzalmaknak az összege még nem barátság. A barátságban az ember a másik személy páratlan létére bukkan. Azt mondja: Jó, hogy vagy. Elkülöníti ezt a személyt a többi emberi kapcsolat tömegéből.

De miért jó a barátnak, hogy a másik van? Hisz nem lesz tőle gazdagabb, nem jut vele előnyökhöz, nem halad gyorsabban előre a pályáján. Nem, nem így jó, hogy a barát „van“! Azért nevezzük barátunknak, mert örömmel tudunk együtt lenni vele, mert semmit sem akar tőlünk, mert szabadnak érezzük magunkat nála? Ezért is. De még ez sem a lényeg. A barátságban semmi dologit nem kapunk. Nem valamit: saját magunkat kapjuk vissza. Mielőtt az embernek ez a barátja volt, még mintegy nem volt „ő maga“. Csak azoknak a „szerepeknek“ az összege volt, amelyeket játszott, játszania kellett a világban. A másikkal, barátjának is ugyanez az élménye vele kapcsolatban. Mindketten azáltal „vannak“, hogy „egyik a másikkal“ van, hogy ketjükéből „Mi“ lesz. Ez valami felbecsülhetetlent jelent: Egyik a másiktól önmagát kapja kölcsönös ajándéku. Létük ettől fogva „együttlét“. Egyetlen létegyiséget alkotnak. Az egyiknek a léte a másik létének anyagává válik, és megfordítva. Ebből nő ki a barátságnak az az egyenesen félelmetes követelménye, hogy tartsuk tisztán saját énünket, irtsuk ki magunkból romlottságunkat, önzésünket, hata-

lomvágyunkat, szívünk restségét, mindent, ami gonosz, hogy mindez, saját létünk egész kuszáltsága ne csapjon át a másikra, ne fertőzze, ne mérgezze meg. Így a barátságban — gyakran úgy, hogy nem is tudunk róla — állandó tisztulás megy végbe.

Visszavonultság. Agoston nem véletlenül jegyzi meg, hogy ez a két egymást szerető ember „visszavonult a túlekedésből“. A két ember szívesen van együtt, nem akarják, hogy a többiek zavarják őket. Emögött, a „visszavonulásnak“ ebben a magatartásában valami mélyebb világlik föl. A külső elkülönültség csak jelzi azt a minőségi folyamatot, amikor az ember közösen félrehúzódik és ebben tartózkodást tanúsít. A teljes lényeg csak annak az embernek nyílik meg, aki a lét iránt tartózkodó udvariasságot tanúsít, és ezt csak a barátságban tanuljuk meg. Newman „a gentleman tudásának“ nevezte ezt a magatartást. Annak az embernek az előkelő magatartásáról van szó, aki semmiféle lény iránt nem erőszakos, nem okoz neki szenvedést. Az ilyen magatartás legyőzte a hasznossági gondolkodást, az eltorzítást és a belső megkeményedést.

Csak az ilyen tiszta, önzetlen és oldott magatartással, csak a barátságban megtanulható „tartózkodással“ fogjuk föl helyesen a dolgokat. Nyugodt, oldott és derűs világ-szemlélet jön létre. Mit nekem a világ rútságai, a saját szomorúságom és fáradtságom, a saját belső kicsinységem? Van egy barátom, aki megért, akinek barátsága sokkal többet jelent nekem, mint minden naponta átélt sértés és keletlenlenség. Így születik az „oldott“ élet, a léttel szemben való derűs magatartás. Ez a belső visszavonultság nem elutasítás. Épp ellenkezőleg. Csakis a barátság által vesszük észre igazán a dolgok belső szépségét. A belső feszültség feloldódásával tudomásul tudjuk venni a dolgok bensejéből elővilágító szentséget; ez tárja fel a valóságot a maga teljességében. Most megértjük, miért áll a beszámolóban:

Kérdegettük egymást, milyen lesz vajon egyszer a szentek örök élete

Agoston és Monika együttléte az öröklét felé irányul. Ez minden barátságra jellemző. A barátságban a lét föltétlen igénylése megy végbe. Azt mondja — és ez a lényege: Légy! Fejleszd ki léted minden lehetőségét; igen, légy még szebb, világosabb, hatalmasabb és élőbb, mint máris vagy; hisz te

vagy nekem a világ; csak barátságunk fényében élem át igazán a világot; nélküled nem volna szép nekem. Ez a szeretet lényegi szava. Gabriel Marcel: „Le mort de demain“ c. művének egyik szereplőjével ezt mondhatja: „Szerelmemnek lenni annyit tesz, mint azt mondani: Nem fogsz meghalni.“ Ugyanezt a barátságra is alkalmazhatjuk. Minden mély emberi kapcsolat, legyen az akár szerelem, akár barátság, egyben a halhatatlanság igenlése, azt föltételezi, azt zárja magába. Lehetetlen, hogy ez a lény elpusztuljon. Az emberi barátságból a halhatatlanság közvetlen evidenciája fakad föl, és ezzel az örök tökéletesség közvetlen megsejtése is.

Megértjük — nem önmagunkból, hanem a másik felől —, hogy az életnek örökké fenn kell maradnia, hogy el kell jönnie a végső megvilágosodás állapotának. Ágoston és Monika számára a „vita beata“-nak ez az állapota nem utópisztikus létmód volt, hanem egészen pontosan és konkrétan a szentek élete: a „mennyország“.

Minden barátság belső dinamikája mennyország. Minden barátság, talán tört tükrözésben, de mégis valóságosan, a mennyet elővételezi. Ha valaki lemondana a barátság maradéktalan beteljesedéséről, ezzel nemcsak a lényegéről mondana le, hanem csírájában megölné. Mirevaló maradéktalanul igent mondani egymásra, ha ez a helyeslés sohasem fejlődhet a maradéktalanság állapotáig? Nincs átélt barátság, amellyel egyszersmind a mennyországra is igent ne mondanánk, — akár kifejezetten tudja valaki, akár nem. Ez azonban alapjában véve azt jelenti, hogy menny nélkül nem lehet élni a földön. A barátsággal bebizonyítjuk a világnak és önmagunknak: kell lennie örök beteljesedésnek. Tehát úgy is értelmezhetjük, mint a menny előlegezett ismeretét. A mennyország minden barátságélmény föltétlen lényegéhez tartozik, akkor is, ha a barátok gyakran egyáltalán nem, vagy nem kifejezetten tudnak számot adni maguknak erről.

Rámutathatnánk itt talán még az emmauszi tanítványok barátságára. Együtt maradtak. Mindent reménytelenül cserbenhagytak, elmenekültek. De egymást nem hagyták cserben. Ahol két ember a végsőig, akár minden álom és remény összetörtében is kitart egy emberi barátság mellett, ott az olyan távolinak gondolt Isten már egészen közel van. A két tanítvány szünet nélkül beszélt egymással, együtt

volt. Ezáltal megadták az alkalmat Krisztusnak, hogy „belevgyüljön” beszélgetésükbe. Ezzel a furcsa eseménnyel ezt adja tudtunkra: Tarts ki barátságod mellett, embertársad sorsában való osztozásodban; amíg ki tudod mondani: „Te”, nem vagy elveszett. Még mindig meglesz a lehetősége annak, hogy miközben kimondod ezt a szót, hirtelen rájössz: énvelem beszélsz.

A mai ember legnagyobb esélye — az emmauszi tanítványok a világban elfoglalt mai helyzetünk jelképei — a becsületesen élt barátság. A barátság ugyan nem szentség a szó szigorúan vett értelmében, de azért meg lehetünk győződve, hogy az Abszolútum evilági jelenlétének konkrét jele, tehát azt valósítja meg, amit a szentségtől várhatunk. Megváltott világunkban a szakramentális, krisztushordozó jelleg nem korlátozódik a hét szentségre. Csak mintegy ezekbe „sűrűsödik össze” a Feltámadott jelenléte. De vannak még más „helyei” is az Úrral való találkozásnak, és ezek éppen olyan hatékonyak, sőt még hatékonyabbak lehetnek, mint a tulajdonképpeni szentségek.

A menny, a lényegi lét, ahol minden mindenestül ön-maga lesz, már egészen közel van tehát a barátságban. A barátok — talán csak öntudatlanul — mindenütt meg-tapasztalják. Így a barátság fölébreszti a vágyat.

Vágyódtunk

Amikor megtapasztaljuk a barátság abszolút voltát, s ugyanakkor észrevesszük alapvető veszélyeztetettségét, abból nő ki a vágy. A barátság világosságánál megsejtjük, hogy még nem vagyunk a tökéletes világban, igazi helyünkön, létünk ajtóit még furcsán bezártak. Amikor a barátság megnyitja szemünket a lét fényére, fájdalmasan tapasztaljuk: mindig többet sejtünk, mint amit megértünk; mindig többet érzünk meg, mint amennyit ténylegesen birtokolunk. Amit már elértünk, amit már megvalósítottunk, az ezzel magával bensőleg tartalmatlanná válik számunkra. Ez az egzisztenciális csalódás hozzátartozik a barátság lényegéhez.

A barátság csalódása mélyre nyúlik lényünkbe. Mindekelőtt abban áll, hogy sohasem vagyunk eléggé barátai barátainknak, mindig újból kudarcot vallunk a baráti viszony becsületeségében és igazságában. A világ egészében csalódunk ezzel. Akkor járunk így, amikor az ember egy barátjával folytatott bensőséges beszélgetésben megsejtette

a lét fényességét, amikor azt hiszi, hogy kezében van a végleges, a boldogító. Másnap látnia kell, hogy mindez szétfolyt, széthullott, nincs többé. Úgy vagyunk, mint az, aki álmában kinyújtja a kezét valami után, amit lát, és nem tapint meg semmit. Vagy mint a mesebeli ember, aki tükörbe néz és nem lát benne arcot. Rilke „Orfeuszi szonettjeiben“ áll: „Ott küldtek el bennünket, ahol azt hittük, most köszöntenek igazán.“

Maurice Blondel „Action“ c. művében, az újkori filozófiának ebben az egyik legjelentősebb megfogalmazásában, dinamikus összetevője felől elemzi ezt a minden élményünkkel, a barátsággal is velejáró „kielégítetlenséget“: Egzisztenciális csalódásunk alapja az, hogy vágyunk abszolút, vagyis éppen az, ami vágyat olt belénk. Nekünk mértéket nem ismerőknek csak Isten lehet elég, mégpedig a természetfölötti beteljesülés Istene. Alapjában véve semmi emberi barátság ki nem elégít. A barát lényege mindig az, hogy fölkelti az abszolút vágyat, vagyis előfutár; véges, tökéletlen lényében transzcendens többlet tárul fel. A mi barátságunk mindig csak jelzés és jelkép; hegy, sok-sok felhőkbe-nyúló csúccsal; ajtók, amelyek álomszerűen föltárnak, csak azért, hogy mögöttük újabb szőnyegcsík és egy másik ajtó jelenjék meg. Talán csak „előképek“ vagyunk egymás számára, és az a szomorúság, amely néha a barátok közé lopózik, abszolútum-keresésünk mély csalódásából fakad.

Ez a barátság nagy melankóliája, de egyben boldogsága is: A barátan átcillámló abszolútum megragad, magával sodor a határtalanba, és közben meg kell értenünk, hogy ez a másik ember, akinek a létére olyan maradéktalanul igent mondtunk, mégsem a beteljesedés. Végtelent sejteni meg a végesben: ez a barátság lényege.

Rövid időre megérintettük szívünk teli dobbanásával

Agoston most leírja a barátságban végbemenő áttörést az abszolút felé. Ennek jelképe a „magasba szállás“. Agoston egész gondolkodásának alapja, a platonizmus, egyenesen gondolkodási rendszerré építette ki a magasság megtapasztalását. Létezik egy olyan magasság, amelyet csak a lélek legnagyobb erőfeszítésével, a szellem magas röptével, az érzelem merészségével, a platóni „erosz“-szal lehet elérni. E felé a mindenben „túl“ eső „metafizikai hely“ felé dobban

az emberszív minden igazi élményben. A lényegeset, az abszolútot csak azzal lehet megérinteni, amit a platonikus gondolkodók és misztikusok „a szellem csúcsa”, „a kedély finom éle”, „a lét pereme” kifejezésekkel illetnek.

Mély emberi élmény ez: magasba jutni, a világosságba érni, felkapaszkodni egzisztenciánk ködrétege fölé. De alapjában véve Agoston itt arról beszél, amikor az életet a legvégső érinti meg: az egészen-más, az abszolút szentség. A szellemnek arról a felizzásáról, amelyet az Istennel való találkozás tüze szít fel. Erről a folyamatról azt mondja, hogy „rövid”, és hogy „a szív teli dobbanásával” történik.

Barátunk az abszolúttal való találkozás helye. De ebből a találkozásból nem lehet tartós állapot. Ezért nincsen barátság mint adottság. A hűség által mindig újra föl kell építeni, ki kell küzdeni. A lényeg, az eleven létet adót mindig csak egy szempillantásra sejtjük meg. De ha kitarunk a barátságban az emberi „te” mellett, akkor az abszolútum megtapasztalásának ezek a pillanatai mindig telítetebbek lesznek. A szív, vagyis az átizzott egzisztencia a barátságban fölfelé, az abszolútum felé dobban. Nem lehet másképpen leírni ezt a folyamatot. Csak a saját „szívdobbanásunkban” tapasztaljuk meg Istent, vagyis csak annyit tudunk róla, hogy szívünk, amelyet barátunk lángra gyullasztott, valami Egészen-Más felé, „fölfelé” dobban. De ez elég nekünk. Most már tudjuk, mi kell hogy legyen az Isten: ő a lét teljes értelme, az Egyetlen és a Végtelen. Éppen a földileg betölthetetlen barátságnak ebben a kétségbeesett igyekezetében tapasztaljuk meg őt. Tudjuk, hogy van, éppen abból tudjuk, hogy a barátságban, annak szükségyszerű földi tökéletlenségében, mindkettőnk kiszolgáltatottságában, szétszórtságában és kielégítetlenségében megéljük, hogyan dobban elégedetlen szívünk az Egészen-Más felé. Sokkal többet nem is tudunk az Istenről. Lényegében ez istenélményünk struktúrája: az Abszolútum megsejtése egzisztenciánk „vaknak” ható tükrében, amely azonban a barátság által mégis csak tükörré vált.

Es visszatértünk ajkunk beszédéhez

Amikor a „szárnyalásnak” ezek után a szellemi pillanatai után újból kapcsolatba jutunk a mindennap felületes ségével, nagy csalódás terül rá a lélekre, sőt szinte elvisel-

hetetlen üresség érzése. A lényegi valóság a mindennaposnak, a megszokottnak világában idegenül, gyengén, gyámoltalanul hat. Hogy mit kaptunk barátunktól, azt senkinek sem tudjuk megmagyarázni. Ha próbáljuk szavakba foglalni barátság-élményünk lényegét, üresen és valószerűtlenül cseng a szó. Egyenesen szégyelljük kiszolgáltatni ezt másoknak. A valótlanság érzése úgy elhatalmasodhat, hogy saját magunktól is azt kérdezzük, nem csalódtunk-e. Ezzel „bizonytalan” emberré válunk. Aki igazán szeret, az mindig bizonytalan. Ez a nagysága. Néha-néha, egy-egy istenáldotta pillanatban újból bátorság és bizalom árad belé, és akkor sikerül eljutnia a belső bizonyosságig. Amikor túljutunk a barátságnak és abban az abszolútumnak első megragadó megtapasztalásán, akkor nyugodt, imádságos elmélkedésben meg kellene gondolnunk, mennyiben gyarapította létünket a barátság, mi történt benne, miért van az, hogy mi emberek éppen az ilyen találkozásban evezünk ki, korlátolt emberségünkön túllépve, a kimeríthetetlen mélyre. Az emberi barátság a „kétségbeesésbe” kergethet; még sincs más út az Abszolútum felé. Ilyen a szerkezete emberi életünknek. Mind a kettő együtt szükséges: a barátság, és a maradéktalan nyitottság Isten felé. Alapjában véve a kettő egy.

A barátság szétfeszíti énünk határait. És ez fájdalmas. A másik ember a szeretetben saját énemmé lesz. Tehát szenvedése is az enyém. Minden csapás, amely találja, engem is eltalál. Saját nyomorúságom mellé most még cipelnem kell az ő gyarlóságát, az ő sikertelenségét, az ő fáradtságát, az ő gondjait is. Hűségesen ki kell tartanunk ebben a létezésben. Magunkra kell vennünk a barátság következményeit is. És a barátság fölemésztő, keményen követelő kapcsolattá válhat. Néha a másik mellett állva kénytelenek vagyunk a felbomlását végignézni, és közben mindig újra teremtő erejű jelenlétünkkel kell megajándékoznunk. Megtenni ezt akkor is, ha már nem sodor magával a belső lendület, akkor is, ha végképp elfáradtunk és beleuntunk, akkor is, ha a magunk élete mindig fakóbb, akkor is, ha a szívünk elernyed — mindez igazi, becsületesen megélt barátság. Louis Aragon mondja egyik versében: nincs „boldog szerelem”. Boldog barátság sincs. A barátságnak ezt a fájdalmát kibírni, és éppen ebben tapasztalni meg páratlan boldogságot — nemcsak megengedett dolog, hanem kereszténységünk követelménye is. A barátság az igazi élet és az igazi elevenség lényeges előfeltétele.

Loyolai Ignác híres „választási szabályaiban“ igen értékes indítványt tesz arra, hogyan döntsünk életünk fontos helyzeteiben. Ezt írja a „Lelkigyakorlatok“-ban: Képzeld el egy embert, akit sohasem láttam, nem is ismertem, és minden elérhető tökéletességét kívánom. Azután fontoljam meg, mit mondanék neki: mit tegyen, vagy mit válasszon Isten, a mi Urunk nagyobb dicsőségére és lelkének nagyobb tökéletességére. Ugyanígy cselekszem én magam, és ahhoz a szabályhoz tartom magam, amelyet mások számára állítok fel (185.sz.).

Ignác itt az emberszívnek egy igen mély indulatára hivatkozik: egy másik lény iránti önzetlen vonzalmára. De a barátságának és a barátságosságnak ezt a tiszta indulatát már csaknem mindenkivel szemben eljátszottuk, akivel eddig találkoztunk. Minden barátunkat elárultuk már valahogyan. Talán rosszat kívántunk neki, nem álltunk bajában mellette. Vagy fordítva: azzal árultuk el, hogy túlságosan felületesen csüggünk rajta, nem akarjuk elbocsátani, belekapaszkodunk, tehát valamiképpen Isten — a nélkülözhetetlen — akarunk lenni a számára.

Egyetlen barátunknak sem vagyunk igazán barátja szívünk legmélyéig, legrejtettebb rostjáig. Ignác pontosan tudja ezt. Ezért adja azt a tanácsot, hogy „tisztá barátságot“ kössünk, vagyis egy teljesen ismeretlen, sose látott embert képzeljünk el magunknak, aki mintegy az egész emberiség vonásait egyesíti magában, és kívánjunk neki minden elérhető tökéletességet. Így előtörhet szívünkben a benne rejlő minden rokonérzés a lét iránt, a másoknak mondott zavartalan „igen“. Ebben a hangulatban gondoljuk meg, mit mondanánk ennek az embernek, ha a mi helyzetünkben kellene döntenie.

Ez a tanács igen nagy bölcsességről és az emberszív mélységes ismeretéről tanúskodik. Az az ember, aki saját magát illetően mindenben bizonytalan és azt se tudja, mihez fogjon, gyakran csodálatos világossággal meg tudja mondani másoknak, mit csináljanak. Isten különös kegyelme ez: hogy kegyelem lehessünk mások számára. Ignácnak ebben az útmutatásában több van, mint lélektan. Egész teológiát találunk benne, sőt az emberi barátság kegyelemtanát, és talán iránymutatást is az emberi jövőre.

ELMÉLKEDÉS A SZERETETRŐL

Ebben az elmélkedésben a világ iránti legalapvetőbb keresztény magartást: a szeretetet akarjuk átgondolni. Ez a szó ma ijesztően „kétértelművé” vált (talán mindig is az volt). Mondhatunk nagy szavakat a szeretetről. De hogy lényegében micsoda, azt csak az fogja föl, aki már megtapasztalta. Milyen az igazi, gyökeressé (radikálissá) vált egzisztencia? Mert ez a szerető élet.

Megpróbáljuk felvázolni a szeretet valóságának a képét, elevenen, lelkesülten. Sorsszerűen szakad ránk, érthetetlen, és mégis bensőleg magátólértődő hatalomként érezzük meg magunkban. A tudattalan mélyeiből merül föl. Mintegy belső szükségyszerűség, sőt kényszer, teljesen hatalmába keríti azt, aki érzi. Ha valaki szeret, akkor nem tud mást, mint szeretni. Mint lököerő működik bennünk, szinte fáj. „Beteg vagyok a szerelemtől” — mondja az Énekek Énekének menyasszonya. A szeretet pusztító egzisztenciális katasztrófává is válhat. Ezért meg kell tanulnunk, hogyan szeressünk, hogyan vegyük kézbe ezt a lelkünkbeli támadó, egész személyünket igénybevevő indulatot. Nem szabad engednünk, hogy minden vonzalom céltalanul és értelmetlenül elburjánozzék bennünk, hanem alakítanunk kell őket, talajhoz kötnünk, beteljesedésre segítenünk, vagy pedig meg kell tagadnunk tőlük a beteljesülést. Ilyenformán az igazi és érett szeretet „erény”, azaz fáradságosan begyakorolt magatartás a világ iránt. Ha nem „tanuljuk meg” igazán, mérhetetlen szenvedés kerekedhet belőle. Sajátságos dolog: a szeretet „kikerülhetetlen”, s ugyanakkor fájdalmasan és viszontagságok közt kell „megtanulnunk” szeretni. A szeretet pusztá „érzése” démoni vadságra gyűjthetja föl az embert.

Jól tesszük, ha elmélkedésünkben csínján bánunk a nagy szavakkal. A finom dolgokat finoman kell kezelni. A nyugati szellemtörténetben (kivéve talán Loyolai Sz. Ignác lelki-gyakorlatos szövegét: „ElméLKedés a szeretet megszerzésére”) nincs olyan szöveg, amely lényegszerűbben beszélne a szeretet „begyakorolt magatartásáról”, mint Pál apostol első korintusi levelének tizenharmadik fejezete. Próbáljunk elmélkedve (nem exegetikusan) behatolni ebbe a szövegbe.

A világban tanúsított keresztény magatartásnak talán leg-sűrítettebb és legjelentősebb szövege. Ezt mondja Pál:

„Szólhatok az emberek, vagy az angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, csak zengő érc vagyok, vagy pengő cimbalom. És lehet prófétáló tehetségem, ismerhetem az összes titkokat és minden tudományt, hittemmel elmozdít-hatom a hegyeket: ha szeretet nincs bennem, mit sem érek. És szétoszthatom mindenemet a nélkülözők közt, odaad-hatom a testemet is égő áldozatul, ha szeretet nincs ben-nem, mit sem használ nekem. A szeretet hosszantűrő és barátságos. Nem féltékeny és nem kérkedik. Nem fuval-kodik fel. Nem tapintatlan és nem keresi a maga előnyét. Nem hagyja magát elkészeríteni, a rosszat nem rója föl, nem örül az igazságtalanságnak. Örül az igazságnak. Min-dent elvisel. Mindent elhisz. Mindent remél. Mindenen túl megmarad. A szeretet soha meg nem szűnik. A prófétálás — végetér. A nyelvek — elhallgatnak. A tudomány — elenyé-szik. Mert megismerésünk csak töredékes, és töredékes a prófétálásunk is. Ha azonban elérkezik a tökéletes, a töre-dékes végetér. Amikor gyermek voltam, úgy beszéltem, mint a gyermek, úgy gondolkodtam, mint a gyermek, úgy ítél-tem, mint a gyermek. De amikor férfi lettem, elhagytam a gyermek szokásait. Most tükröben, homályosan látunk, ak-kor azonban színről-színre. Most töredékes a megismeré-sem, akkor majd úgy ismerem meg, ahogyan én ismert vagyok. Most megmarad a hit, remény és szeretet, ez a három. De közülük a legnagyobb a szeretet.“ (1Kor 13,1-13)

Ez a csodálatos szöveg, amelyet most antropológiai-filozófiai jelentésében elemzünk, különös felsorakoztatása és vegyüléke kijelentéseknek, elhatárolásoknak, szembeállít-ásoknak és értelmezési kísérleteknek. De közelebbről szem-lélve ki fog tűnni, hogy másképpen nem is beszélhetünk a szeretetről. A sajátosság a dolgokban az, hogy Pál egyál-talán nem igyekszik meghatározni magát a szeretetet. El-határolja más erényektől és adottságoktól; felsorolja tulaj-donságait, körülírja. Ebben már jelentős állítás rejlik: A szeretetről nem lehet beszélni; az kell, hogy megtapaszt-aljuk, hogy ereje megrendítsen. A szeretet ösélmény. De a legeredetibb sajátosságok mindig megfoghatatlanok; nem tudjuk, nem szabad „beszédbe csigázni“ őket. A lényegét sohasem tudjuk utolérni gondolkodói igyekezetünkkel és nyelvi kifejezésünkkel. Csak a tapasztalatban van adva.

A szeretet minden

Szólhatok az emberek, vagy az angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, csak zengő érc vagyok, vagy pengő cimbalom.

Nem akarjuk itt részleteiben vizsgálni, mit akart ezzel Pál a korintusi gyülekezetnek mondani, inkább azt, mit élt át közben ő maga. Nyilvánvalóan voltak Korintusban „a Lélek adományait birtokló” emberek, akik eljutottak az emberileg átélhetőnek szélső határáig. Nem fontosak itt ennek a „nyelveken való beszédnek” történeti és lélektani részletei. A fontos az alapvető tapasztalat: „Beszélhetsz olyan gyönyörűen, ahogyan ember csak képes, beszélhetsz úgy, mint egy angyal — ha szereteted nincs, ez mind csak „zengő érc”, bádogdarab. Ami lényeg, azt nem tetted meg, meg sem tapasztaltad. Jól hangzik a beszéded, még a szíveket is megmozgatja, megindítja. De mögötte mi van? Semmi! Csak üresség! Beszélsz, de szavaid nem érnek a lényegig. Kifejezéseid, előadásod megragad, izgalomba hoz, sőt megvilágosít; igazán nagyszerű. De te magad nem vagy ott mögötte. És így beszédednek nincs igazi tartalma, „híg”. Elszomorítja az embert. Csak sajátmagadat keresed, hatást akarsz kelteni. Ha még sohasem szerettél, hogy mersz a lényegről beszélni? Szavad üresen kong. Saját nagyságod élvezete, nagyarányú reprezentáció. Bizonyítsd be előbb, hogy a másik embert többre becsülöd a magad életbevágó érdekeinél; hogy meg akarod kímélni mindattól, ami gondot, kínt, sebet világunk okozhat neki. Vedd először védelmedbe a másikat, ha kell, sajátmagad ellenére is. Küzdj érte, véd meg, adj neki életet és benső növekedést. A szeretet tehát Pál szerint: szolgálat. De beszédünk mindig üres és értéktelen. Először egzisztenciálisan kell bebizonyítanunk, hogy becsületesen szólunk. Könnyű mást rászedni. Mi haszna a legtartalmasabb beszédnek, ha nem áll mögötte szeretet? A szeretet teljes csöndben, hallgatagon osztogatja magát: egyszerű melléállással, hűséges velemaradással. Szép szavakat mindenki mondhat. De a szeretet igazi „nyelve” egészen más: önátadás, nem pedig érzelmi kitörés, vagy okos magyarázat.

És lehet prófétáló tehetségem, ismerhetem az összes titkokat és minden tudományt, hitemmel elmozdíthatom a hegyeket: ha szeretet nincs bennem, mit sem érek.

Újabb, még nyomatékosabb elhatárolás. A „próféta” olyan ember, aki Isten kegyelmének nézőpontjából tudja értel-

mezni az eseményeket. „Titkokat“ akkor „ismer“ az ember, ha képes ámulva megállni a megmagyarázhatatlan előtt, átfogja azt létének egész fogékonyságával, mindig növekvő, a rejtett igazságba behatoló készséggel. Akkor „hisz“, ha — bensőleg talán még kétségektől emésztve — kiszolgáltatja magát egy olyan valóságnak, amely nem a mi világunk anyagából áll; ha léte legmélyéig igénybe veszi valaki más, egy megmagyarázhatatlan, abszolút Lény; ha ennek a hívásnak és igénybevételnek az erejében alkalomadtán még olyasmit is meg tud tenni, ami másokat, sőt még a világ-törvényt is „csodálatba ejti“, mondjuk „elmozdítja a hegyeket“.

Ezzel a három tulajdonsággal Pál az emberi lét megragadó képét vázolja fel: a prófétikus, tudó és hívó életet. Antropológiailag: olyan dinamikát, amely a lényegből kiindulva és a lényeg felé mutatva az ember egész lényét átfogja. És még erre is azt mondja: nem. Mindez nem számít a valóság előtt. Sem a prófécia, sem a tudás, sem a hit nem a végső alap, akármilyen jelentősek, szépek és nélkülözhetetlenek is — hanem a szeretet.

Mi lehet hát ez a szeretet, amelyet Pál ilyen kiváltságos helyre állít? Minél erőteljesebben végrehajtja az elhatárolást „a Lélek többi adományával“ szemben, annál világosabbá válik: semmik vagyunk, ha nem szeretünk.

Es szétoszthatom mindenemet a nélkülözők közt, odaadhatom a testemet is égő áldozatul, ha szeretet nincs bennem, mit sem használ nekem.

Karl Barth ezt mondja ezzel a hellyel kapcsolatban: „Ténylegesen van olyan szeretet, amely szeretet nélküli, olyan odaadás, amely nem az, hanem végsőkéig fokozott önszeretet. Csalódásig hasonlít az igazi, végsőkéig menő isten- és testvérszeretethez, de egyáltalában nem Istenről és a testvéréről van benne szó . . . Csak a szeretet számít — nem a szeretet tettei önmagukban, még a legnagyobbak sem. Ezeket szeretet nélkül is végbe lehet vinni, és akkor nincs értelmük, mi több: akkor ellenére tettük őket Istennek és a testvérnek.“

Ha az imént a szeretetet szolgálat gyanánt határoztuk meg, akkor itt hozzá kell tennünk lényeges elemként az „önzetlenséget“. Az úgynevezett „szeretetben“ is kereshetjük sajátmagunkat. De a látszólag önzetlen cselekvésben el is veszíthetjük szeretetünket. Itt a szeretetnek egy különös

tulajdonsága válik világossá: az, hogy „nem tud saját-magáról“, „nem néz magára“, nem ismer semmi hátsó szándékot. Odaadhatunk mindent, még az életünket is: ha ez nem tisztára „ingyenesen“ történik, akkor semmi.

Elérkeztünk itt az emberileg kifejezhetőnek végső határáig. Talán az igazi szeretet egyszerűen az, amit a vigasztaló zsoltárvers mond: „Igavonó állattá lettem színed előtt, pusztá semmivé . . .“ Ez az „önmagáról nemtudás“, az odaadásnak ez a tisztasága, ez a „semmitsemakarás“ a másiktól, az idegen létnek ez az elfogadása úgy, amint van — ez a szeretet. Enélkül az alapvető önzetlenség nélkül semmik vagyunk, bármennyi „szeretetgyakorlatot“ is hajtunk végre. Nem szeretünk, csak önmagunkat keressük. Aki valaha is szeretett, az érti ezt: jóságunk igazságtalan lehet mások iránt, odaadásunkkal egyenesen „megsérthetjük“ a másikat. Ameddig a szeretet nem szakad el saját énjétől, addig nem szeretet.

Ennek a csodálatos szövegnek a gondolatmenete könyörtelen, de jótékony is. Leleplezi előttünk az embervolt igazi méreteit. És most Pál érdekes módon váratlan irányban folytatja. Majd pozitív, majd negatív módszerrel leírja ennek az emberi magatartásnak a tulajdonságait, holott előzőleg azt mondta, hogy egyáltalán nem tud beszélni róla.

A szeretet tulajdonságai

A szeretet leírása Pálnál nagyon töredékes. Érezzük: ez az ember megtapasztalta az igazi szeretetet, épp azért nem tud beszélni róla. A gondolatmenet nem annyira az agyból, mint a szívből forrásozik. Ilyenformán különös logikája van, csak a szív értheti meg. Az önálló lendületet vett megtapasztalásból gondolatmorzsák, intuitív megismerések fakadnak, de mindegyik lényegbevágó.

A szeretet hosszantűrő

Pál most részletezni kezdi a szeretetről szerzett pozitív tapasztalatát. A leírás egy feltűnés nélküli, de életet hordozó tulajdonsággal kezdődik: a hosszútűréssel. Azt jelenti ez, hogy az ember sokáig, mindhalálig ki tud tartani a másik mellett; elviseli a másikat, de nem közönyös hanyagsággal, hanem teremtő hűséggel. Bátorság ez arra, hogy „elviseljük“ a másikat, segítsünk „hordani“ létét; bátorság, hogy a múlt idővel mindig újra, mindig másképpen bi-

zonyítsuk be a szeretett lénynek igazi odaadásunkat; bátorság, hogy ne vágjuk el a szeretet fonalát, hanem átélte jelenlétünkkel bebizonyítsuk: a másik az élet minden helyzetében számíthat rá, hogy „nála maradunk“.

Ha nincs meg a bátorság erre a hosszúlejárati, hűségben megvalósított odaadásra, akkor emberek szoros együttélése pokollá válhat. Ránevelni önmagunkat lemondásra kész hűségre, nem kapitulálni a kitartás feladata előtt, fokozatosan legyőzni a rossz hangulatokat, megfékezni az ösztön állhatatlanságát: mindez az igazi szeretet és az igazi emberség lényeges föltételeihez tartozik. Ebből a szempontból nézve a szeretet föltétel nélküli „jelen-lét“ a másik számára.

A szeretet barátságos; nem féltékeny, nem kérkedik.

Ennek a csendes, alázatos és minden élethelyzet számára nyitott hosszútűrésnek barátságos kedvességbe kell ágyazódnia. A Szentírásban ez a „szelídség“ elnevezéssel jelenik meg (a szót különféle jelentéseiben véve). Nyugalmas melléje-szegődés ez a másíknak, a sok fenyegető haj-sza, idegesség és nyugtalanság ellenére; hibáinak és ingadozásának, belső csödjének, nyugtalanságának, testi-lelki megtörttségének csendes elfogadása; tisztult kímélete figyelmes és udvarias magatartással, együttérző részvétellel.

Az ilyen szeretet nem „vetélnedek“, nem keresi a neki járó elismerést, nem harcol mások ellen, nincsenek ellenségei. Nem igyekszik, hogy neki legyen igaza és ne a másíknak, nem szedi listába mások hibáit; nem lovalja bele magát abba az egészségtelen, magát az életet aláaknázó elkeseredésbe a többiek miatt, amely egyszerűen önteltség.

Ez a barátságos és nem vetélnedő szeretet nem is „kérednek“. Nem tolja előtérbe magát, meghallgatja a másíkat akkor is, ha az „butaságot“ beszél, és nem állítja saját magát a csodálat vagy a szájalom kirakatába.

Látjuk már, milyen egyszerű, világos és tiszta az a szeretet, amelyről Pál beszél. De azt is, hogy naponként és óránként mennyi erőlködést és önlegyőzést követel. Kicsiny, gyakran észrevétlen, sőt magától értetődő dolgokból hajt ki a legalapvetőbb magatartás a lét irányában. De ha becsületesen próbáljuk a mindennapokban megvalósítani őket, akkor ezek a magától értetődő dolgok egyáltalán nem olyan „magától értetődőek“.

A szeretet nem fuvalkodik fel; nem tapintatlan és nem keresi a maga előnyét.

Pál most másik oldalról tesz kísérletet. Az igazi, érett szeretet jellegét a tagadások homorú tükrében mutatja meg. Különös módon sorakoztatja föl ezeket. Először azt mondja, hogy a szeretet „nem fuvalkodik fel”. Ezzel nyilvánvalóan egy fontos tulajdonságára gondol, amely már a képes kifejezésből is közvetlenül érthető, de nagyon nehéz szavakba foglalni. Nyilván olyan embert értünk rajta, aki nem mutatja nagyobbnak magát, mint amilyen a valóságban; semmi üreset nem tűr magában; nem tulajdonít a kelleténél nagyobb jelentőséget sajátmagának, ügyeinek, törekvéseinek. Az igazi szeretet az életteret nem a maga énjével tölti be. Inkább visszahúzódik, teret hagy a többi élőknek, ahol szabadon mozogjanak, kedvükre tanyázzanak. Nem veszi föl magába azt, aminek nincs jelentősége, hanem engedi, hogy beleömljék a másik élete, elevenisége, érzése, öröme, gondolatai, egyéni léte. Csak az szeret igazán, aki a rajta kívülálló lét ajándékát föl tudja venni magába. „Felfuvalkodott” az állandóan hangsúlyozott én; az ilyen kiszorítja az élettérből a többieket. A szeretet ezzel szemben tartózkodást, önmagunktól való belső függetlenséget jelent, azt, hogy nem hangsúlyozzuk sajátmagunkat. A szeretet „kicsiny nyé teszi magát”, eltekint önmagától; szívesen látja a másikinál, ami talán sajátmagából hiányzik; még talán örül is annak, hogy a másik nagyobb.

A hamisítatlan szeretet ismertetőjele, hogy „semmi illetlent nem tesz”. A kifejezést itt nem morális értelemben kell venni. Benső magatartást jelent: a szerető ember finom érzékét. Aki szeret, az nem neveletlen, mert a szeretett lény annyira megragadja, hogy benső ösztönzésre egyszerűen kénytelen udvarias lenni iránta. A szeretet elvadulása azonnal kifejezésre jut az érintkezési formák elhanyagolásában. Mert a szeretet nemesveretű. Elismeri másban a jót és érezteti vele, hogy becsüli, nagyra tartja. Mérsékeli az ember veleszületett erőszakosságát, megpróbálja kiküszöbölni a kellemetlent, hogy ne okozzon bajt és szenvedést. Ez a magatartás egész egyszerűen abban áll, hogy tegyük lehetővé az életet másoknak, hidaljuk át a kínos helyzeteket, számoljunk a másik lény belső sebezhetőségével, tehát ismerjük el személyi méltóságát.

Ebből adódik a szeretet leglényegesebb jegye: „Nem keresi a maga előnyét”. Ez azonban végtelenül nehéz. Mind-

annyiunk életébe betör egyszer az az érzés, hogy torkig vagyunk vele. Olyan megalázó annak lenni, aki vagyunk. Mindig csak ugyanaz, mindig ez a nyomorúságos élet. Szeretnénk „előrejutni“, gyakran mások rovására. Úgy érezzük, mindenkiben csalódtunk és kisiklunk sajátmagunk markából. Veszedelem ez, mégpedig súlyos, magát a szeretet lényegét fenyegető: az a kísértés, hogy a másikat sajátmagunk igazolására, gazdagítására használjuk fel.

Egyáltalában hogy lehetséges legyőzni ezt az ösztönt? Itt újból a kifejezés határáig jutottunk. Azt hiszem ezt kell felelni: úgy, hogy szeretünk. Eppen ez a szeretet titka, a másokhoz hajló, önmagunktól elszakadó magatartás kiküthatatlan végső rejtélye. Az a szeretet lényege, hogy „játszva legyőzi“ ezt a sötét kísértést, amelyet „a szeretetnek le kell győznie a szerető szívben“ (Karl Barth). Ha a szeretet szeret, egyszerűen nem képes sajátmagát keresni.

Pál gondolatmenete most éleset fordul. A szeretet diadalmas fölényét írja le, győzelmét a mindennapokban.

A szeretet nem hagyja magát elkeseríteni, a rosszat nem rója fel, nem örül az igazságtalanságnak. Örül az igazságnak.

A szeretet egyik lényeges jegye az egész egzisztencia „oldottsága“: nem únjuk a másikat, nem megy egyikönnnyen „az idegeinkre“. Tehát senkit sem szorít eleve ellenséges állásba, alapvetően legyőzi az „elkeseredést“.

Ez a győzelem mindenekelőtt abban mutatkozik meg, hogy „nem rója fel a rosszat“, nem vezet „számlát“ a másik hibáiról, nem neheztel a szeretett lényre amiatt a rossz miatt, amelyet az bizonyosan magában hordoz. A szeretet egyszerűen képtelen kiejteni az annyiszor hallott, egyenesen erkölcsstelen mondatot: „Megbocsátottam neked, de nem felejtettem el semmit“. Második korintusi levelében Pál folytatja ugyanezt a gondolatot: „Mindezt Istennek köszönjük, aki kiengesztelődött irántunk Krisztusban és megbízott bennünket a kiengesztelődés szolgálatával. Isten ugyanis Krisztusban kiengesztelődött a világgal, nem tartja számon vétkeit, és ránk bízta a kiengesztelődés szavát“ (2Kor 5,18-19). A „felrovás“ idővel még a legszeretettebb embert is szörnyeteggé változtathatja, kibírhatatlan „tárggyá“ alacsonyíthatja. A szeretet lényegéhez tartozik, hogy nem számol, nem fektet föl kontót.

A szeretet feloldódott magatartásának semmi köze ahhoz a beállítottsághoz, amely „örül az igazságtalanságnak“, ah-

hoz a belső aljassághoz, mikor valaki elégtétellel látja, hogy a másik félrelépett, hogy valami nem sikerült neki, hogy végre egyszer jól felsült. Az ilyen életben összetörik a szeretet lényege. Innen már csak egy kicsi lépés, és a fennhéjázáshoz érünk, addig a szörnyűséges mondatig, amikor az ember így merészel beszélni értünk megfeszített és meggyalázott Istene előtt: „Uram, köszönöm neked, hogy nem vagyok olyan, mint a többi ember: mint ezek a rablók, csalók, betörők, vagy éppen ez a vámos itt.“

Ezzel szemben Pál azt mondja a szerető emberről, hogy „örül az igazságnak“. Öröm ez a másik élet fényességén, mélységes jóakarát. Örülök, hogy a másik a tudat, a szabadság, talán az evilági siker, az önzetlenség és az odaadás magasabb fokát érte el. Isten ezzel a magatartással fordul felénk a világ megteremtése óta egy öröklétén át. János néhány szóba foglalta ezt össze, de ezek a keresztyénység lényegét fejezik ki: „Nagyobb az Isten a mi szívünknel“ (1Jn 3,20).

A beérett szeretet

Pál eddig felállított követelményei akkorák, hogy az apostol hirtelen tudatára ébred: ez a szeretet emberileg elérhetetlen. Türelemesnek kell lennünk önmagunk iránt. Ha szeretni akarunk, mindig újra kell kezdenünk, mindig új kezdeményezéssel és szabadsággal, kibírva és elviselve mindazt, amit még nem tudtunk megtenni, állandóan ismétlődő kudarcainkat. Most négy szakaszban jelzi a szeretetnek ezt az érési folyamatát. A valódi növekedés mindig lassú. A kialakuló ember, ha helyesen értelmezi viszonyát önmagához és másokhoz, türelmet valósít meg életében.

A szeretet mindent elvisel. Mindent elhisz. Mindent remél. Mindenben túl megmarad.

Először négy egyszerű fogalom merül fel: Elviselés, hit, remény és állandóság. Éppen mikor szeretünk, milyen gyakran előfordul, hogy kihasználják. Védtelenek vagyunk, szinte elveszítjük, játékszernek érezzük magunkat. A másik talán nagyon könnyen veszi a szeretetet. Ezt a csalogást szeretetünknek el kell viselnie, hitben és reményben. Gyakran olyan fáradtak vagyunk, hogy egyszerűen szeretnénk abbahagyni mindent. Nem hiszünk többé a másiknak, mert érezzük, sőt talán hiteles bizonyítékaink is vannak rá,

hogyan megcsal. Nem remélünk többé igazi változásban. Hogy maradhatna meg így a szeretet?

De ha becsületesek vagyunk, akkor a másik oldalról is meg kell néznünk a dolgot. Vannak persze olyan helyzetek, amelyekben az ember rájön, hogy a szeretet — az, amit annak gondolt — nem vált együttlétté. Akkor föl kellene hagyni az egészzel. De ha talán már belementünk egy fájdalmas kapcsolatba, akkor nincs más hátra, mint elviselni, hinni, remélni és túlélni. Mi lenne világunkból, ha senki sem tudna többé kitartani a másik mellett?

Az érett szeretetnek ezzel a négy tulajdonságával Pál lényegében egyetlen alapmagatartást ír körül: Önzetlen szeretetemmél lehetővé teszem a másinak, hogy ő is szeretessen; éreztetem vele, amikor nála és vele vagyok, hogy tekintetem előtt teljes biztonságban érezheti magát, egészen az lehet, aki, vagy aki lenni szeretne; hogy lényem nem szorítja korlátok közé; hogy nem teszek neki szemrehányást azért, ami; hogy azt látom benne, amivé lennie kell. Talán — persze nem egyszerre, hanem a mindig újabb találkozások során — új lehetőségek ébrednek föl benne. Így ráébresztem emberi lényegére.

A szeretet soha meg nem szűnik. A prófétálás — végetér. A nyelvek — elhallgatnak. A tudomány — elenyészik.

Pál itt visszatér eredeti gondolatához, de mintegy csigavonalban, magasabb szinten. Életünk végén nem teljesítményeink és képességeink maradnak a kezünkben. Csak a szeretet terhének elviselése és semmi más nem építi meg igazi, örökkévaló létünket. Mindaz, amit megismertünk, mindaz, ami bensőleg úgy megrázott, mindaz, ami kifejezhető és megfogalmazható volt (vagyis a világ fölötti uralmunknak, a világ legyőzésének egész szférája, „teljesítményeink“ egész birodalma) egyszer megváltozik, végetér. Csak a szeretet folytonossága radikális. Egyedül azt visszük változatlanul, töretlenül magunkkal az örök tökéletességbe. A szeretet „egyenest vonal”: a már beteljesedett ígéret jelene. Pál méginkább kifejezésre juttatja ezt a következő mondatban, amely minden eredményünk teljes viszonylagosságát mutatja be:

Mert megismerésünk csak töredékes és töredékes a prófétálásunk is. Ha azonban elérkezik a tökéletes, a töredékes végetér.

Semmit sem tudunk igazán befejezni életünkben. A vágy, a sejtés, az akarat mindig előreszárnyal, a megvalósítás folyvást visszamarad. Csak a szeretet maradandó. Minden mást csak töredékesen vihetünk végbe. Ami még néhány évvel, sőt talán néhány hónappal ezelőtt annyira bevilágított, olyan magától értetődőnek tűnt, most hirtelen nyomorúságosan semmitmondónak bizonyul. Nem éppen értéktelen, — de csak töredék.

Az intenzíven élt élet természetesen egyre mélyül. Meglep az elcsendesülés, a megállás, az összeszedettség vágya. De ezt az elcsendesülést tanulnunk kell. Különben elnyomódik bennünk valami. Különben benneragadunk a töredékes gondolatok taposómalmában, a kívánság, a félelem nyugtalanságában. Be kell gyakorolnunk, hogyan időzzünk el nyugodtan egy-egy komoly kérdésnél, fontos gondolatnál. Csak ekkor jön létre bensőség és mélység. Ha a hallgatásból életforma lett, akkor a létből valami bölcsesség és csendes megértés tör elő. Alapjában véve nem más ez, mint szeretet. És ez megmarad. Csak a szeretet valósíthatja meg az élet igazi egységét, a gondolkodásunkat és beszédünket megnehezítő különbségek, választóvonalak, ellentmondások és ellentétek egybefogását, sőt az egygyéforrást barátainkkal, a természettel és saját életünkkel is. Különben mi magunk is töredék maradunk: idegen lények egy idegen világban. Ezért mondja Pál:

Amikor gyermek voltam, úgy beszéltem, mint a gyermek, úgy gondolkodtam, mint a gyermek, úgy ítéltam, mint a gyermek. De amikor férfi lettem, elhagytam a gyermek szokásait.

Az apostol nem az ellen a nagy dolog ellen beszél itt, amit az evangéliumok dicsőítenek, a gyermeki lelkület ellen; tehát nem a kedély egyszerűségét és közvetlenségét kifogásolja, azt a képességet, hogy minden hátsó szándék nélkül behatoljunk mások lelkébe és otthonosak legyünk benne: ezek az emberség lényeges, nehéz erőfeszítéssel kiküzdhető tulajdonságai. Hanem az ellen a „gyerekesség“ ellen szól, mikor valaki nem akar megérni, állandóan megragad az ideiglenesnél. A gyermeket „gyermekinek“ mondjuk, azt a felnőttet viszont, aki csak úgy „végigjátssza“ az életet és nem tud eljutni kötelességei és feladatai komoly felfogásáig, „gyerekesnek“.

Éppen a gondolkodásnak, beszédnek és ítéletnek ez a felelőtlen gyerekessége zárja el előlünk az igazi szeretet útját. Mert a szeretet, mint már céloztunk rá, sajátságos súlyt, sőt gyakran fenyegető szükségét hoz a létbe. A szeretetben „ki kell tartani“. Nem lehet vele játszani vagy felelőtlenül bánni. Miközben kitesszük magunkat a szeretet gondjának, komolyságának, a benne való elhasználódásnak, beérik életünk lényege. Így, és csakis ebben a mértékben „születik meg“ egzisztenciánk.

De milyen jövő felé tart az embernek ez a szeretetben végbemenő megszületése? Erről beszél Pál ennek a gazdag szövegnek negyedik részében.

A szeretet jövője

Mi a szeretetben megérett lét ígérete? Az apostol három mondatot mond erről:

Most tükörben, homályosan látunk, akkor azonban színről-színre.

Pál itt töredékes látásunkról beszél, amely — mint minden tükörkép — mindig „fordított“, és a vonásokat (persze az antik tükrőről, vagyis egy finomra csiszolt fémdarabról van szó) elmosódottan adja vissza. Mi a lényegét szemléletek és fogalmak idegen közegében éljük csak át; ez még nem közvetlen, személyes tapasztalat. Alapjában véve majdnem mindent „fordítva“ tapasztalunk meg: Isten egész közel van hozzánk, és mi „távolinak“ gondoljuk; Isten távol van, és mi egészen „közelinek“ véljük. Ez a létmód gyökerestül meg fog változni. Isten mindenestül „Te“ lesz számunkra, színről-színre; egyenesen, közvetlenül, kölcsönös szemlélésben és érintésben. Szeretetem mértékében közöttem és Isten között az fog végbemenni, amit a barátok és szerelmesek sejtenek meg távolról egymásbaválásuk csúcspontján: én „te“ vagyok, te meg „én“ vagy. A szeretet teljes tökéletességében bontakozik ki. Ez pedig azt jelenti, hogy:

Most töredékes a megismerésem, akkor majd úgy ismerem meg, ahogyan én ismert vagyok.

Ebbe a jelentéktelen mondatba a mi még földi szeretetünk számára fenntartott ígéret egész bősége zsúfolódik. Úgy fogjuk megismerni Istent, ahogyan ő ismer minket. Vagyis: elfoglaljuk helyünket közvetlen szemléletében és

jelenlétében. Igaz, teremtmények maradunk; de egzisztenciánk minden rostjával úgy értjük majd meg Istent, ahogyan ő ért bennünket. Ez alapjában véve ezt jelenti: Istenné leszünk. Földi létem alapvető dinamikája úgy fejlődik ki, hogy belenő az Abszolútba. Ezért mondja végül Pál:

Most megmarad a hit, a remény és szeretet, ez a három. De közülük a legnagyobb a szeretet.

Még ebben az Istennel való örök szembesülésben is megmarad a hit és a remény. Persze egészen átváltozva közvetlen kapcsolattá, szemléletté, de mégis valóságosan. Megmarad a hit: Isten állandó szemlélete és szerető befogadása; megmarad a remény: mindig többet tudunk és akarunk magunkba venni az örök Szeretetből. Mindkettőnek meg kell változtatnia földi „formáját”. Nem evilági sötétben és tévelygésben valósulnak meg, hanem világító, izzó, mindig boldogítóbb belenövészként a „mindig nagyobb” Istenbe.

Lyoni Ireneusz így értelmezi ezt a páli helyet: „Isten mindig szükségképpen a Nagyobb. Nemcsak e világban, hanem az örökkévalóságban is. Tehát mindig Isten marad a tanító, az ember pedig a tanuló. Hisz az apostol azt mondja, hogy ha minden más megszűnt, ez a három még akkor is megmarad: a hit, remény és szeretet. Mert mindenkor rendíthetetlen marad tanítónkba vetett hitünk, és ezért remélhetünk abban, hogy mind többet és többet kapunk ajándékba Istentől . . . Éppen azért, mert ő a Jó, gazdagsága kimeríthetetlen és országa végnélküli.”

De a szeretet a legnagyobb! Miért? Mert ez, és csakis ez mehet be a tökéletességbe változás nélkül. Hitünk és reményünk még a töredékes dolgokhoz tartozik; örökre megmaradnak, de lényegesen új alakot kell ölteniök: az Istenbe való biztos, nyugodt, de — hiszen ő végtelen — örökös behatolását. Egyedül a szeretet marad meg olyanak, amilyen — ha, és amennyiben igazán szeretet. Ez azonban azt jelenti, hogy már most úgy értelmezhetjük, úgy kell értelmeznünk, mint a végtelennek elővételezését. A mennycsászár jelenléte földi életünkben.

ELMÉLKEDÉS A NAGYLELKÜSÉGRŐL

Mindannyian megtapasztaltuk már különböző formákban: életünk nagy, nyitott a valószínűtlen, az elérhetetlen felé; létem lényegesen felülmúlja életemet. Átéltük azt, hogy ha az ember ember akar maradni, szüntelenül fölébe kell nőnie saját magának, korlátainak, állandóan újra kell kezdenie, kitennie magát a még-nagyobb igényének és felszólításának. Sokkal többet sejt meg, mint amennyit ténylegesen meg tud valósítani. Maradéktalan túlszárnyalása önmegunknak, ráérévés a megfoghatatlanra: ez az emberi lét paradoxona. Az ember csak indulásra készen, kitérülve, az abszolútum felé tartva maradhat meg embernek. Igen, mindnyájan átéltük már ezt. De az élmény még nem elég. Az embernyi ember állandóan ebből a megtapasztalásból él. Ha megvan a bátorsága, hogy állandóan átengedje magát a mindig-nagyobb követelményeinek, akkor valósítja meg azt, amit a régiek a „magnanimitas” erényének mondtak: a nagylelkűséget.

Milyen is lenne az az ember, aki igazán megvalósítja a nagyságot életében? Nem létének, sorsa konkrét valóságának külsőségeivel mérné magát. Lelkét az érzés és megérzés széles skálája töltené be. Elismerő szavak nem „impónálnának” neki. Azt mondaná magának: Igazából semmi dicséret és elismerés nem azt dicséri és ismeri el, ami legmélyemben vagyok. Sikertelenség, gyalázat, sorscsapások alapján véve nem érintenék. Ezek mindig célt tévesztenek, nem találják el a személy lényegét. Mi lenne hát az ilyen ember igazi mértéke? A vágy — vagyis az egzisztencia legbensőbb, legrejtettebb törekvése a nagyság felé. Egyénisége „izzó” lenne. Valami olyan működne benne, amit Aquinói Tamás ezzel a különös kifejezéssel jelöl: „*opinio vehemens*”, az érzület emelkedettsége, intenzitása és sűrített ereje. Kedélyének teljes lendületével kísérné nyomon életét, találkozásait, egzisztenciájának különféle adottságait, mindent, ami történik vele; igazán „résztvenne” mindenben. Nem túlfeszítetten, hanem nyugodt, higgadt biztonsággal, ugyanakkor azonban mindent átható rettenthetetlen erővel is.

Ez a három: *nyugalom, higgadtság, rettenthetetlenség*, a középkori teológia szerint a nagylelkűség lényeges elemei.

E szerint a nagylelkűség nem más, mint a lélek rejtett lendülete, amely az élet minden helyzetében *nagyot* akar, nem hagyja, hogy bármi is korlátokat szabjon eléje, mindig meglátja és megtalálja a kiutat.

Ha valakinek mindez állandó magatartása lenne a léttel szemben, akkor beszélne a nagylelkűség erényéről, jobban mondva arról, hogy az illető elszánt a nagyra. Az ilyen egzisztenciában a szokatlan jelenne meg köztünk. Nem lenne köznapi, nem tucateMBER a tömegből. Sokat kellene szenvednie: a szél a legmagasabb szálfák koronáját tépdesi meg legszilajabbul. A vihar a legnagyobbak sorsa. Ugyanakkor világító egyszerűség jellemezné. Beszédében is. A legnagyobb igazságokat egy gyermek szavaival tudná kimondani. Nem csodálatos, hogy a Kármel nagy reformátorai, Keresztes János és Avilai Teréz, amikor a misztikus tapasztalat erejéről és kínjáról akartak beszélni, ezt versekkel és dalokkal tették, szerelemről és virágokról írva? És ebbe a lét iránti nagyvonalú magatartásba nem vegyülne semmi fennhéjázás. Az ilyen ember valódi nagyságát érdem nélküli ajándéknak tekintené. Az igazi személyiség egyik mély törvényszerűsége, és az evangélium is megerősíti: Éppen a legalázatosabb teremtmény lehet meggyőződve arról, hogy fölséges sors áll előtte, olyannyira, hogy egyszerűen, magátólértetően és elfogulatlanul mondhatja el a Magnificat minden mondatát.

Mi akadályoz, hogy a léleknek ezt a örvendező függetlenségét, az érzésnek, az életnek, a gondolkodásnak és a szívvel-lélekkel átélt mindennapoknak ezt a nagyvonalúságát megvalósítsuk? A szerzetesi élet lelki írói két veszélyre figyelmeztetnek, két olyan szellemi állapotra, amely önmagába, szűk világába veti vissza az embert. Ezek: a restség és az aggodalom.

A restség

A hét főbűn egyike (acedia). A szerzetesi irodalom klasszikusainál (pl. Cassianusnál vagy Clairvaux-i Bernátnál) semmi köze a henyeséghez vagy lustasághoz, amelytől „iskolamestereink“, „atyáink“, vagy a derék „kenyérkereső polgárok“ állandóan óvtak bennünket. Ellentéte nem a szorgalom és dologosság, hanem a nagylelkűség, a kedély fennköltisége (magnanimitas). A restség, a beleunás semmiképpen sem az ifjúság bűne. Hanem „déli ördög“, olyan kísér-

tés, amely az embert élete derekán, a „második megtérés“ döntő helyzetében lepi meg. A élettől kijózanodott szellem kísértése ez, úgyannyira, hogy először a művelt körökben, a szerzetesek celláiban ismerték föl teljes jelentőségében. Szent Bonaventúra még azt is hangsúlyozza: olyan raffinált és egyedülálló kísértés, hogy a világban élők alig tudják felfogni, vagy megnevezni. Lényege: sajátosságos szomorúság, elbátortalanodás a lélek nagysága előtt, a szellem menekülése önmagától. Az ilyen embernek semmi sem ízlik többé. Legszívesebben faképnél hagyná sajátmagát és abban élné ki magát, hogy nyüzsög, kitör a munka, a teljesítmény világába, belebonyolódik a lényegtelen dolgok bozótjába. A szívnek az a rest szomorúsága ez, amely nem akarja, vagy nem tudja többé rászánni magát a nagyra. Menekülés sajátmagunktól, ellenkezés és unottság érzése a naggyal szemben, a kiégett benső kétségbeesése, a gyöngeség belső sivataga.

Ez a menekülés a lényeg elől különféle formákban fejeződik ki. Ilyenek: a szellem csapongó nyugtalansága; bőbeszédű fecsegés; kielégíthetetlen kíváncsiság: fegyelmezetlenség a látható, hallható és megtapasztalható világában; benső nyughatatlanság; sokféle elképzelés és kép, amelyekben a szellem kiéli magát; a tartózkodási hely és az elhatározások állandó változtatása; tompa közönyösség; kishitűség; furcsa jóakarathiány mások iránt és állandó zúgásmorgás minden ellen, ami elevenünkre tapint.

Ezt a listát Nagy Gergely, Cassianus és Aquinói Tamás elemzései nyomán állítottuk össze. Csaknem minden tünetét tartalmazza annak, amit Kierkegaard „Halálos betegség“ c. írásában „a gyöngeség kétségbeesése“-nek mond, vagy Heidegger a „Lét és idő“-ben „mindennapi élet“-nek: a nagyságról való örömtelen, bosszús és ostobán önző lemondást.

Nagy Gergelynél találtunk egy kis utalást arra nézve, hogyan lehet legyőzni ezt a szellemi kedvetlenséget, a lelki lendületnek ezt a megbénulását. Azt írja: „A szellemi restség, a lelki kedvetlenség bűnét úgy győzhetjük le, hogy az ember szünet nélkül a mennyei javakra gondol. Az a szellem, amely ilyen örömdetes dolgok várásának derűjében ujjong, nem érezheti magát csüggedtnek.“

Ez az utasítás több jámbor bátorításnál. A keresztény egzisztencia lényeges magatartása jut kifejezésre benne: A keresztény élet alapja a menny. Az ún. „végső dolgok“

valójában az „első”. Az embernek lényege szerint tökéletessége felől kell próbálnia megérteni magát. Ami a keresztény életben végbemegy, az alapjában véve csak „születés”. A keresztény, amennyiben csakugyan az, valami gyökeresen „más”, valami utolérhetetlen nagyság felé tart életével, egy felülmúlhatatlan jövőbe, amelynek a neve: mennyország. Ezért a boldogság ízelelése, a bizalom, a nagyságon érzett öröm nem afféle „járuléka” a kereszténységnek, hanem az egész keresztény valóság meghatározói, mint kilátás, mint előreszegeződés, mint alaphang, amire minden más rá van hangolva benne, mint egy várva-várt nap hajnalpírja. Az ember csak akkor keresztény, ha begyakorolt és átélte magatartásával bebizonyítja embertársainak: az élet még bontakozóban van bennünk; Isten örök örömet készített számunkra; a végnélküli, töretlen élet állapota felé tartunk.

Kereszténynek lenni tehát alapjában véve annyit jelent, hogy minden helyzetben, még a legnehezebbekben is, tanúságtévő erővel megvalósítjuk a függetlenséget, a nagyság felé való örvendező igazodást. Mi keresztények egyszerűen nem érünk rá arra, hogy szomorúak, bátortalanok és levertek legyünk, hogy megelégedjünk a magunk teljesítményeivel és közben megfélelkezünk a reménnyel. Olyan kevés az időnk, és annyi mindenben lehet és kell remélnünk!

Ez hűséget követel meg tőlünk a reményben, kitartást a várakozásban. Ezen kellene mérnünk kereszténységünket, keresztény tanúságtételünket a jelenkorban. Ma nem használhatunk fáradt, fásult keresztényeket, akik torkig vannak mindennel. A mai embernek központi problémája a jövő. Rájött, hogy biológiailag és szellemileg még csak kibontakozása kezdetén áll. A kereszténység igazságának legjobb bizonyítéka ma az lenne: gondolkodásunkkal és életünkkel tegyük tanúságot arról, hogy a kereszténység a radikális remény vallása, hogy a keresztények az új emberiség igazi magva, és megfordítva: ott, ahol „radikálisan remélnék” a kereszténységben, már meg is valósul — talán idegen, ismeretlen formákban, de mégis valóságosan.

Az aggodalom

Az aggodalom a szellemi élet egyik legnehezebben leírható és egyben legáltalánosabb jelensége. Minthogy mind-egyikünk életét át- meg átszövi, sőt ez a leggyötrőbb kínunk, elemzésében nagy tartózkodással kell eljárunk.

Könnyű szórakoztatni az embereket, ha boldogok. De nehéz csak néhány olyan szót is mondani vagy leírni, amit súlyos óráikban el tudnak viselni. És az aggodalom órái a legnehezebbek közé tartoznak életünkben.

Nehezek, mert „beszűkítenek” minket. A német kifejezés (Angst) a latin „angustus”, „szűk” szóból származik. A „szorultság” érzése jellemző az aggodalom hangulatára. Az ember már az anyaméhben térbeli korlátozottságban vesz tudomást magáról. Mint kisgyermek teljesen gyámoltalan jószág, elpusztulna, ha megvonnák tőle a szerető becézést és ápolást a család kebelében. Fejlődéstörténeti eredetéből megmarad benne azoknak a küzdelmeknek és bajoknak homályos emléke, amelyeknek élete ki volt téve hosszú, tekervényes kifejlődése során. Egyéni lelki szerkezetének kibontakozásával mindinkább megrögződnek benne bizonyos fajta magatartások, reakciók, érzés- és elhatározásmódok. Előbb-utóbb eljön az ideje, hogy kilépjen az élet arcvonalába, felelősséget vegyen magára és hozzálasson az életben való boldogulás nehéz feladatához.

Mindebből a belső és külső befolyásból létrejön az ember sorsa, az, ami már adott és nem áll hatalmunkban, az élet bizonyos pályája. A szellem tágassága beszűkül; csak így válik lehetővé az egyéni sors. Gondolkodása begyakorolt gondolattársítások sínein fut. Döntéseit messzemenően külső szükségyszerűségek, történelmi helyzettől, kultúrától függő előzmények diktálják. Érzelmek többnyire a korszellem előírta, előre megszabott keretekbe illeszkednek.

Mindez nyugtalanítja az embert. Mélyebbet sejt mögötte a háttérben. Azt hiszi, lényegétől független erők játékszere. És csakugyan az. Ki van szolgáltatva idegen hatalmaknak és fél tőlük. Ez a félelem, amelyet gyakran „tárgyi aggodalomnak” neveznek, az emberi lélek mélyén lappangó érzés. Minden szakaszán végigkíséri az emberi egyéni kialakulását. De konkrét, szemmel fölmérhető, s azért nem alapvetően fenyegető jelenségei csak amolyan összesűrűsödések. Ezekben jelenik meg az ember mélyén rejlő „tárgynélküli aggodalom”: már nem aggódás valami miatt, hanem egyszerűen az aggodalom. Az embert itt legsajátabb központjában találja el „valami”, amit egyáltalán nem képes közelebbről meghatározni vagy lokalizálni, azért nem is tud egyértelmű magatartással válaszolni rá.

Ebben a tárgynélküli aggodalomban az ember alapvetően, létének legvégső dimenziójáig fenyegetettnek érzi

magát. Nem a tárgyi világ valamelyik része fenyegeti: minden fenyegetően veszi körül. Minden elmerül ebben az aggodalomban. Ahol konkrét, tárgyi, tematikusan meghatározható aggodalmat érez valaki, ott mindenütt valami olyan tör föl az emberlét mélyeiből, amit nem lehet „belátni“, valami megmagyarázhatatlan, ami megbénít és megsemmisít, eleve beszűkíti az emberi lényt.

A nyelvi kifejezés eljut itt lehetőségeinek határához. Halál, betegség, a szeretet visszautasítása, lehetséges és szükségképpen „elvesztése“, és mindaz, amit még mint az aggodalom tárgyát megnevezhetünk, nem azonos ezzel a mélyenfekvő élménnyel: Az egész lét „valótlanná válik“, félelmetesen otthontalanná, emberileg lakhatatlanná. Az élettér eltorzul, a személy belső szerkezete széthull. Az emberi lét egésze kibogozhatatlanul összekuszálódik. Az ősi aggodalom képei merülnek föl a lélekből és törnek ránk éjjel-nappal. Rémképek zilálják szét az egyes gondolatokat és érzéseket. Torzképű kísértetek tűnnek föl, mindig csak egy-egy pillanatra, félelmetesen felvillámló fényben. Az igazi kín mindebben a saját tanácstalanságunk, az, hogy nem tudunk többé segíteni magunkon.

A Bölcsesség könyvének 17. fejezete úgy festi le Izrael megszabadulásának éjjelét, hogy azt ma „egzisztenciális lélektani értelmezés“-nek mondanánk. Egyiptomot megszállja az aggodalom. A tehetetlen rémület éjszakája ez. Szó szerint így szól a szöveg: „Az alvilág mélységes fenekéről felszállott az éjszaka. Kábultan feküdtek az emberek, kísértő jelenések üzték őket ide-oda, és megbénította a kétségbeesés. Hirtelen és váratlanul szakadt rájuk a félelem. Foglyokká lettek. Akár földműves volt az, akár pásztor, akár kemény munkát végző napszámos: kikerülhetetlen végzet ragadta meg. Mindannyiukat egyazon sötétség verte bilincsbe. Akár szélsuhogás hallatszott, akár a sűrű lombban a madarak kedvescsengésű éneke, akár a hatalmasan tovairamló víz moraja, akár aláhulló sziklák robaja, akár gyorslábú állatok illanása, akár vadállatok üvöltése, akár a hegyi szakadékokban visszaverődő visszhang: minden bénító ijedtséggel töltötte el őket. Mert a világ többi része mind sugárzó fényben ragyogott, és fennakadás nélkül járhatott dolga után. Csak rájuk borult terhes éjjel. Belevesztek a sötétségbe. De a sötétségnél is inkább terhére voltak önmaguknak. Szentjeid ellenben verőfényes nappalban időztek.“ — Ez a leírás a totális aggodalom képe. A

mindent átható aggodalmat festi, egy csupa-aggodalom világot, amelyben minden ennek a megnyilvánulása. Ilyen világban képtelenség élni, levegője megfojt. És minthogy a fenyegetés névtelen marad, nem tudunk ellene védekezni. Kusza szorongatottságba jutunk. Semmire sem tudunk hagyatkozni többé. Nincs gondolat, nincsen megfontolás, ami kiségitene ebből az állapotból.

Nem akarjuk itt fejtegetni, miből származik az egzisztenciának ez a tökéletes összezavarodása: vétekből, pszichológiai terheltségből, vagy más okokból, amelyeknek földerítésére a mélylélektan törekszik. Végső soron ugyanis mindez nem fontos. Létünkben, úgy, amilyené lett, Isten kegyelmének alapján helyt kell állnunk, akár bűnös vagy beteges mozzanatok mutat föl, akár nem. Már pedig ezt az életet messzemenően a restség és az aggodalom hatalmai fémljelzik. Ebben az egzisztenciában és semmi másban tapasztalhatjuk meg az abszolútot, ez számunkra az üdvösség kiválasztott helye. Éppen az aggodalom vihet az Abszolútum legmagasabbrendű átélésére. Benne az egzisztencia betű szerint „beszorul”. Amikor az ember úgy érzi, hogy önmaga és élete kiüttalan, nincs többé belső támasztéka, akkor és pontosan ebben tapasztalja meg, hogy ha egyáltalán fenn tud maradni az élete, az csakis Istenben lehetséges: abban az Istenben, aki nem része e világ struktúráinak, sem saját pszichikai élete szerkezetének. A megtapasztalt értelmetlenségben, az aggodalom önkínzásában fölébred a menekülés ösztöne. A semmi, a megsemmisítő tör reánk és a lélekben kusza gyökértelenséget és magányt teremt, kibírhatatlan világot. Akkor az ember lénye legvégső erejével Isten karjába veti magát, a Lét oltalmába menekül. Így fordulhat át egy önmagában teljességgel negatív tapasztalat szélső határán tiszta pozitívumba: Isten megtapasztalásába.

Agoston, aki átélte életében a kétségbeesés szakadékait, egyszer megkísérelt valami végső értelmet adni a végső értelmetlenségnek. Azt mondta: „Az az ember, aki a szakadéokban tévelyegve felkiált, kivergődik a szakadékból. Maga a kiáltás emeli ki.” Fontoljuk meg óvatosan ezt a gondolatot: nyomában eljutunk a keresztény életfelfogás középpontjába: A ember nem sajátmagára támaszkodik, nincs talaj a lába alatt; csupán Isten irgalmában és hűségében, szeretetében felfoghatatlan titkában remélhet.

Itt fölmerül a *gondviselés* középponti fogalma. Hogy is lehetne életszerűen megmondani egy mai embernek, mi a

jámboroknak az a mély élménye, amelyet ők gondviselésnek neveznek? Érténünk kellene hozzá, hogy még ma is egész röviden el tudjuk mondani a lényegeset, a döntőt, úgy, ahogyan Fülöp tudta elmondani az etiópiai kamarásnak. Vannak az emberiség történetében „összavak“, amelyekben összesűrűsödik a korszak egész vallási élménye, csak ki kell mondani őket, és nyomban megérti mindenki. Sok ilyet találunk már a Szentírásban, majd pedig a hit és üdvösség történetének során. Mindig az egészre vonatkoznak, azt foglalják magukba, de ugyanakkor egy-egy korszak sajátos közeledései a keresztény tapasztalat egészéhez. Felebaráti szeretet, testvér, elkötelezés, jövő, remény, világ, találkozás, fejlődés — mindezek úgy látszik olyan kulcsszavak, amelyek egzisztenciálisan megvalósíthatóvá teszik a mai embernek az egyetlen hitet. Sajnos a gondviselés szava nem tartozik közéjük. De enélkül mégsem érthetjük meg a kereszténységet. E fogalom tartalmát nem küszöbölhetjük ki a keresztény isten- és emberképből, legkevesbé ma, az unottság és aggodalom idején.

A mai ember minden igazságtalanság ellen lázad. Már pedig igazságtalan dolog volna a gondviselés „mágikus“ elképzelése. Egyesek megtalálták a „trükköt“. Csak egy szót kell szólniok kebelbarátjuknak, a jó Istennek, és szép idő lesz a kirándulásra. Az ember szolgálatába állítja Istent a mindennap, a siker, a jólét kézzelfogható szükségleteinek fedezésére. Pontosan ez a „mágia“ meghatározása. A Szentírás ezt mindig az önző szív indulata gyanánt ítéli el. Isten kinyilatkoztatásában kifejezetten megtiltotta a hívőnek, hogy ilyen módon fogja fel a gondviselést. Erről szól pl. Jób könyve. Nem igaz a mondat: akinek sok minden sikerül az életben, az jobb ember. Vannak istenfélő, jámbor emberek, akiknek az élete mindvégig nyomorúságos és sikertelen, akiket folyvást szerencsétlenségek érnek, ki vannak szolgáltatva a kétségbeesés és a fenyegetettség minden fajtájának, életük minden útján szorítóba kerülnek, mindig ott vannak, ahová éppen „becsap a villám“. Ha a „gondviselés“ a földi biztonság és ideigtartó jólét eszköze lenne, akkor nem lenne Istentől kinyilatkoztatott igazság, vagyis az öröm és a szabadulás üzenete, hanem égbekiáltó igazságtalanság. A gondviselés üzenete nem a siker embereinek szól, hanem az elnyomottaknak, aggódóknak, csüggedteknek és megcsömörlötteknek. Mindnyájunknak! Azt mondja: Ha nincs már senkid, aki segítsen — ha elveszettnek érzed

magad a világban — ha saját gyöngeséged, bűneid terhe lenyom — ha csakugyan nem látsz már kiutat: gondold Istent. Ő barátod; mindig melletted van és mindig melléd áll.

Eszerint a gondviselés semmi más, mint az, amit Pál „remény elleni remény“-nek nevez, az elnyomottak, eltaposottak végső menedéke. A többieknek „nincs szükségük“ rá. Sajátmaguk már eléggé „gondoskodtak“ magukról. De ahol az emberi erő végéhez ér, ott csak Isten segíthet. És Istennek ezt a végső és ezért föltétlenül bekövetkező segítségét hívják egyszerűen gondviselésnek. A megváltás foglalatja ez. Ezt jelenti: a szerencsétlenek Isten különös kedveltjei. Éppen azért, mert a leginkább ráutaltak erre a szeretetre. A legszerencsétlenebb azonban a bűnös. Éppen őt veszi körül Isten határtalan jóakarattal, teljes jóságával.

A gondolkodásnak ebben az átalakulásában rejlik a gondviselés lényege. Nem annyira abban, hogy Isten csodálatos módon belenyúl életünkbe, eltereli tőlünk a fenyegetéseket, megakadályozza és megsemmisíti az ellenséges világ támadásait. A gondviselés az egész emberi élményvilág kegyelmi jellegű megváltoztatása. Azt jelenti, hogy életed minden helyzetében, minden zűrzavarban akad még valahol kiút. Minden kegyelemmé válhat. Minden élethelyzet, minden baj már megnemesedett Isten mindent átölelő irgalmában. Talán minden a régiben marad. A fenyegetés nem szűnik meg; a gyermek, akiért imádkozom, meghal; tovább kell cipelnem aggodalmaimat és veszkölni egy idegen, ellenséges világban. De mindebben és mindezen át mégis csak Isten van veled. Bármilyen megfoghatatlan is számodra, az ő szeretete nyilatkozik meg bennük. Ha ezt megérted, akkor élsz Isten gondviselésében. Azt mondhatod magadban: Borzasztóan fáj — de igazából nem számít.

Már az ószövetségben megvan az üdvösség felfogásának egy mély „golfárama“, mindenekelőtt a prófétai könyvekben és a bölcsességirodalomban. Izaiásnál mindig a nagy vigasztalás jut szóhoz: „Ne félj“ (Iz 41,10). — „Ne félj, megváltalak“ (Iz 43,1). — „Ha sötét völgyben járnék, még ott sem félnék semmi bajtól, mert te ott vagy velem“ (Zsolt 22,4). — „Az Úr az én világosságom és üdvösségem; kitől kellene félnem? Az Úr életem menedéke; kitől kellene megijednem?“ (Zsolt 27,1) — „Ha lefekszel, ne aggódj. Ha pi-hensz, édesen szenderegj. Nem kell félned hirtelen rémség-

tól" (Péld 3,24). — „Aki engem követ, biztonságban lakozhat, nem kell szerencsétlenségtől rettegnie" (Péld 1,33).

Istennek ezekből a kinyilatkoztatásaiból, az ő hűségéből és rendíthetetlen, szerető ragaszkodásából jön létre Isten népében a lét megértésének egy új, idáig nem ismert dimenziója: a *higgadtság*, még keserves időkben is. Ennek még külön elmélkedést szentelünk. Jól tudjuk — és ez döntően fontos a gondviselés fogalmának értelmezésére nézve —, hogy Isten keményen megpróbálta ezt a népet és nem fordította el tőle a sors csapásait. De élményvilágán belül mindig nyitvahagyott egy ajtót afelé, ami a szorongatás minden fenyegetésén túl van, ami „más". A legfontosabb mindenkinek, minden körülmények között elérhető. Az üdvösségnek nincsenek „proletárjai". Isten szeretete életem minden helyzetében átfog.

A megszabadultságnak ez az öröme a római levélben jut hatalmas erővel kifejezésre: „Ki szakíthat el bennünket Krisztus szeretetétől? Nyomor vagy szükség? Üldöztetés vagy éhség, ruhátlanság, életveszély, vagy a hóhér kardja? . . . Biztos vagyok benne, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem hatalmasságok, sem fejedelemségek, sem jelenvalók, sem eljövendők, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtmény el nem szakíthat bennünket Isten szeretetétől, amely (megnyilatkozott) Krisztus Jézusban, a mi Urunkban" (Róm 8,35-39). Az újszövetség egész gondviseléstánát összefoglalja ez a szöveg: Semmi sincs a világon, sem hatalom, sem bűn, sem vétek, sem jellembeli vagy lélektani csomó, amely megálljt parancsolhatna a kegyelem betörésének, vagyis Isten irántunk való szeretetének Jézus Krisztusban. Minden egyéb végső soron jelentéktelen. A keresztényben, konkrét élményvilágában át kell törni a végleges megmenekülés bizalmának. Még saját szíve ellenében is. Még annak ellenében is, ami állandóan vádol, nyugtalanít, kishitűvé tesz. Maga Isten követeli ezt tőlünk: Folytassunk párbeszédet szívünkkel. De Isten előtt. „Ha a szívünk elítél bennünket: Isten nagyobb a szívünkénél" (1Jn 3,19-20).

Még mélyebben hatol be a gondviselés titkába a római levél következő mondata: „Az Istent szeretőknek minden javukra válik" (Róm 8,28). Egyszerűen minden! Ágoston hozzáfűzi kommentárjában: a bűnök is. A gondviselés keresztény megtapasztalásában nem az a döntő, mi történt életünkben, mi vagyunk most és mi eshetik meg velünk a

jövőben (saját hibánkból, vagy idegen behatásra). Ha megőrizzük és amennyire megőrizzük magunkban az Isten iránti szeretetnek akár legapróbb lángocskáját, akkor és annyira még minden nyitva áll előttünk. Mindennek megváltozhatnak még a felszínes értelme és az Istenhez való közeledés lépcsője lehet.

Mindebben egyvalamit kell szilárdan szem előtt tartanunk: Az az „Én“, aki itt beszél, Jézus Krisztus. Benne jelent meg Isten jósága és irgalmassága közöttünk. Ebből az Énből fakad a végleges kinyilatkoztatás: „Nyitott ajtót adtam neked, amelyet senkisé nem zárhat be többé“ (Jel 3,8). Ez a mondat a gondviselés sűrített lényege.

Igy nézve állíthatjuk, hogy a gondviselésről szóló üzenet alapján véve *Krisztus feltámadásának híre*. Az apostolok átélték egy olyan ember halálát, aki életében csak megértést és jóságot sugárzott. Végre volt valaki a földön, aki semmi hatalomtól nem befolyásoltatta magát, aki maradéktalanul a gyengék és elnyomottak oldalára állt. Egy egyszerű ember, aki mindenekelőtt abban volt „nagy“, hogy az élet minden szűk korlátját elvállalta, és nyomasztó fáradtságában is mindig volt egy jó szava barátai számára. Soha sem gyűlött, senkit sem ítél el, soha rosszért rosszal nem fizetett. A meghajlott nádat nem törte el és a pislákoló zsarátnokot nem oltotta ki. Megölték. Voltak emberek, akik nem tudtak elviselni ilyen tiszta jóságot.

A feltámadás hitében barátai fölismerték, hogy — bár-hogyan is gondolkodják erről a világ — a Megváltó érzülete a föltétlenül érvényes. Ez a feltámadás megtapasztalásának egyik leglényegesebb mozzanata: jóság, emberszeretet, megbocsátás és vonzódás az élet végső mércéje. Ez az ember, a Názáreti Jézus, a földön megvalósított magatartásával minden igazán emberinek az ismertetőjegyévé lett. Mostantól fogva mindenki, aki becsületesen állja emberségét, Krisztus érzületét valósítja meg, tehát alapján véve — kifejezetten vagy anoním módon — keresztény. Nincs többé olyan hatalma a világnak, amely elvehetné tőlünk Krisztust. Mérjenek bár ránk szenvedést és nyomorúságot azok, akik az önzést és a könyörtelen önállítást tették életük törvényévé: lényünk mélyén nincs már hatalmuk rajtunk. Krisztus az ő feltámadásával kimondta a végtelen Igen-t az emberszív minden becsületes szándékára, minden szelídségre és megbocsátásra, minden jóságra és reményre: „Az Igen valósult meg benne. Isten valamennyi ígérete Igenné

vált benne. Altala az Amen van itt“ (2Kor 1,20). Világunk minden kicsinyessége és irigysége végleges vereséget szenvedett: „A halálból való feltámadásában és Isten jobbjára való felmagasztalásában a mennyben fölébe emelkedett minden fejedelemségnek, hatalomnak, erőnek és uralomnak, s minden néven nevezhető méltóságnak, nemcsak ezen a világon, hanem az eljövendőben is“ (Ef 1,20-21).

Láttuk, hogy az emberi lét lényeges eleme a nagyságra való törekvés, a lélek állandó nagyvonalúsága. Ezt életünk folyamán állandóan fenyegeti a benső unalom és az ellenőrzésünk alól kisikló aggodalom. Isten Krisztusban felajánlotta annak lehetőségét, hogy kijussunk szűkös valónkból a tökéletes beteljesedés tágasságába. Megajándékozott azzal a képességgel, hogy életünk minden helyzetéből „kitörhessünk“, mindig újrakezdhessük, fölébe nőjünk saját határainknak és korlátainknak. De hogyan mehet ez a gyakorlatban végbe?

Az emberi szív minden abszolútumba lendülő reményének kristályosodási pontja a keresztyén tanítás szerint a *testvér*. Aki a testvér felé tart, Istennel találkozik. Ebből az alapvető megfontolásból magától adódik a végkövetkeztetés: Igazi nagyságot csak abban találod, ha a testvérnek szolgálsz; ebben kerekedsz életed szűkössége és aggodalmai fölé.

Ha itt *felebaráti szeretetről* beszélünk, akkor nem arra a szociális teljesítményre gondolunk, amelyet az Apostol említ, — bár az is nagyon hasznos és fontos: „Szétoszthatom mindenemet a nélkülözők közt, odaadhatom a testemet is égő áldozatul: ha szeretet nincs bennem, mit sem használnék“ (1Kor 13,3). Arról van itt szó, hogy a Krisztus szavaiban rejlő titkot megfejtsük: „Szeresd Uradat, Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből. Ez a legnagyobb és első parancsolat. A második hasonló ehhez: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. Ezen a két parancsolaton függ az egész törvény és a próféták“ (Mt 22, 37-40).

Krisztus szava szerint ennek a két, kifejezetten egyenlő rangba állított parancsnak a megtartása az életet jelenti: „Tedd ezt és élni fogsz“ (Lk 10,28). Máténál Krisztusnak a végítéletről szóló beszédében a felebaráti szeretet az ember megítélésének egyedüli mércéje (Mt 25,31-46). Pál

azt mondja, hogy a felebaráti szeretet a törvény teljesítése (Róm 13,8), és ezzel a „tökéletesség köteléke“ (Kol 3,14). Sőt odáig megy, hogy a hitet azonosítja a hétköznapi keserves, életünket felmorzsoló apróságaival: „Aki övéinek, főleg házanépének nem viseli gondját, az megtagadta hitét és rosszabb a hitetlennél“ (1Tim 5,8). Nem fordíthatnánk meg a logikáját ennek a mondatnak? Akkor az üdvösségnek egy nem is sejtett nyomatékú ajánlata alakul ki belőle: „Aki törődik övéivel, különösen házanépével, az hívó.“ Pál az ő „szeretethimnuszában“ úgy állítja eléink a testvéri szeretetet, mint a keresztény létformát (1Kor 13,1-13). János halatlan erővel hozza ugyanezt a gondolatot: Isten csak azért szeretett minket, hogy mi is szeressük egymást (vö. Jn 13, 34). Ez az új parancs, amelyet eddig nem lehetett meghozni, csak Isten megtestesülése tette lehetővé: „Ez az *én* parancsom, hogy szeressétek egymást, amint én szerettelek titeket“ (Jn 15,12). Szemmelláthatólag nem az a fontos neki, hogy kifejezetten őt ismerjük meg és szeressük. Elég a felebarát szeretete. Nem azért szeretett minket, hogy viszonszeressük őt, hanem hogy *egymást* szeressük: „Szeretteim, szeressük egymást, mert a szeretet az Istentől van és mindenki, aki szeret, az Istentől való és ismeri az Istent. Aki nem szeret, nem ismeri az Istent, mert az Isten szeretet . . . Ha az Isten így szeretett minket, nekünk is szeretnünk kell egymást“ (1Jn 4,7-11).

Istent könnyű szeretni, ha az ember igazán megismerte. A testvért szeretni nehéz. És mégis ez a második az elsőnek a mértéke: „Aki nem szereti testvérét, akit lát, nem szeretheti Istent, akit sohasem látott“ (1Jn 4,20). És az a mindent fölülmuló mondat, amelyben kifejeződik a kereszténység lényege: „Ha szeretjük egymást, Isten bennünk marad“ (1Jn 4,12). Miért? Ezt szabatosan meg kell gondolnunk. Karl Rahner egy gondolatához kapcsolódunk:

Csak „parancs“ a felebaráti szeretet? Önkényesen azonosította Isten a konkrét szeretetet az iránta való szeretettel? Csak az istenszeretet anyaga, alkalma a „felebarát“? Ez végzetes félreértés lenne. Amikor és amennyiben felebarátunkat szeretjük, az Istent szeretjük. A kettő valóban „egy“, nem pedig csak önkényesen. A felebaráti szeretet mindig Isten felé lendülés. Egy ember iránti szeretetünkben megvalósul az emberség teljes titka. Minden együtt van benne, ami az ember és amivé még lehet: kimeríthetetlen lénye,

soha be nem fejeződő tökéletesedése, találkozása a titokkal, reménye és kétségbeesése, kockázata, sőt a halála is.

Az ember sohasem látta Istent. Egészen komolyan kell vennünk a kinyilatkoztatásnak ezt a szavát. Nem is fogja tudni látni soha, mert az abszolút Titok emberileg abszolút kimeríthetetlen. Még a mennyben is titoknak fogja látni: belőle él és egy örökléten át szeretettel és mindig teljesebb megismeréssel hatolhat beléje. Isten abszolút szeretetének konkrét utánzásaként az ember számára csak a „felebarát“ marad. Alapvetően rá van utalva a felebaráti szeretetre, hogy önmaga lehessen. A felebarát nem kívülről jövő feladat számára, hanem annak a feltétele, hogy „én“ lehessen, önmagává lehessen, megvalósíthassa sajátarcú létét. Ezekből a megfontolásokból két tételt vezethetünk le: ezek határozzák meg mindenestül a felebarát és Isten iránti magatartásunkat.

1. A felebaráti szeretet az emberi lét központi tette.

A másik ember iránti személyes szeretet aktusa az ember alapvető, átfogó, minden másnak értelmet, irányt és mértéket adó cselekedete. Minden egyéb kijelentés az emberről lényegében a másik iránti szeretetről szól. Csak a személyes „te“ által jut el az ember odáig, hogy otthon legyen önmagában; csak a szeretett másokban ismeri fel önmagát szeretetre kész és szeretetre fogékony, egyszeri lényében. Minden más, az emberi élet minden teljesítménye és vívmánya nem tartozik a lényegünkhöz. Csak a szeretet, csak a magunkból való döntő kilendülés vezet el önmagunk beteljesedésére; úgy nem lehet elérni, ha sajátmagunkra összpontosulunk. Mindig az odaadásban vagyunk önmagunk. Tökéletes odaadásról azonban csak ott lehet szó, ahol már nem az a mértéke: milyen gazdagodást hoz nekünk, ahol „többé nem számolgat és mérlegel“, ahol még saját életünk is jelentéktelenné válik: a szeretetben. Ezt a tételt nem lehet bizonyítani; csak mintegy a szívünkkel, annak közvetlen evidenciájával belátni. A belátás pedig a gyakorlat gyümölcse.

De ha a szeretet ennyire középponti helyet foglal el az emberi egzisztencia megvalósulásában, akkor Isten csak a felebaráti szeretet által tud „elérkezni“ az emberhez. Nincs más útja, ha az emberi lét középpontjába akar jutni.

2. A felebaráti szeretet Isten megtapasztalásának egyetlen útja.

Már előbb céloztunk rá, hogy Istent seholsem érjük el élményszerűen, hanem mindig csak megsejteni tudjuk, mint kívánczóságot a több után, mint elégedetlenséget azzal, amit már elértünk, mint a nyughatatlan szív vágyát. A lényegi nyugtalanságnak ez a megtapasztalása azonban csak ott gyűlhat fel bennünk, ahol az emberi lét összpontosul és lényegessé válik: a másik iránti szeretetben. Ha a felebaráti szeretet magába gyűjti az emberi lét minden titkát, akkor eleve tartalmaznia kell az élet minden titka között a legbensőbbet: Istent. Csak a szeretetben éli át az ember egzisztenciájának teljes mélyét: a boldogság, a kudarc, a remény szakadékait. Éppen miközben a szeretet semmi más nem akar lenni, mint a véges „te” iránti szeretet, akkor tapasztalja meg, hogy „szándéka” eleve több volt, mint amit nyújtani tud és amit viszontszeretben kap. Ilyenformán minden felebaráti szeretet, még leghomályosabb, legzavarosabb megvalósulásában is, az üdvösség eseménye, az istenszeretet primér aktusa. Az élet leghosszabb utazása a szeretett „te” felé vivő út, mert soha sincsen vége, hanem az örökkévalóságon át folytatnunk kell, befelé az Istenbe, csak így bontakozik ki mindaz belőle, amit kezdettől fogva célban és lehetőségben tartalmazott.

Nem arról van itt szó, hogy azért szeretjük a felebarátot, mert Isten így parancsolta, tehát nem olyan szeretetről, amely a magunk üdvösségének „eszköze” és „kieszközlője”. Ez nem szeretet volna, hanem önzés. A mi megfontolásaink ellenkező irányba tartanak: Éppen a véges odaadás, az a szeretet, amely semmi más nem akar lenni, mint vonzalom a véges, fenyegetett és mégis boldogító „te” iránt — éppen ez mindig már istenszeretet is, magába zárja a végső mennyei beteljesülést; igen, bizonyosága annak, hogy van Isten, sőt annak, hogy ez az Isten emberré lett. Mindenki, aki szeret, közvetlen belátással éli át Krisztus valóságát, akkor is, ha sose hallott róla. Isten olyan szentté tette a szeretetet, hogy az emberi létből — a keresztyény létből is, a hitből, reményből, szentségekből, egyházból — végül semmi más nem marad meg, mint éppen ez a szeretet. Ez adja meg nekünk az egyedüli lehetőséget arra, hogy vég nélkül éljünk Istenben.

Az ember egyedüli nagysága a felebaráti szereteten alapul. A nagyságra való törekvés, a nagylelkűség csakis az odaadás kockázatában bizonyul igazinak és rendíthetetlennek. Miközben a felebarátnak tett egyszerű szolgálatban igazoljuk: az élet kimeríthetetlenül mély, mi magunk is megtapasztaljuk, hogy saját létünk éppen ilyen feneketlen mélységekbe nyúlik. Ez az élmény legyőzi unottságunkat és aggodalmunkat. Csak aki elkötelezte magát, hogy a szeretett másikba új életkedvet önt és megoltalmazza a világ fenyegetésétől, az tapasztalhatja meg: valami olyat hord magában, amin nincs hatalma restségnek és aggodalomnak. A lét végső mélye ez, az, ami minden más teremtmény fölé emel bennünket. A mindennapok szürkeségében megvalósított nagylelkűség, amely csak a szeretett másiknak tett segítő szolgálatban válik tapasztalhatóvá: ez bizonyítja, hogy csakugyan „a mindenség csúcса” vagyunk — gyarló voltunk és minden gyarló tettünk ellenére. Többek vagyunk, mint az angyalok: emberek vagyunk, akik az emberré lett Krisztusban a Szentháromság mélyeibe ragadtattunk.

Aquinói Szent Tamás mondja egyhelyütt: „Az útonlevés állapotában élő emberek magasabb rangúak az angyaloknál. Még nem jutottak magasabbra, de megvan bennük az az erő, hogy a szeretet hatalmával náluk magasabbfokú boldogságra emelkedjenek. Mintha azt mondanánk, hogy egy nagy fa magva nagyobb erejű, mint egy kicsiny fa, bár ha a magot közvetlen valóságában nézzük, sokszorosan kisebb.” — Mi még nem vagyunk nagyok. Naponta keserű megaláztatással tapasztaljuk ezt. Az a nagyság azonban, amelyre hivatva vagyunk, mérhetetlen.

ELMÉLKEDÉS A HIGGADTSÁGRÓL

Kétfajta gondolkodás van. A számító *gondolkodás* és az elmélkedő *meggondolás*. Mind a kettő a maga módján jogos, jó és szükséges. Ma egyrészt szenvedélyesen kutatnak, terveznek és kísérleteznek. Az éles észnek ez a fokozott igénybevétele nélkülözhetetlen, és nagy haszna, hogy uralmunk alá kerítjük vele az életet. Ha kutatunk, tervezünk, berendezzük az életünket, akkor mindig adott körülményekkel számolunk. A számító gondolkodás kalkulációt készít, így kell tennie. Kiszámítja a többet ígérő lehetőségeket. De eközben megragad az ideiglenesnél és nem jut hozzá az elmélkedéshez. Nem elmélkedő gondolkodás. Nem olyan, amely minden létezőnek az értelme után kutat.

Mi történik, ha az ember elmélkedésbe merül? Kitekint a távolba, abba, ami elérhetetlen, és mégis az egy-szükséges, amin nincs hatalma, és mégis emberi sorsa függ tőle. Az elmélkedés nyugodt, türelemmel váró, higgadt gondolkodás. Sajátosan egyszerű és nyugodalmas. Nem is nehéz vagy „magas”. Mindenről lehet elmélkedni. Így tehát elmélkedéskor semmiképpen sem kell „feltornáznai magunkat” a magasba. Elég, ha elidőzünk a közelfekvőnél és eltűnődünk azon, ami az orrunk előtt van. Az ilyen elmélkedés persze nem sokat jelent folyó ügyeink sikeres intézése szempontjából. Viszont rendet hoz életünkbe, az alapját teremti meg annak, hogy uralmunk alá hajthassuk a világot.

Ilyen módon szeretnénk most meggondolni egy olyan erényt, amely erénylistáinkban alig szerepel, pedig élni sem tudnánk nélküle. A neve: higgadtság. Könnyűvé teszi még a legmegerőltetőbbet is, belső egyensúlyt kölcsönöz a világba és Istenbe egyaránt lehorgonyzott embernek. Az egész egzisztencia feltétlen megnyílása ez az erény, a tisztaság legmagasabb megvalósulása világunkban, a bizakodó szív merész nyitottsága a világ és Isten felé.

Sok önuralom és belső előkelőség kell ahhoz, hogy nyugodtak legyünk, ha a világ viszontagságai és a saját benső távolságunk Istentől felkavarják a lelket; hogy megőrizzük a fegyelmet és mértéktartást, ha életünkben látszólag minden „balul üt ki”. Könnyű nyugodtnak maradni akkor, ha valaki fásult, ha nem ragadják meg az élet fordulatai, ha

nem kavarja föl mélyes mélyéig a fájdalom és szenvedés, vagy akár a túlradó öröm. Ez könnyű. Ez azonban csak érdektelenség, eltompultság. De mit kezdünk az életünkkel, ha intenzíven élünk, ha mindenestül ki vagyunk szolgáltatva a lét követelményeinek, ha egzisztenciánk legbenső rostjait megéljük az örömet és a fájdalmat, ha próbálunk közel lenni mindenhez: dolgokhoz, eseményekhez, emberekhez? Hogyan maradhatunk eközben „higgadtak“?

Itt válik a higgadtság erénnyé, fáradságosan és szenvedéssel elsajátított magatartássá e világban. Gertrud von le Fort „Az örömhöz“ c. költeményében írja le ezt a magatartást. Ha valaki ezt kiküzdötte magának, akkor rendíthetetlenül áll a világban és mások támasza és reménysége lehet. A vers így szól:

És ha égetsz is, fájdalom, a lelkem íme kész.

Azt mondom, hogy öröm vagy. Csak a ruhád sötét.

Kísérlet ez arra, hogy új hazát találjunk ezen az oly ott-hontalanná vált világban. De ez csak akkor sikerül, ha fáradságosan igyekszünk rá. Az otthon mindig hódítás eredménye. Belső esemény: az örökkévalóság felé útban lévő lélek nyugodt biztonsága a földi életben. Az ilyen otthon nincs helyhez kötve. Ez magatartás. Martin Heidegger találóan írja le:

„A dolgok iránti fesztelen magatartás és a titok iránti nyitottság összetartozik. Ez a kettő ad nekünk lehetőséget arra, hogy egész másképpen tartózkodhassunk a világban. Új alapot és talajt ígér, amelyen megállhatunk és helytállhatunk a világon, anélkül, hogy veszélyeztetne a világ.“

Mélyértelmű szöveg. A filozófus új alapot és talajt, új otthont keres itt a modern embernek. Állítja, hogy ezt a mai világban csak szellemileg lehet kiküzdni. Az embernek gyökeret kell vernie saját létében. És ennek a magunk létébe eresztett gyökérnek a neve: higgadtság. Általa, egyedül általa állhatunk meg és állhatunk helyt a világon. A higgadtság erejében azt ígéri önmagának és barátainak, hogy „másképpen tartózkodhatnak a világban“. Melyek ennek az újfajta életnek és átélésmódnak a feltételei?

1. Fesztelenség a dolgok iránt. — „Dolgokon“ Heidegger nyilván az egész tapasztalati világot érti: embereket, eseményeket, a természetet, a sorsot, örömet, szenvedést, fájdalmat, boldogságot és boldogtalanságot. A fesztelenséggel pedig „közelséget“ akar mondani. „Bele kell bocsátkoz-

nunk“ mindebbe. Ez lényeges feladatunk a világban: meg-
tapasztalni világunkat, közel lenni mindenhez, ami csak él
és mozog itt. Hisz mindenestül „a föld fia“ vagyunk.

2. És a dolgoknak ebben az otthonában mégis otthon-
talanul kell éreznünk magunkat. Csak így birkózunk meg
az életünkkel. Ezt a magatartást nevezi Heidegger „a titok
iránti nyitottságnak“. Ezen azt érti, hogy bensőleg útban
kell lennünk az Egészen-Más, a Titok felé, aminek talán
nem is tudunk nevet adni (hisz különben nem volna
titok), de mégis minden egzisztenciális indulatban, életünk
minden helyzetében bensőségesen megtapasztaljuk.

3. Közelség a teremtményekhez és közelség az abszolút-
hoz. — Ebből új otthon sarjad a világban: belső otthon.
Nyugodt együttlét a föld minden dolgával — és nyugodt
kiszolgáltatottság egy abszolút hatalom követelményének.
Annak a lénynak lebegő magatartása ez, aki belemertült a
világba (a nyomorúság, az öröm és a halál világába), és
amellett mindig valami egészen-más után vágyakozik; a
dolgokhoz való közelsége miatt nem szabad elveszítenie az
abszolúthoz való közelségét — és megfordítva. Annak a
magatartása, aki nyugodtan él a világban; érheti bármilyen
sorsfordulat, ő megmarad Istenben, a tökéletes beteljesülés
szilárd reményében. „Fesztelenség a dolgok iránt és nyitott-
ság a titok iránt“ — ez tehát a mi új otthonunk egy otthon-
talanná vált világban. Efezusi Hérakleitosz, akit „a homá-
lyos“-nak neveztek (írásaiból csak néhány töredék maradt
ránk), egy alkalommal egyetlen szóval jelölte meg a filo-
zófus feladatát, vagyis azét az emberét, aki a dolgok lénye-
géig küzdi előre magát. Ez a szó: *anhibaszié*, vagyis közele-
dés, megközelítés. Kitűnően illik a higgadtság lényegére:
ez az az erény, amely próbál közelébe kerülni mind a te-
remtményeknek, mind az abszolútumnak. Pontosabban ar-
ról van szó, hogy „a közelükbe menjünk“, vagy „vállaljuk
a közelségüket“. Vagyis: mindenkit megajándékozunk kö-
zelségünkkel. Én, mint szegény teremtmény, mindenkit: a
földet is, Istent is. Hogy tehetem meg ezt? Hogyan lehetek
fesztelen, vagyis hogyan bocsátkozhatom bele egzisztenciá-
lis közelségbe a mindenséggel?

Itt gondolkodásunknak el kell hagynia a filozófia biro-
dalmát. Csak egyetlen ember élt tökéletesen közel a dolgok-
hoz és ugyanilyen tökéletesen közel Istenhez, ez az ember
pedig maga Isten volt: Jézus Krisztus. Ezért ő az egyetlen,

aki meg tud tanítani bennünket az igazi közelségre, igazi közeledésre. Olyan szavakat mondott nekünk, amelyek feltárlják a dolgok legbensőjét, a titok velejét.

Nézzük meg egyszer közelebbről *Krisztus beszédét*. Nehéz emberi sorsban formálódott és abban egészen letisztult nyelven beszél. Mária tanította meg a gyermek Jézust erre a nyelvre; talán még sajátos hanglejtését és kiejtését is anyjától vette. De azután, hosszú hallgatás után eljött az ideje annak, hogy kezdte felszakítani a föld fátylát. A földin hirtelen keresztülvilágított az isteni, a megfoghatatlan. Mind gyakrabban ejtették hallgatóit bámulatba szavai, ahogyan erről az evangélium beszámol. Beszéde érett lett, örök értelemről terhes, és hatalmas: betegeket, megszállottakat, nyugtalanokat, bűnösöket tudott vele megváltani. Nehéz órákban, amikor segíteni szeretnénk másokon, mi is ezt kívánjuk magunknak. Bár ismernők a lényeges közelség nyelvét! Bár fel tudná oldani beszédünk a bilincseket, elűzni a sötétséget! Krisztus meg tudta tenni. Majd rászakadt istenemberi sorsának teljes súlya. Beszéde ekkor mind nyugodtabbá lett, és mindig több hallgatás övezte. Egészen a keresztségig. És a keresztről már csak néhány szót hallunk kiszáradt, elkínzott ajkáról. A haldokló Istenembernek a megváltásra váró világba belekiáltott szavai bebizonyítják nekünk, hogy van radikális közelség a világon. Olyan szavai ezek a közelségnek, amelyeket a hallgatásban, halálküzdelemben, imában, az élet legnehezebb óráiban sajtolt ki magából.

Az evangéliumok a kereszten függő Krisztusnak hét szavát jegyezték föl. Ha a higgadtság erényét elmélkedve át akarjuk gondolni, nincs más útja, mint hogy lelkünkbe fogadjuk — amennyire lehetséges számunkra — a haldokló Megváltónak ezeket a szavait: nyugodtan, jóságosan, nyílt készséggel. Ebben a hét szóban egység áll elő a világgal, közelség a dolgokhoz és egyesülés Istennel. Üdvösségünk megy végbe bennük.

Az első szó: *Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.*

Ezt a azót Lukács evangélista jegyezte föl (Lk 23,34). Krisztus nem tehet már semmit. Keze-lába a keresztre van szögezve. Beszélni azonban még tud, bár kínosan, akadozva, de közelséget szomjazó lelkéből. Ezekben a szavakban teljes

megbocsátás van, nagy odahajlás minden léthez. Krisztus bocsánatért könyörög mindazoknak, akik elítélték és megfeszítették. Még egy végső mentséget talál számukra. Azt mondja: mi emberek nem tudjuk, mit cselekszünk.

Komolyan kell vennünk ezt a szót. Egzisztenciális tudatlanságban élünk. Valami nyomottság, tompultság uralkodik gondolkodásunkon. Nem tudjuk, mi lényeges és mi jelentéktelen, honnan jövünk és hová tartunk. Megsejtjük a nagyot, aztán ha előttünk áll, nem ismerünk rá. Krisztus, életének végső tragédiájában, belátja: nem lehet, nem szabad egy embert sem elítélni. Nem tudja, mit cselekszik. Mindenekelőtt azok nem, akik fennen hirdetik, hogy pontosan tudják. Mindnyájan sötétben tapogatunk; nem föltétlenül gonoszságból, hanem érzéseinknek és élményvilágunknak valami furcsa tompasága miatt. Mindannyian gyerekek vagyunk még, nem ismerjük ki magunkat a fölbecsülhetetlen kincseket rejtő világban. Egy embert sem szabad elítélni örök lényegében. Mindig mentegetnünk kell. Ez a végső higgadság magatartása. Légy készen rá, hogy akár erős érvek és bizonyítékok ellenében is bensődben mentegesd a másikat. Az az ember, akinek van mentsége mások számára, mindenkihez közel áll. Nem hűnyja be a szemét, tudja, hol és mikor történik rossz. De nem ítél. Tudja, mennyi sötétség uralkodik az emberi lélekben, milyen kevésbé tudjuk egy-egy tett, talán egy gonosztett indítékait. Keress mentséget a többiek számára; ha kell, kétségbeesetten keress; mindig találsz valamit, amivel felebarátodat mentegetheted. Ha semmit sem találsz többé, akkor Krisztus szavát mondd: „Nem tudják, mit cselekszenek.”

Tehát a *mentegetés* az emberek világához való közelség első feltétele. Senkisem tudja elviselni saját bűnei súlyát, ha nem veszi le a másokét, nem menti föl már eleve a többieket. Ez az igazi közelség az emberekhez, még bűneiktől sem idegen; tört természetünk teljes tudomásulvétele; szeretet a tudatlan, tompa teremtmény iránt — hisz valamennyien azok vagyunk. Világunknak szüksége van erre a magatartásra. Szüksége van a gyóntatószékben ilyen papokra. Szüksége van olyan emberekre, mint Krisztus, akik — ha már minden igazolásból kifogytak — végül is még mindig képesek elmondani: „Nem tudják, mit cselekszenek.”

De ez a lényegbevágó fölmentés emberileg nem lehetséges. Le kell győzni hozzá a gyűlöletet, az idegenkedést, az uralomvágyat, a sértődött neheztelést. Azért létünk gyö-

keres fölmentése Krisztus felől, imában megy végbe. Ez a lényegszerű közelség a teremtményhez, éppen törekénységében, csak úgy valósulhat meg, ha nyitottak vagyunk az abszolút titok, Isten felé. Ez ennek a titokzatos folyamatnak a másik oldala. A higgadtság csak akkor lehetséges, ha az ember Istenből kiindulva gondolkodik. Abból az Istenből, aki senkit sem tud számon kívül hagyni, aki még a bűnt is belevonta megváltásának isteni tervébe, akinek egyháza húsvét éjszakáján ezt énekelheti: „Felix culpa” — „boldogságot hozó bűn”.

Ebben a szemléletben nem olyan fontos, mi történik velünk a földön. Sem a bűnben, sem az érényben nem tudtuk igazán, mit teszünk. Itt a földön még nem mutatkozik meg igazi életünk. A fontos, az egyedül jelentős benne az, hogy több jóságot és szeretetet vigyünk bele a világba. Nem az, hogy ragaszkodjunk a visszafizetés és elítélés jogához. Mire jó ez? Kit tesz boldoggá? Azt hisszük, ma már ideje megvalósítanunk azt a egyetemes rokonérzést, amely Krisztusnak ebből a fájdalmas, megtört imádságából árad: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.” Ebben a kérdésben Isten végtelen jósága takarja be emberi gyarlóságunkat. Ezért jött hozzánk Krisztus, az Istenember: hogy ezt a szót kimondja. A maradéktalan fölmentésnek ebből a magatartásából boldogság, nyugalom, csendes megértés sarjad. Megértés azok iránt is, akik talán össze akarják zúzni egzisztenciánkat. Higgadtak leszünk a világban. Semmisem izgat föl többé. E belső nyugalom útjának megtalálására senki emberfia nem volt képes, csak Isten, az Istenember — és ő is a kereszten.

A második szó: *Mondom neked, még ma velem leszel a paradicsomban.*

Ezt a második szót ismét Lukács evangélista, az irgalmasság evangélistája jegyezte föl nekünk (Lk 23,43). Itt valami még mélyebb tör elő Krisztus lelkéből. Nemcsak mentegetés, hanem *ígéret*. Összetörtségében még utolsó reményt nyújt egy teljesen összetört embernek. Megértette-e az, mit ígért neki? Nem lényeges. A fontos ez a szó volt: „velem”. Vagyis: „Veled vagyok; nem vagy elhagyatott. Mindegy nekem, mit tettél. Talán rosszat. De számomra ez most nem fontos. Most együtt vagyunk mi ketten, mindkettőnket keresztre szegeztek. Felejtjük el mi ketten, hogy

mi történt. Mind a kettőnknek van még egy reménye. Azok odalenn, akik megfeszítettek bennünket, még nem ismerik ennek a reménynek a lényegét. Életük legjobb pillanataiban homályosan megsejtik: álmaikban, vágyódásukban, boldog perceikben. Mi azonban szerencsétlenek vagyunk. Ezért mi, mi ketten tudjuk, hogy ez a sors nem lehet a vég. Nem mintha a teremtmény örökké élhetne, hanem Isten irgalmasságából. És én most ezt az irgalmasságot ígérem meg neked, most, amikor mind a ketten ki vagyunk szolgáltatva az elkerülhetetlennek. Életednek van még egy végső kiútja. És ennek a neve: mennyország. Ott végre fel fogunk ébredni. Minden más csak előjáték volt, nem fontoság nélküli, de egy bizonyos mély értelemben jelentéktelen. Azt képzelted, meg tudod sérteni az Istent? Túlságosan nagy ő ahhoz! Csak magadnak és felebarátaidnak okoztál fájdalmat. Talán már csak egy pillanatod van hátra az életből. Gondolj most arra, ami szépség, vágyakozás, remény volt az életedben, fogd ezt mind össze, és akkor minden jó. Remélj! Ne hagyd, hogy gyűlölet törjön elő lelkedből.“

Ilyenformán csenghettek Krisztusnak ezek a rövid szavai a lator fülében. A maradéktalan ígéret szavai voltak. Krisztus itt egy lét lényegére mondott igent; nem a csalóka, csillámló felületre, hanem a belső vágyra. A jóság, tökéletesség, önzetlenség vágyára. És ennek a belső lényegnek ígért örökkévalóságot. Ezzel felforgatta emberi rendünk, sőt „morálisunk“ összes fogalmait. Az embert alapvetően szívének rejtett vágya szerint ítéli meg, még akkor is, ha az maga sem tud nevet adni ennek a vágynak; még akkor is, ha mit sem tud Istenről. Elég neki, ha lelkének valami rejtett zugában egy igaz vágyat ápol; talán még az is, ha vágyat hordoz magában ez után a vágy után. Ez az emberi lélek legmélyebb valósága. A vágy a végső mérce.

Ez a vágy, lényünk legbenseje, leglényege, egyszer majd beteljesül és tökéletessé válik egy örökéleten át. Aquinói Tamás egy szép imádságban írta le ezt az állapotot, a szemlélődés kegyelméért szóló imában: „Add, kérlek, te ingyenes Ajándékozó, testemnek az átlátszóság szépségét, az áthatolás képességét, az érzés finomságát, a halhatatlanság erejét.“ Ez az örökélet: Minden világosságra, átlátszóságra ébred és abban széppé, világítóvá válik; térnek és időnek nincs többé rajtunk hatalma; az ember mindig ott van, ahová a vágy vonzza; minden finommá, fennköltté válik; a szenvedésnek mindörökre vége; csak végtelen, végtelenség-

be nyúló öröm él bennünk tovább. Áttetsző szépség, a mindenütt-jelenlét képessége, az érzés finomsága, a halhatatlanság ereje: ez a mennyország, a mi örök hazánk. És itt egy mindenestül őszinte, hiszen a halál küszöbén álló ember, egy szenvedő ember ezt ígéri nekünk, mindnyájunknak. Mindig nagyon kellene figyelni arra, amit egy szenvedő mond.

Világunkban különös módon a szenvedés a szeretet edénye. A szenvedésben az ember valamiképpen ott áll a végnél; kénytelen becsületes lenni, és — talán dadogva — közölni valamit a többiekkel átgyötrődött tapasztalataiból. A lényeges közlés pedig a szenvedésben így hangzik: Remélj — az élet nem lehet csak annyi, amit itt átélünk; légy nyugodt, még a kínban, még a halál színe előtt is. Nincs sorscsapás, ami megsemmisíthetne, mert életünk csak ideiglenes, befejezetlen; ott kezdődik igazából, amikor bemegyünk a mennybe. Próbálj szeretni, örömet hinteni, jó-ságot sugározni a világba: akkor biztosan odajutsz. Minden más jelentéktelen. — Ez a higgadtság. A lélek megpihenése, annyi csapástól sebezhető lelkünk kivívott nyugalma. De a léleknek ezt a lényegi nyugalma csak azzal küzdhetjük ki, ha másoknak reményt nyújtunk.

A harmadik szó: *Íme a te fiad! Íme a te anyád!*

A mentegetéssel és ígérettel még mindig nem merítettük ki a „higgadtság” szó értelmét. Itt ennek a magatartásnak egy újabb jegye jut kifejezésre. Krisztus tanítványának, Jánosnak odaajándékozta anyját. Mindent odaad. Még a legdrágábbat is. Eszerint az *ajándékozás* a higgadtság egyik lényeges föltétele. Csak akkor kerülünk közelébe az embereknek, ha ajándékozunk nekik valamit. A legfontosabb ajándék persze a jelenlétünk, a velüklétünk. Sajátmagunkat kell odaajándékoznunk, a végsőkig. Mindazt, amink van. Ez a szeretetnek talán a legnehezebb feladata: az önátadás. Mindvégig. Jön a csalódás, a fáradtság, emészti az életünket. De az igazi szeretet mindezt legyőzi. Azzal tartja fenn az életet, hogy sajátmagát ajándékozza neki. Az ilyen magatartás több reményt, jövőt, lendületet, várakozást, bizalmat visz a létbe. Ha nem tesszük meg ezt, mire jó még az életünk? — De hogyan tartjuk fenn mások életét? Hogyan tudunk mindent odaajándékozni? Hogyan adjuk meg a véges létnek ezt a végső közelséget?

Úgy, hogy a Titokból élünk. Abból a titokból, hogy semmit sem adhatunk oda, ami végtelen adományként ne kerülne ismét a birtokunkba. Abból a titokból, hogy mindazt elveszítjük, amit magunknak tartunk meg, és semmit sem veszítünk el, amit elajándékozunk. Ezt azonban csak Istentől kiindulva tudjuk megtenni. Mindaz, amit odaajándékozunk, letétben marad Istennél és örök jövődönket alkotja. Lehet másképpen is élni. Megtartani mindent, amit az életben megszereztünk. De boldoggá tesz-e ez? Itt egy ember még a legdrágábbját, édesanyját is „elajándékozta“. Most már semmije sincs többé, igazán semmije. Ez a kereszt boldogsága: hogy nincs többé semmink. De mindaz, ami idáig volt: mentegetés, ígéret, ajándékozás — még „könnyű“.

A negyedik szó: *Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?*

Az Úr minden embert közelségével ajándékoz meg. Ő maga pedig a tökéletes magányosságot vállalja. Úgy érzi, elhagyta az, akivel lényegileg egy — azért, hogy egy lehessen mivelünk. Belemérül az emberek szomorúságába. Isten „pártos“ lesz: a magányosok és az elhagyottak pártjára áll, azokéra, akiknek nincs reményük többé. Bármilyen furcsán hangozzék is, az elhagyatottság feltétele az emberek megértésének. Mindannyian magányosak vagyunk. Gyakran nem is tudjuk, milyen magányosak, milyen „Istentől elhagyottak“. Krisztus e szava szerint az „istentelenek“ nem ellenségeink, hanem barátaink. Azt élük át, amit Krisztus szenvedett át a kereszten. Hogy miképpen volt lehetséges az, hogy Isten elhagyottnak érezte magát Istentől — senkisem mondhatja meg. De a saját tapasztalatunk megerősíti, hogy csak az ajándékoz mérhetetlen közelséget az embereknek, aki mérhetetlenül elhagyottnak érzi magát. Miért?

Mert éppen az emberi elhagyatottságban — az emberileg megélt elhagyatottságban — tapasztaljuk meg, hogy van egy végső meghitt biztonságunk: olyan otthon, amely már nem emberi természetünk sajátja. Hogy van remény a remény ellenére. Hogy Isten nagyobb annál, amit mi gondolunk róla. Hogy őt éppen csak abban tudjuk megtapasztalni, ami nem vagyunk. Ez Krisztus üzenete a kereszten: Jó, ha magányosnak és elhagyottnak érezzük magunkat, ha hiányzik minden „látogatás“, minden közelség, ha egyedül maradunk. Mert ha ezt legyőzzük, ha kimondjuk a reménytelenségből kisarjadó remény „csakazértis“-ét — az „tel-

jesítmény“. Akkor saját, de ajándékba kapott erőnkkel le-
küzdöttük a sötétséget. Belebocsátkoztunk abba, ami a leg-
sötétebb és legfenyegetőbb a világon, és pontosan e lénye-
ges helyen nemet mondtunk a „világ“-nak. Nyugalmat ta-
lálunk az elhagyatottságban, mert éppen ebből az elhagya-
tottságból kiindulva szabadíthatunk meg magányosságuk-
tól másokat. Azt mondhatjuk nekik: Én is átéltem mindezt,
és azt tapasztaltam benne, hogy Isten még „közelebb“ van.
Olyan közel, hogy már nem is láthatjuk. Bízzál, majd jó
lesz minden; nem olyan jó, ahogy elgondoltad, hanem jobb.
— Ez az ember egzisztenciális nyomorúságából fakadó hig-
gadtság.

Az ötödik szó: *Hogy egészen beteljesedjék az írás, így szólt:
Szomjúhozom!*

A körülállók fülében egy olyan ember kiáltása volt ez,
akinek torka a halál előtt kiszáradt és egy kis segítségért,
könnyebbségért könyörög. Néhány kiválasztott számára
mélyebb jelentése volt a szónak: ők tudták, vagy sejtették,
hogy ez az ember az Isten maga. Isten koldul segítségért
nálunk. Ezzel új, leírhatatlan közelségével ajándékoz meg.
Segíthetünk, szabad segítenünk Istennek. Isten egy korty
vizet kér tőlünk. Ezzel utat is mutat nekünk: hagynunk kell,
hogy az emberek jót tegyenek velünk. Alázatosan el kell
fogadnunk a jóság és jóakarat ajándékát.

A higgadtsághoz tehát hozzátartozik, hogy *hagynunk
segíteni magunkon*. A kevélység visszautasítja a segítséget,
eltaszítja az irgalmas kezet. Isten hagy magán segíteni. Kéri a
segítséget. Megérti: az embernek létfeltétele, hogy szabadjon
segítenie. A kinyilatkoztatás kifejezett kijelentése szerint
Jézus azért teszi ezt, „hogy egészen beteljesedjék az írás“.
„Írás“ itt azt jelenti: Isten tervei az emberiséggel, az Ab-
szolút Lény önmegnyilatkozása, és az emberszív kinyilvánu-
lása az Abszolútum előtt. És a teremtménynek ez a teljes
egyesülése Teremtőjével csak úgy történhetik meg töké-
letesen, ha el tudja fogadni egy másik teremtmény ajándé-
kát, segítségét. Ha az ember bátorságot vesz magának arra,
hogy hagyjon segíteni magán, testileg-lelkileg, egy barátjá-
tól, egy paptól, egy jó embertől. Ha nem sáncolja el magát
saját nyomorúsága mögé. Ha megragad egy kezet: Segíts
rajtam, elveszek! Ez a kétségbeesett kiáltás életet ébreszt
a világban, irgalmasságot, jóságot. Csak az lehet higgadt,

aki ráhagyatkozik barátainak segítségére. Most már nyugodtan alhatom. Barátaim virrasztanak; jobban megőrzi az életemet, mint én magam. Krisztusnak egy barátja sem nyújthatott frissítő italt haláltusájában. Milyen szívesen megtették volna. És ő szívesen elfogadta volna ezt a segítséget. De talán így jobb volt. Miközben a baráti lelkek segíteni szerettek volna és nem tudtak, talán még mélyebben behatoltak a titokba:

Elég, ha az ember szeretne segíteni, még ha nem is tud. Elég, hogy azt a kívánságot hordozzuk lelkünkben: szeretnénk segíteni mindenütt, ahol csak lehetséges. Ahol csak ugyan nem lehet, ott jókívánságainkkal és imádságunkkal kísérjük a szeretett embert. És tudjuk: ezzel segítünk neki; segítünk, mert elfogadja a segítséget és ezáltal képessé tesz bennünket a segítségre. Ebben a pillanatban nem adományainkat adjuk neki, hanem önmagunkat. Így igazán embermódra, és mégis csakis az isteninek a forrásából nyugalom támad a világban, az együttlét csendes közösége, a higgadság egy új dimenziója.

A hatodik szó: *Beteljesedett. Lehajtotta fejét és kiadta lelkét.*

E szavak közvetlen jelentése nyilvánvalóan ez volt: Végem van; nem bírom tovább; kikészültem, kiürültem, elvesztem. Semmi sem maradt már belőlem. Nem tudok tenni semmit. Kezem és lábam a keresztre van szegezve. Megtettem mindent, amit ember tehetett. Mentettem hóhérait; végső reményt adtam mindenkinek, még az utolsó gonosztevőnek is; igen, elajándékoztam mindent, ami drága volt nekem, még anyámat is; magamra vettem minden elhagyatottságot, hogy közel lehessen minden emberhez. Most már elég; itt vagyok a végnél. Nem csinálhatok már semmit! De kitartok. Mert tudom, hogy nincsen vég: hogy te, Istenem, hamarosan fölveszel a beteljesülésbe.

Isten a végső beteljesedésig átélte emberi létünket. Emberek, hagyjátok most egyedül. Mindent elmondott nekünk, amit mondani tudott. Most szemtől-szembe áll az Atyával. Ne zavarjátok. Már odaát van, az Atyánál. Az abszolút Titokban. Műve beteljesedett. A világ beteljesedett, emberi létünk beteljesedett, sőt Isten is „beteljesedett“. Sohasem volt még közelebb hozzánk, mint a maradéktalan távolságnak ebben a pillanatában. Minden nagy dolog a magányban

megy végbe, az Abszolútum közelségében egy összetört egzisztencia végén. Aki közel van Istenhez, az közel van minden emberhez, minden teremtményhez. Krisztus itt legyőzött minden emberi nyomorúságot; de győzelme a halál szakadékában, mérhetetlen magányosságban történt. Mindent odaajándékozott: önmagát, gondolatait, ítéleteit, még Istenét is. Most egyedül van. És azt mondja: minden beteljesedett. Ki értheti ezt a titkot? Az utolsó szó ad kulcsot hozzá.

A hetedik szó: Jézus ekkor hangos szóval felkiáltott: Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet.

Mi történt itt, ezen a kereszten, e körül a kereszt körül? Látszólag kevés. Egy gonosztevő meghalt két másik között. Néhány asszony sírt. Egy jelentéktelen, halálrakínzott ember néhány dadogó szót mondott. És mégis az emberi lét döntő eseménye ment végbe. Egy ember a magányosság, az elmélkedés, a nyugalom és belátás óráiban magába sűrített mindent, amik mi emberek vagyunk. Ebből az egzisztenciából aztán kitört az elérhetetlen távolba. Soha többé nem látjuk életünkben. Csak a halálban. Átment. Át valamibe, vagy valakibe, akit csak dadogó szavakkal tudott leírni. Vár ránk. Vagyis vár arra, hogy szellemét megvalósítsuk a világban, kisugározzuk a világba. Lehajtotta a fejét: A halál végső nyomorúságában még igent mondott mindarra, amik vagyunk: emberek, szájalmas, de örök tökéletesség után vágyakozó lények. Ő a mi létünk Igenje. És az ő lelke Isten kezében van. Vagyis: mindenütt ott van. Mindenütt, ahol emberi közelség tapasztalható; ahol megbocsátás megy végbe; ahol az embereknek reményt nyújtanak; ahol valaki odaajándékozta önmagát; ahol úgy érzi, hogy teljesen elhagyatott; ahol valaki barátai könnyörlésében bíz; ahol egy ember kibírja sorsa magányosságát, és végül ott, ahol valaki egész életét oda meri adni, hogy valami elérhetlent elérhessen — mindenütt már jelen van Krisztus. Ott van Krisztus — és ott van az Egyház. Hogy megvan-e minden szentség, a kánonjog minden előírása, a bizonyágtétel egész teljessége: nem számít. Krisztus ott van, ott az ő szelleme.

A higgadtság erényéről akartunk beszélni, és Krisztusról szóltunk. Talán jobb volt így. Nem a magunk gondolatait fejtettük ki, hanem azt az embert mutattuk be, aki maradtalanul emberi tudott lenni, mert Isten volt.

ELMÉLKEDÉS AZ EGYENESSÉGRŐL

Mi az egyenesség? Ki az őszinte ember? Éppen a mai korban nagyon is gondolkodnunk kell erről a kérdésről. Hogy állunk egyenesen ebben az életben, ebben a világban?

Az elmélkedés előkészítésekor, mint mindig, először is Aquinói Tamásnál néztem utána a dolognak. Kerestem a sinceritas, őszinteség szót. Egyetlen helyet sem találtam rá. Először megdöbbsentem, hogy lehet ez? Lehetséges, hogy éppen erről az erényről egy szó sem esnék a legnagyobb egyháztanítónál? Aztán tovább kerestem, és rábukkantam a simplicitas, egyszerűség szóra. Ez volt a helyes nyom. A szó jelentésének ez a kis eltolódása mélyebben bevezet abba, amiről itt szó van. Nemcsak egy erkölcsi magatartásról, hanem a létnek egy tulajdonságáról. Az emberi lét világozottságáról, átlátszóságáról, tisztaságáról, derűjéről.

A tanítványok egy napon odamentek Jézushoz és tudni akarták, milyen rend érvényes az emberi létnek abban a lényegi birodalmában, amelyet ő az Országnak hívott. Jézus kézenfogott egy gyermeket, közéjük állította és így szólt: „Mondom nektek, aki nem fogadja az Országot úgy, mint a gyermek, bizonyosan nem jut be oda.“ Ezzel állított mérce-t. A lét lényegébe úgy hatolhatunk be, ha „olyanok leszünk, mint a gyermekek“. Mire gondol Krisztus, amikor ilyen jelentőséget tulajdonít a gyermek magatartásának? Bizonyára nem valami gyöngeségre, vagy éretlenségre. Nem egészségtelen önállótlanagra. Krisztusnak ezzel a szavával gyakran visszaéltek. Szentimentális, ostoba, kisebbségi elemek torzították el. Az a magatartás, amelyet itt Krisztus a végső emberi lényeg mértékeként megkövetel, lényünk gyökereiig nyúlik. A neve: „a szív egyszerűsége“ (a régiek együgyűségnek mondták). Miben áll ez?

A gyermek öntudatában még nem önmaga uralkodik, vagy legalábbis nem elsődlegesen. Egzisztenciájának alapmozgása kifelé tart önmagából. „Nyitott.“ Tudatában dolgok, események, emberek élnek, nem elsősorban saját énje. Az a magatartás tehát, amelynek szimboluma: minden „szándék“ alapvető hiánya. Teremtő ifjúság ez, amely nyitott, mindent szemügyre vesz, és ha valamivel vagy valakivel találkozik, feléje tart; képes arra, hogy a határtalanba

nézzen, megérezze a lényegét és minden hátsó szándék nélkül magába fogadja.

Krisztus szava szerint tehát le kellene győznünk magunkban felnőtt-voltunkat, amennyiben ez tettetést, makacsságot, a világhoz való mesterkélty viszonyt és pusztán külső korrektséget jelent. Ez a megifjodás belső folyamat. Alapvető megtérés. Én, mint keresztyén, mindenbe fenntartás nélkül belebocsátkozom. Akkor fogadom be és szereztem az igazi valóságot a maga teljességében, ha nem ragaszkodom önmagamhoz és semmihez, ami bennem van, nem nézek vissza többet magamra, hanem elszakadok magamtól. Gyermekek játszanak így néha, szívük egyszerűségében. És így kellene a keresztyének élnie.

„A szív egyszerűségéről“ beszélni ma kényelmetlen érzést és ellenállást vált ki. Éppen ezért kell beszélnünk róla. Az őskeresztyénységben ez az egyszerűség egyenesen a keresztyén ember ismertetőjele volt. Erény, amelyet az evangélium nemcsak dicsóít, hanem középpontjába állít. Nélküle nem léphetünk be Krisztus birodalmába, nem juthatunk az ő közelébe.

A menny az egyszerű ember szívéből fakad. Ez a keresztyén eszkatológia egyik alaptétele. Az őskeresztyén vallásosságban „a szív egyszerűsége“ az ember föltétlen hódolatát jelenti Istennel szemben, önmagunk teljes odaadását. Olyan létállapot, amelyben az ember egészen beleadja szívét-lelkét mindenbe, amit csinál. Egész-szíví ember: egészen odaadó, egészen becsületes, egészen barát, egészen szeret. Szíve nincs megosztva, „szétforgácsolódva“. Nem akar két úrnak szolgálni.

Nehéz-e ilyen egyszerű, világító, izzó magatartással élni a világban? Nehéz-e az egyenesség? Én azt mondanám: igen. Isten azonban azt mondja: nem! Hogyan lesz az ember olyan egyszerűvé, hogy áttetszik rajta az igazság, az élet telje? Hogyan lesz belőle olyan ember, aki — Aquinói Tamással szólva — „semmi mást nem mond, mint amit csakugyan gondol“? Hogyan éri el, hogy ne játsszék kettős szerepet? Hogy ne legyen meg benne az az egzisztenciális meghasonlás, amely meghamisítja egész lényét? Hogyan boldogulunk színlelés nélkül? Visszajutottunk ahhoz a kérdéshez: hogyan lesz az ember igazi, sajátmagával egyezségben élő ember? Az ószövetségben ez áll:

„Nincs az égben . . . nincs a tengeren túl sem . . . szívedben van, úgyhogy megvalósíthatod“ (MTörv 30,12-14).

Mit jelent ez? Azt, hogy a lényeg minden ember számára elérhető. Még akkor is, ha sejtelmünk sincs az égről, még akkor is, ha nem láttuk meg, milyen tágas a világ. A lényeg „a szívbeli magatartás”. Kimondhatjuk ezt a mondatot: Minden ember, *mint ember*, már keresztény. A becsületesen élt, őszintén állt emberségben benne van a Krisztushoz való pozitív viszony lehetősége, akkor is, ha az illető nem tud kifejezetten Krisztusról. Minden embert párhuzamba vonhatunk a kereszténységgel, akár megkeresztelt, akár nem, esetleg „harcos ateista”, vagy „mindennapos magátólérte-tődéssel ateista”. Például a hétköznapi hallgatag becsületes-sége az a forma lehet, amelyben nem egy úgynevezett po-gány elfogadja az ismeretlen Istent. Aki nem fér hozzá a szentségekhez és Isten szóbeli kinyilatkoztatásához, de még-is elfogadja és véghezviszi azt, ami emberi feladatként előt-te áll és megvalósulást sürget, az máris anoním keresztény, részese a Krisztus-hozta üdvösségnek. Az apostolkodás eszerint az a kísérlet lenne, hogy a minden emberben már csírájában kialakult és névtelenül megvalósult keresztény-séget teljes és tudatos kibontakozásra segítsük. Ahol egy ember őszintén, önmagának megfelelően él, ahol vágya-kozást érez, ahol átéli az elégedetlenséget és saját elég-telenségét, vagy a szerelem vagy barátság boldogító voltát, ahol valami halálosan érthetetlenül kerül szembe — ott mindenütt már a felfoghatatlant „fogja fel” és Krisztus kegyelmének jegyében áll, akkor is, ha ezt tárgyilag nem tudja, sőt talán ateistának tartja magát. Ez az egyháztagság „votum implicitum”-a. Az ilyen ember keresztény.

Aki becsületesen elfogadja embervoltát, az az Ember-fiát fogadta el. Végző soron az embert Isten önkinyilatkoz-tatása magyarázza. Ezzel egész emberségünk alapvetően keresztény értelmezését mondjuk ki. Isten az emberszív minden őszinte megmozdulásában „jelen van”.

De hogyan? Ez a kérdés sok nehézséget fog okozni a következő évtized teológusainak. Egyrészt ragaszkodnunk kell a tételhez: Minden ember keresztény lehet, amennyiben és amennyire őszinte ember. Másrészt azt kérdezhetjük magunktól: Hát akkor mi miért vagyunk keresztények? Miért tartozunk az Egyházhoz? Véleményünk szerint a fe-lelet egyszerű: Azért, mert választottak vagyunk. Nem az üdvösség kiválasztottjai. Azt minden ember elérheti. Hanem *a tanúságtétel kiválasztottjai*, választottak arra, hogy át-látszók legyünk az Abszolútum felé. Az a feladatunk, hogy

„sűrítve“ képviseljük magunkban Isten jelenlétét. Hans Urs von Balthasar így mondta: mi vagyunk az „Ernstfall“, az az eset, amit komolyan kell venni. Rajtunk kell láthatóvá válni annak, hogy Krisztus Lelke nemcsak névtelenül, hanem kifejezetten is **köztünk időzik**.

Mario von Galli egy gondolatába kapcsolódunk itt bele: A Szentlélek az utolsó vacsora termében mindenkire le szállt. De ott — a Szentírás kifejezetten mondja — együtt voltak asszonyok, Jézus rokonai, az „igazságos“ melléknevet viselő József. Mindnyájan beszéltek, úgy, amint a Lélek sugallta nekik. Ma is minden keresztény megkapja a bérálás szentségét, hogy a Szentlélek vezetése alatt tanúságot tegyen Krisztusról. Senkisé is kivétel. Mindenkinek azt az átlátszóságot kell megvalósítania életében Isten felé, amely az ő tanújává teszi a világban. Eszerint az Isten iránti átlátszóság, az egyszerűség, a kétértelműségtől való mentesség a keresztény voltaképpeni feladata a világban. Ez karizmatikus tett.

A *karizma* a Szentlélek hatásos működése az egyes hívőben. Ember ki nem kényszerítheti, az Egyház hivatalos szervei ki nem számíthatják, még a szentségek sem biztositják. Mégis az Egyház lényegéhez tartozik, mindenütt megsejthetjük, de mindig újonnan kell fölfedezni és elfogadni. Isten Lelkének mindig új meg új ösztönzése, amely új jelenlétével állítja szembe az Egyházat.

Loyolai Ignác lelkigyakorlatainak 15. megjegyzésében felszólítja a lelkigyakorlatos mestert, „hagyja a Teremtőt teremtményével és a teremtményt Teremtőjével közvetlenül érintkezni“. Ezzel megfogalmazta az egyéni kegyelmek alaptörvényét az Egyházban. És ha mindegyikünk életében észlelhetők a Szentlélek ilyen közvetlen hatásai, akkor az egyes embernek keresztény kötelessége és feladata, hogy fölismerje ezeket. De erre elő kell készülnie. A hivatalos egyház nem veheti le az egyénről ennek a feladatnak a terhét, nem is szabad levennie. És az egyénnek nincs joga hivatalos egyházi útmutatások mögé „elsáncolni“ magát.

De fölkészültek-e a keresztények arra, hogy egyéni életükben fölismerjék Isten közvetlen sugallatait? A személyes lelkivezetés, a Szentlélek hangjára való hallgatás és a szellemek megkülönböztetése semmiképpen sem csak beavatottnak szóló, kiváltságos gyakorlatok, hanem a mindennapi keresztény élet formái. Ha el akarunk jutni egyéni keresztény sorsunk tökéletességére, nem elég jámbor, derék

és engedelmes kereszténynek lenni. A Szentlélek sajátmagának tartotta fenn ennek a sorsnak a kinyilatkoztatását. A lelkiezés persze megkísérelheti, hogy az egyes keresztényekben kifejlessze a szívnek azt a megnyílását, amely észreveszi a Lélek közeledését és készségesen befogadja őt.

Mint kereszténynek a többleteljesítmény a feladat: az az egyéni, pótolhatatlan valami, ami életemet átlátszóvá teszi, Isten fényes közegévé változtatja. Amennyiben és amennyire keresztények vagyunk, annyiban és annyira tanúknak is kell lennünk. Közvetlen és pótolhatatlan — mert karizmatikus és egyéni — kegyelemnek embertársaink részére, Isten ajándékának barátaink számára. Isten Országát kegyelmileg föl kell állítani bennünk.*) Ez talán a legmélyebb értelme annak az erénynek, amelyet az „egyenesség” szóval jelölünk. Hogy érjük ezt el? Mi ennek a „karizmatikus felállításnak” a belső szerkezete?

A 2. korintusi levélben (6,2-10) Pál apostol a következőképpen írja le az Abszolútum igazi tanúját a világban: „Most van a kegyelem ideje, most van az üdvösség napja. Mindenben viselkedjünk úgy, mint Isten szolgái: nagy türelmet tanúsítva a megpróbáltatásban, a szükségben és szorongatásban, ha vernek, fogságba vetnek, fellázadnak, ha elfáradunk, virrasztunk, böjtölünk, *tisztaságban, megismerésben, béketűrésben és jóságban*, a Szentlélekben és színlelés nélküli szeretetben, az igazság hirdetésében és Isten erejében, jóhírnévben és gyalázatban, mint csalóknak kikiáltottak és mégis igazmondók, mint halálaraszántak és mégis élők, mint szűkölködők, mégis sokakat gazdagítók, mint megvesszőzöttek, de belé nem haltak, mint szomorúak, mégis mindig vidámak, mint akiknek semmijük sincsen, és mégis mindenük megvan.”

Ennek az ellentét tengelyén épülő szentírási helynek a magva a karizmatikus egyenesség négy tulajdonsága: tisztaság, megismerés, béketűrés és jóság. Ezekhez fűzünk most rövid magyarázatot.

Tisztaság

A görög szöveg kifejezése kemény dió, csaknem lefordíthatatlan: „hagnótesz”. Valami „kápráztatót” jelöl, szívet

*) Az eredetiben szójáték: az *aufrichten*, felállítani, létrehozni ige és az *Aufrichtigkeit*, egyenesség, őszinteség főnév töve azonos.

megborzongató hatalmat. Ennek megvalósítása a keresztény kötelesség. A Szentírás azokat a valóságokat nevezi „hagnoi“-nak, amelyek közvetlen érintkezésben állnak az abszolútummal. Isten közvetlenül hat általuk, mint pl. a szentségekben. Bevilágítóak, megindítóak, megragadóak. A megmutatás, a nyílt megvallás, az igazi jelenlét alkalmai. A világosság valósul meg bennük.

Az izzó egyenességnek ezt a tulajdonságát világosan mutatja a Szentírásban István diákonus alakja, ez a nagy szellemi erőt képviselő ember. Az Apostolok Cselekedeteinek 7. fejezetéből tudjuk, hogyan vitték törvény elé és vádolták be. Isten üdvözítő tervéről beszél. Mindenki érzi beszédének erejét. A szöveg így szól: „Mindnyájan, akik a tanácsban ültek, rátekintettek és látták, hogy olyan az arca, mint az angyalé.” Erre fékevesztett gyűlölet tombolása tör ki ez ellen az Isten világosságától eltöltött ember ellen. Mindenki egyetért ebben a gyűlöletben. Kövel dobálják, míg ki nem alszik arcán ez az elviselhetetlen fényesség. Mély benyomást keltő jelenet. Mutatja, hogyan hat az emberekre Istennek ez a világossága, az egyenesség: Itt áll egy ember, akit eltöltött az isteninek kápráztató fénye; a többiek megborzonganak tőle; lényét valami egészen más, felfoghatatlan, megrázó elem határozza meg; olyan erővel van tele, amelyek a többieknek idegenek. Ez a megrázó erő Istennek való odaadásából származik. A világító jelleg létének mozzanatává vált: belülről világít. Az egzisztencia erőteljes feláldozása megy itt végbe, lélektanilag már nem magyarázható módon. Kigyúlt egy láng. Ez az ember darabról-darabra dobálja bele életét a lángba. De önmagának feláldozásában minden benne van: az egész keresztény egzisztencia, az egész emberi élet. Ez az ember egyenesen áll. Egyenes, vagyis őszinte. Tudja: itt, az áldozatban várja a beteljesedés; a világító, égő, egyenességével az abszolút szentségről tanúskodó lét. És ilyenre vagyunk hivatva mindannyian — „komoly esetben“, de a mindennapokban is.

Megismerés

A görögben a „gnószisz“ szó áll. Nem olyan megismerés ez, amely „akadémiai fokozatokhoz“ vezet. Hanem a dolgok benső szemléletét jelenti. Meghittség az élet egészével és az abszolútummal. Ilyen megismerés csak az imából származhat. Szeretettől átfogott megismerés ez. Az ember hívő

lélekkel mindjobban „felfogja“ Isten felfoghatatlan szeretetét, mindinkább hagyja, hogy megragadja ez a szeretet, mint végső lényeg. Saját örök sorsunk megismeréséről van szó. Lényege szerint a szemlélődésre irányul, az ember nyugodt elidőzésére az elérhetetlen és megnevezhetetlen jelenlétében, — ezt nevezzük emberi szóval „Istennek“. Milyen kevés manapság az igazi „bölc“ ember, pedig milyen nagy szükségünk lenne rájuk! A bölcsesség Istenből kiindulva és Isten felé tartva ismeri meg a valóságot. Isten megismerése felől értelmezi az élet konkrét összefüggésének egyes ismereteit. Az ilyen értelemben vett keresztény megismerés gyűjtőanyaga: a megragadottság Isten szeretetétől.

Istennek ez a megismerése azonban lényege szerint nem az értelmén át történik: az élő cselekvés eredménye. Türelmes, eleven megvalósítás, begyakorlás által jut el az ember az Istennel való „konnaturalitásra“, „egzisztenciális rokonságra“. „Bizalmas viszonyba“ kerül az abszolúttal, saját abszolút titkával. Megtapasztalja a véges valóságban a végtelen jelenlétét. Istent látja mindenben. Életének cselekvéseiben és döntéseiben mindig benne van — ha talán nagyon rejtve, gyöngén, hullámozóan is — „az abszolút megérzése“. Ez az isteniről való tudás lassanként minden más ismeretünket is átítatja. Sorsunkká válik. A szív vágya megélnünk; figyelünk Isten hangjára; hívjuk őt, készen állunk fogadására. Ez az a „minden ismeretet felülmúló ismeret“, amelyről a Szentírás beszél. Csak az ilyen tesz bennünket igazi tanúkká, egyenesít föl: Olyan keresztények leszünk, akik szerető és megismerő, lényegi rokonságba léptek Krisztussal, és közelükben megérik az Istent.

Béketűrés

A béketűrés vagy hosszútűrés több a türelemnél. Sajátos „lassúság“ ez: lassúság a haragvásban. Az ilyen embernek hosszú idő kell ahhoz, hogy dühbe jöjjön. Istenről az áll a Kivonulás könyvében, hogy könyörületes és résztvevő Isten, lassú a haragvásra, gazdag a jóságban és hűségben. Ennek az ősi kinyilatkoztatásnak a visszhangja keresztülhúzódik az egész ószövetségen. A hosszútűrés még azt is jelenti Istennél, hogy sértéseket visel el büntetés nélkül. Az olyan ember tehát, aki lassú a haragvásban, az elkedvetlenedésben, aki tud várni és kitartani, különleges tanúja Istennek, megvalósítja azt az átlátszóságot az abszolút felé, amit egyenességnek neveztünk.

A béketűrés az önzetlen szeretet tulajdonsága. Ellentéte az eltompultságnak. A szív jósággá lényegült önuralma. Abban áll, hogy nem viszonzozzuk az igazságtalanságot, nem keresünk alkalmat a bosszúra, lemondunk a büntetésről, visszafojtjuk szívünkben a méreg és neheztelés érzését, sőt egyáltalán föl sem engedjük merülni.

Ha az ember miatti „kétségbeesést“ bensőleg legyőzzük és könyörületté alakítjuk, az feltétlenül a karizmatikus szeretet, az Istenről való tanúságtétel, a keresztény egyenesség egyik legnagyobb tette: egyenes, emelkedett, tanúságtévő lét. Az ilyen életben tud világossá válni, hogy csakugyan létezik az Egészen-Más, az emberileg megmagyarázhatatlan: Isten; létezik és hatalma van egy ember szívén. Megtenni ezt, de nemcsak akkor, ha belső lendületünk sürget rá, hanem állandóan — fáradtan, kimerülten, beleúnva is, akkor is, ha utálat gyűl a lélek mélyére, ha életünk üde színét kikezdték a sértések, ha szívünk bágyadt: ez lenne a keresztény tanúságtétel.

Jóság

A jóságot Pál egy olyan kifejezéssel jelzi, amelyet szívesen alkalmaz magára Istenre is. A görög „khresztótesz“ szót „barátságosság“-gal lehetne fordítani, kiemelve benne a szelidséget és gyöngédséget. Van a létnek egy Istenből fakadó szépsége, a kegyelem diadalmas hatalma. A lét ellenállhatatlanul vonzóvá válik, és éppen ebben lesz az abszolút szeretet tanúsága. Mint Krisztus tanúinak ez a feladatunk: legyünk olyan jók, hogy valami világítson bennünk abból, amit az apostolok Krisztusban tapasztaltak meg: „Isten emberszeretete ragyogott föl az arcán“. A keresztény ember egyik legfontosabb feladata a tanúskodás Krisztusnak erről a lényeges tulajdonságáról. Előkelőnek lenni, finom érzéket tanúsítani a másik élet iránt: ez a karizmatikus tanúságtétel egyik lényeges mozzanata. Ezáltal a keresztény a szó szoros értelmében Isten ajándékává válik embertársai számára, ezáltal mutatja föl teljes fönségében a világban Krisztus alakját. Csak ebben megy végbe sajátmagunk és a világ megítélése. Az ítélet végrehajtója a jóság.

Az őszinteség mint ítélet

Meg kell hogy legyen ez a lehetőségünk, hogy egyszer mindent elajándékozhassunk. Egész létünknek vizsgát kell

kiállnia. Most még furcsán összekavarodott világban élünk. Nem tudjuk, mire jó az életünk, mi lesz belőlünk. Még nem éljük a lényegét. Bemehetnénk-e így, ahogyan vagyunk, az égbe? a tökéletesen átlátszó lét világába?

Ezért az embernek tűzőn kell átmennie: *a tisztítótűzön*. A tűz itt kép. A tisztulás, tisztává levés képe. Olyan állapotba való átmenet, amelyben minden feltáruul, kitáruul, a szem belehatolhat, egészen a lét alapjáig. Kibírnánk-e mi ezt? Tudnánk-e ilyen világban élni, boldogan élni? Nem! Létünknek ez az átlátszósága tönkretenne bennünket. Nem lenne-e így a menny számunkra „pokol“?

De ha Isten egyszer megadná a lehetőséget, hogy teljesen találkozzunk vele, maradéktalan őszinteségből álljunk előtte, akkor minden ember föl tudná ismerni, föl kellene ismernie, hogy ő „itt van“: ő, az abszolút, felülmúlhatatlan barátság Istene. Mit mondana akkor az ember ennek az Istennek? Azt hiszem, ezt: „Semmi vagyok, csakugyan semmi. Nem tudom befogadni azt, amit szereteted föltételez rólam, amit nekem akarsz ajándékozni. Mindenestül, véglegesen alázatos letem“. Ez a tisztítótűz lényege.

De semmit sem veszítettünk el, amiről lemondtunk. A tisztítótűzben a mindenség alapjaiig minden megmenekülhet, vigaszt nyerhet. Végre megvan a lehetőség arra, hogy az ember odaajándékozza egész-magát. A világosság csodája lesz ez: sötét emberalakok barátságossá válnak, merevek feloldódnak, titokzatosan összekuszáltak egyszerűek és világosak lesznek. Az ember Isten ajándékává lesz a mindenség és embertársainak szíve számára. „Izzó lét“ keletkezik. Az embert „kiegyenesítik“, egyenessé válik. Lepattogzanak, rólunk az őszinteség hiányának kemény, mindenütt elburjánzott rétegei, az önkeresés, az egoizmus lerakódásai. Az egész emberi lét kinyílik. Mi valójában még nem is élünk. Életünk csak kezdet. Bontakozás az ég felé. A mindenség egy eredeti létállapotból az élet felé fejlődik. Az élet azzal válik tökéletessé, hogy bennünk emberekben szellemmé alakul. A szellem akkor veszi hatalmába önmagát, amikor — és amennyiben — megismeri Istent, és szeretetben nekiadja magát. Az Istennel való egyesülés ekkor a világmindenséget az örök beteljesülésbe sodorja. Ez elérhető nekünk embereknek, mégpedig az Istennel való találkozás tüzén át. Isten a teremtés során beledja a világba azokat az erőket, amelyekkel évmilliárdokig tartó fejlődés során felküzdí magát,

felemelkedik őhozzá. A vég igazából kezdet, a maradéktalan egyenesség nyitánya. Egyfelől az áll róla: „Amit szem nem látott, fül nem hallott, ember szívébe fel nem hatolt, azt készítette Isten azoknak, akik őt szeretik.“ A menny tehát még messze van. „Még nincs.“ Egészen más. De másfelől: már közel van hozzánk. Krisztus feltámadásával és mennybemenetelével már megkezdődött. A jövőndő világ erői már megragadtak bennünket.

A kereszténység Krisztus feltámadását nem Urunk egyéni sorsaként szemléli, hanem egyben mint legelső jelét annak, hogy világunkban már minden megváltozott, legalábbis a valóság igazi, döntő mélyén. A húsvéti esemény nem önmagában zárt, magábanálló történés, hanem az egész világ szent sorsa. Feltámadásában Krisztus az egész univerzum fölött kimondta valóságteremtő szavát: Megkezdődött — „íme, megújítok mindeneket“. A menny tehát még távoli. De közeli is, gyökerestül rokon velünk. Ebben a feszültségben él a keresztény mint keresztény. Valamiképpen már a mennyben van, de ez a menny még mégsem az övé. A menny feltűnés nélküli formákban, tükröződésekben jelenik meg közöttünk.

A menny az az állapot, amelyben az ember igazán megtalálta önmagát. A mondatnak mind a két fele hangsúlyos. A menny emberi. Az Úr mindenkinek egyéni boldogságot ígért a mennyben. Azt, amire a legjobban vágyakozik. A szamaritánus nőnek vizet, a kafarnaumi tömegnek az élet kenyerét, a halászoknak tömött hálókat, a pásztoroknak roppant nyájakat és örökzöld legelőt, a kereskedőknek értékes gyöngyöket. És mindnyájunknak, mindig újból, örök vendégséget, lakodalmat: a végtelen boldogságot annak a személynek a birtoklásával jelképezve, aki legdrágább nekünk az életben. Az apostolok aztán azt ígérték a görögöknek, ami nekik jelentette a legnagyobb boldogságot: tudást, megismerést, nyugodt biztonságot, ragyogó drágakövekből épülő átlátszó létet. Eszerint a menny intenzív teljességben, becsületesen és egyenesen megélt lét. Nem eszmei világ, hanem az emberi létnek, érzéki észrevételeinknek a végtelenségig felfokozott hibátlan megjelenése. Érzéklésünk a mennyben közvetlenül „megragadja“ Istent mint ajándékot. Az a kimondhatatlan dolog megy majd ott végbe, amiért az Egyház imádkozik: „Accende lumen sensibus, érzékeinkre fényt deríts.“ Isten világossága felragyog minden érzékünk-

ben. Megtörténik az, amit a misztikusok és minden mélyen vallásos ember már most sokféle tükröződésben tapasztal: halljuk, érintjük, izleljük az Istent.

Így tehát a mennyben minden szellemi az érzéki szférájába kerül át, és minden érzéki a szellemi szférába. Még Isten is. És az ember belesímul ebbe az egész valóságba, az „ép világba“. Ez a végső beteljesülés, a menny, Isten végleges közelsége, részesedés Istenben. Természetesen egy teremtmény sem merítheti ki egészen az ő végtelen teljességét. Lényünk nem eshet egészen össze Isten kimeríthetetlen létével. Ezért minden beteljesedés egyben egy még nagyobb beteljesedés kezdete. A menny tehát lényege szerint határtalanul dinamikus. Minden sztatikus elem végtelen, a végtelenségbe továbbterjeszkedő dinamikába olvad. A beteljesülés állandó átváltozás. Isten senkit sem ítél meg. Nincs szüksége rá. Csak kinyilvánítja szeretetét. És az ember, amikor a halálban szembenáll ezzel a szeretettel, önmagát ítéli meg végérvényesen. Ha ez előtt a szeretet előtt igent mond, akárcsak a halál végső pillanatában is, akkor minden jól van. Isten szeretettel fogadja teremtményét, ahol és amikor feléje jön. Nem értelmezhetnénk-e újra a Szentírás különböző kijelentéseit az ítéletről ennek a jánosi helynek a fényénél: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egy szülött Fiát adta oda, hogy aki benne hisz, el ne vesszen, hanem örök élete legyen. Nem azért küldötte ugyanis Isten az ő Fiát a világra, hogy elítélje a világot, hanem hogy megmeneküljön a világ általa. Aki őbenne hisz, nem esik ítélet alá, aki pedig nem hisz, már ítélet alá esett“ (Jn 3,16-18)?

Az ítélet eszerint alapján véve *sajátmagunk megítélése*. Isten ezt mondja majd nekünk az ítéletkor: „Sok rosszat tettél. Sebaj. Elfelejtettem mindent. Jöjj hozzám. Amit tetted, megtetted. Nem olyan fontos. Gyere csak hozzám. Magamhoz fogadlak. Úgy, amint vagy. Egész nyomorúságodban.“ — Nem ez-e Isten igazi nagysága? Nem bizonyítéka-e a Szentírás állításának, hogy nagyobb ő a mi szívünknel? Nagyon is nagy úr. Csak mi magunk ítélhetjük el önmagunkat. A saját döntésünkől kiigazított, „egyes“ lét jön létre.

Senkisem kárhozik el csak azért, mert így hozta magával a sors, a véletlen. Függhet-e az örök kárhozat véletlentől? Minden embernek meg kell, hogy legyen a lehetősége arra, hogy egyszer — legalább a halálban — találkozzék Urunkkal, a Feltámadottal, és egész személyesen megismerje őt.

Mit jelent tehát a tisztítótűz és az ítélet? Először is azt, hogy életünkben még nem vagyunk „igaziak“, nem tudunk még belépni a lényeg szférájába. De azt is, hogy lehetséges a belépésünk. Létünk törött, görbe. Ez tény. Ki kell egyenesíteni, föl a mennybe, a soha véget nem érő tökéletesedésbe. Tisztítótűz és ítélet eszerint nem mítikus, mitológiai események lennének, hanem az, amit életünkben nap mint nap megtapasztalunk: vágyakozás, kívánczóság az igazság után, vagyis átizzott egzisztencia, átlátszó lét, egyenesség után. Egyszer rendet kell teremteni az életünkben, mégpedig gyökeresen.

Megvalósítani ezt a megtérést, ezt az átváltozást, ezt a fordulatot: ez a keresztény egzisztencia magva. Olyan kritérium áll itt rendelkezésünkre, amely sokkal lényegesebb a vértanúságnál. A kereszt kritériuma, lényegi jegye. Önmagunk tökéletes feladása, miközben létünk átlátszóvá válik, áttetszik rajta az abszolútum. Ez lényegében alázat.

ELMÉLKEDÉS AZ ALÁZATRÓL

Az őszintén megélt emberi egzisztencia középponti ténye az alázat, saját mivoltunk szerény belátása. De ez a *szerény belátás* már Isten bennfoglalt elismerése. Az a képesség, talán fáradságosan elsajátított erény, hogy ne sajátmagunkat állítsuk az események és az érdeklődés középpontjába. Journet bíboros egy szép gondolatára hivatkozunk itt: Az alázat már valósággal imádás — bár nehéz meghatározni, hogyan. Nincs élet, amely elég lenne ahhoz, hogy az alázatról eleget mondjunk, kellőképpen dicsőítsük. És ahhoz sincs senkinek elég ereje életében, hogy radikális mivoltában megvalósítsa, vagyis a lét teljes egyszerűségébe behatoljon. Mert az alázat egy abszolút határ teljes elismerése.³

Az alázatról beszélni alapjában véve tehát annyi, mint Istenről beszélni. Mit jelent ez: elbírní az Istent, úgy elismerni, hogy saját létünk előtte szinte összezsugorodjék, de éppen ebben váljék naggyá? Lelki nagyság kell ahhoz, hogy meg tudjunk hajolni a nagy előtt. Hogyan lesz az ember olyan naggyá, hogy alázatos tud lenni?

Az alázatosság valami abszolútnak a megtapasztalása: az abszolút határé, s ezen túl az abszolút nagyságé. Magatartása csak akkor jogosult és keresztyüvithető, ha van valami abszolút, illetőleg: ha van Abszolútum. Az alázat nem „alacsonyság“. A léleknek ugyanabba a mélyrétegébe veti horgonyát, mint a nagylelkűség, nagyvonalúság. Semmiképpen sem önmegvetés. Éppen ellenkezőleg: tisztelet az előtt a végtelen előtt, ami bennünk lakik, de nem mi magunk vagyunk. Hogy alázatosak legyünk, ahhoz az abszolútum jelenlétében kell élnünk: barátságban és szeretetben. Mindannyian, akár tudjuk, akár nem, Isten jelenlétében élünk. De ez a jelenlét „törött“ egzisztenciánkban valósul meg. Az alázat eszerint semmi más, mint annak a feszültségnek az elviselése, amely az isteni jelenlétnek való kiszolgáltatottság és saját nyomorúságunk között fennáll.

De ki ez az Isten, akinek ki vagyunk szolgáltatta? Milyen az arculata? Olyan Isten ő, akit mindenütt, a szív minden rezdülésében tettenérünk — és mégsem tartozik világunk szerkezetébe. Hogyan él az az ember, aki megtapasztalta Istent? Hogyan folyik le élete ennek a mindenütt közeli és

mégis mindig távoli Abszolútumnak a jelenlétében? Hogy tudja az ember elbírní azt, amit Isten jelenléte jelent? Itt nem tehetek mást, mint keresztény becsületességgel elmondom, hogyan tapasztaltam meg *én* az Istent, tehát milyen „az én Istenem“. Ha aztán egyszer már körülírtuk Isten lényét és jelenlétét a világban, akkor kevés szóval el tudjuk mondani, mi az emberi alázat. Különösképpen öt alapvető feszültség van Isten és az ember között, ahonnan alázatos-ság sarjad.

Isten egyszerre világosság és sötétség

János apostol azt mondja Istenről: „Isten világosság; őbenne nincs sötétség.“ Izaiás próféta viszont ezt állítja róla: „Valóban elrejtett Isten vagy, Istenünk, Izrael megmentője.“ Melyiküknek van igaza?

Próbáljunk közelebb jutni a kinyilatkoztatásnak ehhez a paradoxonához. Világosság az Isten? Sötétség? Kétféle sötétség van. Olyan, amely a vakító fényből támad és olyan, amely csak sötétség. Akár túl sok, akár túl kevés a fény, mindkettőtől sötét lesz. A fény teljesen el is kápráztathat valakit, úgyhogy nem lát többé. A lét tisztasága megnyilatkozik nekünk és elvakít. Olyan nagyon közeli, hogy nem tudjuk meglátni. Isten nekünk túlságosan intenzív, túlságosan nyomasztó. Itt kezdődik Isten világosságának paradoxona, közelségének titka. Kápráztató közelsége sötétbe borít. Mindenekelőtt ez a sötétség tölti el ma a világot. Az ember támaszt keres. Dolgokat, amelyeket megérinthet, érezkelhet. Egzisztenciális programot kutat, az élettel való megbirkózás művészetét. De ezen a módon Istent nem lehet megtalálni. Éppen közelsége miatt rejtett számunkra. Fényességében rejtőzik.*) Ott járhatunk az oldalán, mint az emmauszi tanítványok, és mégsem vesszük észre. Ragyogó sötétség ez. Isten túlságosan ragyogó a mi szemünknek ahhoz, hogy észrevegyük. Lényege előtt mindig fátyol, „függöny“ húzódik.

Ezért az ember soha nem lelheti nyugtát a világban. Látja a dolgokat, megtapasztalja a világot, a barátságot, a szerelmet, az élet boldogságát, és mindezek mögött valami mást, valami rejtettet keres. A pünkösd utáni nyolcadik

*) Vö. a 4. kánonhoz tartozó prefációt: „... el nem érhető fényben rejtezel“. (Ford.)

vasárnap egyik szép imájában az Egyház így könyörgött: „Istenünk, könyörülj rajtunk, mert nélküled nem élhetünk, veled pedig nem bírjuk az életet.” — Ez a mi létünk. Isten nélkül nem tudunk élni. És vele sem. Túl világos, és ugyanakkor túl sötét. Az emberek olyan könnyen és olyan sokat beszélnek Istenről. Talán könnyebb volna, ha kevesebbet beszélnének róla. Isten éje a világban! De mégis: világos éj. Áldott éj! Belső vakságunk állandóan akadályoz abban, hogy belenézzünk Isten világosságába. Miért engedi Isten mindezt? Miért olyan vakító a lénye? A kérdés megmarad: Ki ez az Isten, aki előtt meg kell alázkodnunk, hogy egyáltalában emberek legyünk? Akinek ilyen megaláztatásban vagyunk kiszolgáltatva? A sötétség és a világosság Istene.

Isten egyszerre hallgatás és szó

A hallgatás életünk egyik legmegragadóbb eseménye. Szent Domonkos egyszer meglátogatta Szent Ferencet. Megölelték egymást. És egész idő alatt egy szót sem szóltak egymáshoz. Egyetlen szót sem. Elváltak anélkül, hogy valamit mondtak volna. Megrázó esemény. Isten is a hallgatásban és a hallgatás által közli magát velünk. Azonban nehéz elbírní életünkben Istennek ezt a hallgatását. Rettegünk tőle.

Az ember legszebb szavai hallgatásban születnek. Az mintegy a szó izzó kemencéje, a lényeket érintő szavak és érzések olvasztótégelye, de a lényegre vonatkozó gondolatoké is. Alkotó jellegű folyamat csak a hallgatásban, hosszan kiállott csendben jön létre. Mikor a zene a legszebb, abbamarad. Ilyen pillanatokban valami titkot érzünk. Ezt a titkot meg akarjuk magunkban óvni, nem akarjuk, hogy összevegyüljön a világ dolgaival. Ezért hallgatunk.

De a megfoghatatlan az, hogy Isten, az abszolút titok, mégis beszél hozzánk. De hogyan? Ózeás prófétánál azt mondja a hallgató Isten: „Kiviszlek a pusztába és majd ott szólok hozzád.” Mindig ilyenek azok az emberek, akikhez Isten szól, és akik által hozzánk szól. Olyanok, akiket a pusztába, a szenvedés, a belső éhség magányába, a csillapíthatatlan vágyakozásba vitt, és abban egészen elcsendesedtek. Az ilyen szenvedéstől átítatott, vágytól duzzadó hallgatásban születnek meg azok a lényeges szavak, amelyeket

az imént említettünk. Ezeket a szavakat mondhatni vérző körömmel kaparjuk ki a titok mélyéről. Ha egyszer hallottuk őket, soha többé nem feledjük el. Mint mondjuk a nyolc boldogság szavait. Azonnal, közvetlen evidenciával érthetők és befogadhatók, de alapjában véve soha teljesen föl nem fogjuk. Túlságosan mélyek számunkra, — mégis megértjük. Megértjük például, mint jelentenek Krisztusnak azok a szavai, hogy a kicsinyek és alázatosak boldogok igazán. A lényeget tartalmazó szó mindig benső esemény, a szeretet eseménye. „Az én juhaim értik a hangomat” — mondta Krisztus, és ezen az alázatosakat értette.

Jézus Isten Igéje volt. És mégis, vagy éppen ezért: micsoda csendesség uralkodott a lelkében. Magányos volt közöttünk, egyedül azzal a titokkal, amit „Atyának” nevezett. A tanítványok sokáig nem értették meg, mindig magyarázatot kértek tőle, éppen olyankor, amikor a legvilágosabban beszélt. De nem lett ideges, sem elutasító. Emögött nagy belső nyugalom rejlett. Lukács evangélista mondja: „Az időben Jézus a hegyre ment, hogy imádkozzék. Az egész éjszakát imádságban töltötte. Azután leszállt és kiválasztotta apostolait” (Lk 6,12-13).

Krisztus hallgatása, Isten hallgatása! Mit mondott Isten az ő Fiának, mikor a kereszten hozzá kiáltott? Mikor Jeanne d'Arcot a roueni piactéren kivégezték, ezt kiáltotta: „Jézus, Jézus!” Az egész városban hallották ezt a kétségbeesett kiáltást, olyan hangos volt, olyan emberfölötti és kétségbeesett. De csak Isten hallgatása volt a felelet. *Ezt* az Istent elbírní: ez a szent alázat.

Isten béke, amely nyugtalanságot kelt bennünk

Gyakran olvassuk az evangéliumban, hogy mikor Krisztus belépett egy házba, így köszönt: „Béke veletek”. Vagy: „Én vagyok, ne féljete.” Az Egyház azt kívánja a paptól, hogy pl. amikor a betegnek az Oltáriszentséget viszi, a házba lépve ezt mondja: „Békesség a háznak és minden lakójának.” A „béke” szó, pontosabban annak az üdvözlésnek az elkötelezése: „Béke *veletek*”, vagyis hogy így szólunk egy személyhez, vagy barátainkhoz — lényeget hordozó szó, kereszténységünk és igehirdetésünk egyik kulcsszava. A béke, a békés viselkedés a világ leghatalmasabb ereje. Rendszerint sejtelmünk sincs arról, milyen átható hatalma lehet a jóakaratnak és a szeretetnek. Istennek bennünk lakó

békéje tehát súlyos elkötelezettséget jelenthet. „Magasságos Isten, rettenetes vagy te“, szinte kibírhatatlan, mert a szeretetnek és a barátságnak ez az intenzitása olyasmit ró ránk, amit emberileg jóformán képtelenek vagyunk elviselni.

Isten jóságot követel tőlünk, és ezzel a kereszthez kötelez el. Krisztus keresztfeszítése óta tudjuk, mit tesz az: maradéktalanul jóságosnak és jóakarátúnak lenni ebben a zűrzavaros világban; hogy jár az az ember, aki békét és emberszeretetet akar hozni a földre. De ha az isteni békesség fényének csak az árnyéka is ránkesik, egyszerre egészen más megvilágításban látjuk a dolgokat. Látjuk, *mi dolgunk* a világon. Ez megváltoztatja a valóság irányában való beállítottságunkat, megváltoztatja az emberekhez való viszonyunkat, megváltoztatja hanghordozásunkat, tekintetünket, még arc kifejezésünket is — hacsak lehet, mosolygásra.

Krisztus békéjét jól kiolvashatjuk életének egyik eseményéből. Ott alszik a kis hajóban, miközben tombol a vihar. Nyilvánvalóan fáradt. De a szíve virraszt. Az apostolok látták ezt a csendes, nyugodt arcot. Persze álomban az arc rendszerint nyugodt. De micsoda békét sugároz ki az emberré lett Isten arca! A vihar nem ébresztette föl, egyszerűen nem tudta fölébreszteni. Ő aludni akart. És aludt. Amit tett, azt egészen tette, mint teljesen összeszedett ember. Még álmában is. Egyetlen cselekedete sem volt belső kínban fogant, félig-meddig akart. Nála minden nyugodt magátólértetődéssel történt. Barátainak aggódó szava mégis fölébresztette. Éppen ez tudta fölébreszteni. Bergson, a filozófus mondta egyszer: „Az anya hangja, leghalkabb szava úgy hangzik a szeretett és szerető gyermeknek, mint a mennydörgés.“ Az apostolok fölébresztették Krisztust. De nyugtalanságot is okoztak neki (vö. Mt 8,23-27).

Ez Krisztus titokzatos békéjének a másik oldala. Micsoda nyugtalanságot, micsoda gondot kellett elviselnie az Istenembernek, ennek a nyugodt Istennek; éppen neki, aki csak békét akart hozni! Egyfelől rendíthetetlenül nyugodt volt belül, mert Istent látta, közvetlen egyesülésben élt vele. Az örök Lét kimeríthetetlen nyugalma hordozta. Blaise Pascal viszont azt mondja: „Az ember szíve bizonytalanság és nyugtalanság szakadéka.“ Micsoda bizonytalanságot és micsoda nyugtalanságot érzett szívében az emberré lett Isten! Olyan türelmetlenséget, hogy egyszer azt kellett

mondania: „Tüzet jöttem hozni a földre és mi mást akarok, mint hogy felgyulladjon!”

Az Evangélium így írja le a Megváltó megindultságát, amikor barátja, Lázár sírja előtt állt: „Bensőleg megrendült.” Vagyis nem fojtotta vissza erőszakkal felindulását. Tudott sírni. Az Evangélium el is mondja: „És Krisztus sírt.” Ténylegesen, nemcsak jelképesen, mindazzal a keservvel, ami a sírásban rejlik. Egy a szinoptikusoknál följegyzett kijelentés beláthatatlan mélységig fokozza azt, amiről itt szó van: „Halálosan szomorú a lelkem.”

Honnét ez a szomorúság egy végtelenül nyugodt lélekben? Mit jelent egy maradéktalanul békés életnek ez a bizonytalansága? Egy olyan lélek megzavarodása, aki látja az Istent? Olyan lété, amely elmerült Isten békéjébe? Igazából nem nyugtalanság ez, hanem az ember miatti nyugtalankodás. Valóságos agóniává fokozódik, úgy könyörög az Atyához, hogy ne igazságosságának adja a hatalmat, csak szeretete uralkodjék. Ebben a tusakodásban aztán angyal jön hozzá, hogy megvigasztalja. Mit jelent ez? Egy teremtmény vigasztalja az Istent! Isten annyira magára vette az emberi nyugtalanságot, hogy egy véges teremtménynek kell vigasztalnia.

Ezt kell nekünk megvalósítanunk életünkben: Istennek ezt a békéjét, amely nyugtalanságban és gondban nyilvánul meg. Ez a mi kegyelmies feladatunk. Ha szeretet az Isten — már pedig ez a lényegi meghatározása —, akkor ennek a szeretetnek *gond* alakjában kell megnyilatkoznia. A gond annak a jele, hogy szeretünk. Az anya nyugtalan, ha gyermeke beteg, vagy nehézségei vannak. A szív nyugtalansága az igazi szeretet kifejeződése, amely felfogja, milyen fenyegetett az az ember, akit szeret. Ha az anya nem nyugtalankodnék, nem szeretne. De kíséreljük meg mindazt, amit mi a magunk tört létében a szeretetből megtapasztalunk, belevetíteni Istenbe, az abszolút Szeretetbe, a *Szeretethez, a feneketlen mélységű szeretethez.*

Ha az abszolút szeretet nyugalomból és nyugtalanságból tevődik össze, akkor tudjuk, hogy áll a dolog a mi véges szeretetünkkel. Krisztus a szeretet egész nyugtalanságát a szívébe gyűjtötte. És kibírta. Minthogy békét akart szerezni, békétlenségben kellett élnie. Magára kellett vennie az emberek, minden ember minden baját és szorongatását. Hogy hogyan bírta mindezt, nem tudjuk. Isten volt. Ő elbírta.

A mi keresztény létünk nagy kérdése viszont éppen ez: Hogyan bírjuk ki *mi*? Igen nagy alázatot követel az érintkezés ezzel az Istennel. Isten békéje, amely szeretetből nyugtalansággá változik! A szeretetnek ez a terhe nehezedik ránk is. Olykor mintha szét lenne taposva életünk, és nem bírjuk tovább. De jó, ha a szeretet terhe „elnyom”. Mások gondját szeretettel, türelmesen magunkra venni, velük lenni bajban és szorongatásban és kitartani ebben: ez az alázat.

Isten tisztaság, amely megérint bennünket, tisztátalanokat

Ez Istennek talán legmegragadóbb titka. Mi a tisztaság? Annak az embernek egzisztenciális magatartása, aki azt mondja magában: Valami olyat akarok létrehozni a világban, ami szép, tiszta és jó, ami szín-lét. Ezt akarta Isten, ez volt a terve, amikor megteremtett bennünket. Ezt a létbeli magatartást adta elénk mint *paradicsomot*: közvetlen közelség mindenhez, ami szép és jó.

Eza a felajánlott esélyt az ember valamiképpen eljátszotta. A bibliai tudósítások itt nem világosak. Most arról van szó, hogy újból felépítsük magunkban ezt az átlátszó, hibátlan, tiszta létet. Tisztának lenni annyit tesz, mint a hátsó szándék nélküli gondolkodás, érzés, akarás és szeretés világába lépni; belebocsátkozni minden elénk kerülő kérdésbe, bajba, megtörtségbe; beleállni a földi életbe, egyenes szívvel, vagyis nem kétkulacsos célokkal. Ha az ilyen ember szívének egyszerűségében magára veszi a jó-ságos közelség terhét, akkor olyannak tapasztalja meg a dolgokat, amilyenek valójában. Aquinói Tamás szerint a tisztaság alapján véve „firmitas”: állhatatosság az elhatározásban, a szeretet kitartása abban a világban, amely javarészt baj és szorongatás. Jóságunknak nyilvánvalóvá kell lennie minden ember előtt.

Ha megjelenne köztünk egy tökéletesen jó ember, nem bírnánk ki vele. Sorsa a kereszt lenne. Ez volt Krisztus sorsa is. Isten a világot semmiből emelte ki, tiszta átlátszó létre teremtette. A semmiből. Ez a lét, ez a világ állandóan, minden pillanatban visszahull a semmibe. Mindenekelőtt belül, mibennünk. Azért van szükségünk olyan emberekre, akik ismét fölemelik ezt a létet, bele a fénylőbe, a jóba, a barátságba, a szeretetreméltóba, egyszerűen abba, ami *van*. Különben felhagyhatnánk minden reménnyel a

világ sorsát illetően. Semmi sem lesz belőle! De Isten mindig újból elhívott embereket, akik felfogták szívükkel, hogy éppen ez a feladatuk, a sorsuk: semmit sem várni, de mindent odaadni.

Vannak ilyen emberek. Emberek, akik visszavonultan élnek; akik a tiszta bátorság egy pillanatában eltökélték, hogy egészen feláldozzák magukat a jónak. Akik semmi más nem akarnak lenni, mint könyörületesség, akik csak Isten hívásának és feladatának akarnak élni. Mondjuk egy Szent Bernát, aki bensőleg eltávolodott a világtól és semmi más kívánsága nem volt, mint hogy mindenestül Isten előtt időzzék. Az Istennek élés e tiszta szándéka mérhetetlenül sok jót hozott létre, talán többet, mint pártok és mozgalmak. A bűnnélküli Mária alázatos igenje nélkül nem lett volna lehetséges a megtestesülés. Isten ember akart lenni. De sohasem lehetett volna azzá, ha földünk nem fogadta volna be. Isten kegyelméből földünk tiszta befogadással sűrűsödött össze Máriában. Ez a tette mindörökre tiszteletreméltóvá teszi számunkra, és nagyra tesz minden nőt a világon.

Krisztus azután megjelent közöttünk. Ő volt az egyeneség, a jóság és egyszerűség. A többiekért élt. Éppen ez tette tönkre, ez az érzülete. A bűnösökhöz fordult, tehát olyan emberekhez, akikben nem volt meg ez a beállítottság. Azért jött hozzánk — mondja mindig újból az evangéliumban —, hogy ezeket megajándékozza Isten közelségével.

Egy megvetett, kitzasztott ember, Zakeus, egyszer fölmászott egy fára, hogy Krisztust lássa. Amikor Krisztus arra ment, megállt a fa előtt, amelyen a kistermetű Zakeus kuporgott. Fölkiáltott neki — közben magában talán mosolygott: Zakeus, szállj le hamar! Nálad akarok megszállni. Elment egy olyan ember házába, akit a többiek figyelembe se vettek, sőt megvetettek; kicsi volt, rossz híré hivatást gyakorolt. Éppen ehhez az emberhez ment. Nála vett lakást (vö. Lk 19,1-10). A tisztaság a tisztátalanságban lakik.

Máskor egy asszony állt előtte, akit szeretetének eltévelyedése házasságtörésre csábított. A többiek el akarják ítélni. Krisztus elé vezették. Szegény elveszett teremtmény! És mi történt? Krisztus nem a bűnös nőre nézett, hanem bírásra. Mélyen lelkükbe néz, azután lassan és nyomatékosan így szól: „Aki még sohasem vétkezett közületek, az vesse rá az első követ.” Majd letérdelt és a homokba kez-

dett írni. Hogy mit írt, azt nem jegyezte föl az evangélium. De azt elmondja, hogy minden vádló eltűnt. Íme a tisztaság, amely megérint bennünket, tisztátalanokat. Azután pedig ezt olvassuk: Az Úr fölemelte a szemét és az asszonyra nézett. Már senki más nem volt ott. Azt kérdezte tőle: Senkisé ismét el téged? — Megrázó pillanat. Krisztus nagyon jól tudta, mi bűn. De túlságosan nagylelkű volt ahhoz, hogy elítélje ezt a szegény teremtményt, szemrehányásokat tegyen neki. Egész egyszerűen így szólt hozzá: Én sem ítélek el. De hozzátette — éppen mert küldetése abban állt, hogy a tisztaságot hozza a világba: Ne vétkezz többé (vö. Jn 8,1-11).

És a mi életünkkel hogy állunk? Milyen ez az élet? Annyi sötétséget és ellentétet hordunk magunkban, tudva vagy tudatlanul. Hogyan tapasztalhatjuk meg ebben az állapotban ezt az irgalmas Istent? Annyi bennünk az ellenszenv, az idegenkedés, sőt gyűlölet — talán nem durva alakban, de kis idegeskedések, érzékenykedés formájában. Egy meg gondolatlan, ügyetlen szavunk, egy talán jóakarátú, de balkezes cselekedetünk évekig fájhat valakinek. Hogyan tud minket Isten megváltani, ebből az állapotból kiemelni? Talán csak a halállal, amikor teljesen találkozunk az ő tisztaságával. A halálban majd nagyon szelídek és jók leszünk. Egész lényünkkel fogjuk kimondani: Uram, nem vagyok méltó.

Hogy mer hát az ember egyáltalán közeledni Krisztushoz ebben a földi életben? Hogy mer áldozni? — Isten megparancsolta, hogy hozzá jöjjünk. Úgy, amint vagyunk. Elesettségünk ne akadályozzon ebben. De alázatosan kell mondanunk: Uram, nem vagyok méltó. Mint ahogy a koldus beszél. Aki ezeket a szavakat átérezve kimondja, aki igazán így gondolkodik magáról, az sohasem áldozhat méltatlanul. Csak az fogadja „méltatlanul“ Krisztust, aki elbizakodott, aki azt mondja: Uram, én méltó vagyok.

Isten egyszerre gazdagság és szegénység

Gazdagság, aki koldul nálunk. Adni a szeretet jele. De mi semmit sem tudunk adni Istennek. Minden az ő tulajdona. És mégis úgy teremtett minket, hogy ajándékot adhatunk neki. Mint ahogy a szülők pénzt adnak a gyerekeknek, hogy azok ajándékot vehessenek nekik. És akkor meglepődöttnek és boldognak mutatkoznak — sőt csakugyan

azok. A gyermek valóban ajándékozott nekik valamit. Ez a szeretet: adunk, és nekünk is adnak. Azért ajándékozunk, hogy a többieknek meglegyen az az örömük, hogy ők is viszonzhatják.

Istennel éppen így van. Örök lényegében senkire sincs ráutalva. Abszolút lételjesség. Tökéletes úgy, amint van, tőlünk függetlenül. Miért teremtette akkor a világot? Mert szeretetre van szüksége! Hogy lehet ez? Titok! Biztos, hogy tiszta szeretetből teremtette a világot, mert amit tesz, az nem fakadhat másból, mint szeretetből. A világ teremtetésének oka tehát a végső ok, a szeretet, amelynek semmi más oka nincs. Erről a szeretetről mondja Aquinói Tamás, hogy „kiüresíti önmagát”. Az igazán jó ember is kénytelen — belső sürgetéstől vezérelve — odaajándékozni önmagát.

Vajon az-e a dolgunk, hogy kérdéseket intézzünk Istenhez? Hogy faggassuk: Miért állítottál ennyi nehézség közé a világban; miért van mindez a szükség köröskörül, mindez a szenvedés és bizonytalanság? Minden bizonnyal ezek a legkínzóbb kérdéseink. De nem fogunk rájuk feleletet találni, ha előbb nincs bátorságunk így szólni: Köszönöm, Istenem, hogy megteremtettél, olyannak, amilyen vagyok. A kétségbeesés pillanataiban nagyon nehéz kimondani ezt, — vagy olyankor, ha valaki talán nagyon közel áll a kétségbeeséshez. És mégis — ez a „heroikus” alázat —, még az ilyen pillanatokban is, mint keresztényeknek el kell tudnunk mondani: Köszönöm, Istenem, hogy megteremtettél. Azért szólítottál a létbe, hogy ebből a világból barátsággal, jósággal valami újat teremtsék. A világot magasabbra emelni, barátaim mellett állni: ez a feladatom. Minden más majd csak megoldódik valahogy.

De ez még nem a teljes valóság. Isten még jobban szeretett minket. Azért teremtett meg, hogy feleletet kapjon tőlünk. Ezért jön és koldul szerető válaszukért, szeretetünkért. Krisztus fölkeresett, sőt megkeresett bennünket. Zörgetett az ajtónkon. Mérhetetlenül belefáradt. Az Egyház halotti miséjében van egy szekvencia, a „Dies irae, dies illa” kezdetű vers. Van ennek egy szép szakasza, amelyet szó szerint így fordíthatunk: „Amikor kerestél, úgy elfáradtál, hogy le kellett ülnöd. A kereszten szenvedve megváltottál. Ne legyen hiába ennyi szenvedésed.”

Így ült Jézus Jákob kútjánál is az izzó déli hőségben. Nagyon fáradt volt. Azért ment oda, hogy egy emberrel

találkozzék. Egy bűnös nővel. Ha Krisztus vándorlásait nyomon követjük az evangéliumban, látjuk, hogy Júdeából két út vitt Galileába. Az egyik látogatott volt, kellemesebb, kevésbé veszélyes, rövidebb. A másik kerülőút. Jézus a hosszabbat, veszélyesebbet választotta: ez vezetett a találkozáshoz ezzel a bűnös nővel, a samaritai asszonnyal a kútnál. Ezt az utat választotta, éppen ezt, mert kereste ezt az asszonyt.

Ha azt mondjuk, hogy Krisztus szeretetünket koldulja, azzal egyszersmind azt is állítjuk, hogy szabadságunkban áll visszautasítani az ő szeretetét. De figyeljük meg itt Isten előkelő tartózkodását. Nem nagy csodákkal koldulja szeretetünket, nem mindenhatóságának bámulatba ejtő jeleivel. Nem hívott le tüzet az égből. Tiszta lényével akart meghódítani; azzal, hogy jóságosan, egyszerűen, megértően állt közöttünk. Védtelenül és odaadóan. Az arcába köphettek. Miért? Mert nem akart hatalmával elkápráztatni, mert csakugyan szabad ajándékként kívánta vonzalmunkat. A világtörténelem legnagyobb pillanatában, amikor Isten emberré lett, az angyali üdvözléskor, egy embernek teljes szabadsággal igent kellett mondania, hogy a megtestesülés egyáltalában lehetőségessé váljék.

Ha egy koldust egyszer elutasítunk, többnyire nem jön vissza. De Krisztus igen. Ő újból jön. Egyszer majd visszatér, vakító világosságban, halálunk óráján. De még akkor is koldus alakjában. Isten kétszer „teremtett meg” bennünket: egyszer túláradó szeretetéből, másodszor és igazán abban a kikutathatatlan elhatározásában, hogy Fiát koldulni engedi szeretetünkért.

Ez a mi keresztény sorsunk is: ajándékozni és koldulni. Ajándékot adni, hogy mások megajándékozzanak bennünket. Isten azt kívánja tőlünk, hogy kolduljunk másoktól. Azt követeli, hogy alázatunk koldusformát öltjön. Az élet minden helyzetében. Még akkor is, ha visszautasítják szeretetünket. Ottmaradunk, nem keményedünk meg, újból megajándékozunk jelenlétünkkel a többieket, lehetőségeket találunk ki, hogy minden feltűnés nélkül továbbra is jót tegyünk. Megmaradunk a koldus helyén. Micsoda alázatba vezet bennünket az Úr!

Mit jelent tehát a keresztény alázat? Azt, hogy kibírjuk Istent, úgy, amilyen. Vagyis:

elviseljük világunk sötétségét és türelmesen fénnýé alakítjuk;

hallgatók vagyunk és ebben a hallgatásban megtaláljuk a másoknak szóló jószót;

nyugtalan lényünkben lényegszerű nyugalmat hozunk létre, sőt kisugározzuk ezt a világba;

beismerjük, hogy méltatlanok vagyunk, és fölismerjük, hogy ebben a vallomásban van igazi méltóságunk;

koldusként élünk, hogy másokat megajándékozhatunk.

Az alázat alapjában véve annak megtapasztalása, hogy saját méltatlanságunk — ha egyszerűen belátjuk — méltósággá válik. Amikor bűnösnek valljuk magunkat, megtisztulunk. Ez a megtört egzisztencia végső merész vállalkozása, a kegyelem alapélménye.

JEGYZETEK

¹ A szerző háláját fejezi ki azokért az indításokért, amelyeket ebben az elmélkedésben mindenekelőtt a következő szerzők írásaiból kapott: B. VON BRANDENSTEIN (többek között: *Leben und Tod*, Bonn, 1948; *Vom Werdegang des Geistes in der Seele*, Saarbrücken 1954), R. GUARDINI (főleg: *Tugenden, Meditationen über Gestalten sittlichen Lebens*, Würzburg 1963) és K. BARTH (*Die kirchliche Dogmatik*, Zollikon; itt idézhetnénk jóformán minden kötetet, ahol az igazság kérdéséről beszél). Rámutathatnánk még Aljosa Karamazov alakjának szép ábrázolására R. GUARDINI könyvében: *Religiöse Gestalten in Dostojewskijs Werk*, München 1947.

² R. Guardini, *Vom Sinn der Schwermut* c. kis írásában (1928) kijelölte ennek a talán legfájdalmasabb lelki jelenségnek, a melankóliának hatótávolságát és belső dimenzióit. A mi rövid összefoglalásunk csak utalásként adja nézeteit. A melankóliát nem pusztán lélektani jelenségként kell értelmeznünk, hanem olyasminnek, amiben egész emberi helyzetünk kritikus pontja válik világossá. Igazi teológiájára még csak kísérletek történtek (mindenekelőtt Sören Kierkegaardnál). Mint maga Guardini jelzi, csak a Getszemáni misztériumából kiindulva lehet „kidolgozni” ezt, és az adja meg a feleletet is a melankóliának azokra az elemekre, amelyekre nincs „megoldás” a földön. Guardini kis írása sokszor megjelent. A szerző az Arche, Zürich 1949 kiadást használta.

³ Az itt következő elmélkedő gondolatok leírására a Charles Journet bíboros lelkiségével való találkozás adott a szerzőnek alkalmat. Ennek a belső párbeszédnek ihlető hatása a könyvnek még néhány másik helyén is érezhető. Széles körben ismertek és különféle kiadásokban hozzáférhetőek Journet-nak a racionálisan kidolgozott teológia („theologia mentis”) területén írt művei. Annál kevésbé életművének másik, rejtett oldala: elmélkedő erőfeszítése, hogy a szív találkozzék Istennel („theologia cordis”). Itt már nem tisztán hittudományról van szó. Önkéntelenül is olyan emberrel bonyolódunk párbeszédbe, akinek életére rendkívüli bensőséggel nyomta rá bélyegét, és ez a ben-

sőség Isten előtt imádságban (és talán szenvedésben) „kihordott” élet gyümölcse. Krisztus üzenete itt azt a meggyőző erőt és mélységet kapja meg, amelyet legjobban talán a „keresztény vigasz” egyszerű kifejezésével jelölhetnénk. Híres (de csak kevésbé ismert) „rekollekcióiban” ezt a bensőséget próbálja lényeges vonásaiban vázolni, Krisztus érzülete alapján, aki maga mindig radikálisan fölébe helyezte a belsőt a külsőnek. Journet bíboros lelkisége a béke középponti fogalmába torkollik. Talán legszebb elmélkedései a békeszerző Flüe-i Miklósról szólnak. Hogy békeszerzők lehessünk az erőszaktól, ellenségeskedéstől és gyűlölettől szétszaggatott világon, ahhoz „bolond szeretetet” (amour fou) kell hordoznunk magunkban. Ezek a meditációk olyan ember képét keltik, aki át-szenvedte az életet, a „bensőség teológusáét”, aki „Krisztus hét szaváról a kereszten” szóló elmélkedései bevezetőjében ezt írhatta: „Ez után a hét szó után az ember legszívesebben elégetne mindent, amit valaha is írt.” Hadd sorolunk fel itt néhányat a rekollekciós kéziratok közül: *La Sainte Vierge* (1951); *Le Mystère de l'Église* (1952); *Le Mal* (1953); *Saint Jean de la Croix* (1954); *La Messe* (1955); *Évangile de saint Jean* (1958); *La Charité* (1959); *Les Fins dernières* (1961); *Les Amis de Dieu* (1962); *Baptême et Tentation de Jésus* (1963); *La Prière avec Jésus* (1964); *Dieu* (1965). — Journet bíboros néhány „lelkiségi” műve könyvkereskedésekben is kapható: *Les sept Paroles du Christ en Croix* (Éditions du Seuil, Paris 1952); *Entretiens sur la Grâce* (Desclée de Brouwer, Bruges 1959); *Saint Nicolas de Flue* (Nouvelle édition, revue par l'auteur; Éditions de la Baconnière, Neuchâtel-Paris 1947).

TARTALOM

Bevezetés	5
Elmélkedés az igazlelkűségről	11
Igazlelkűség a testvérhez	14
Igazlelkűség önmagunkhoz	17
Az igazlelkűség Isten felől	18
Elmélkedés a megbecsülésről	23
A testvér megbecsülése	27
Saját létünk becsülése	30
Isten becsülése	32
Elmélkedés a tiszteletről	36
A felebarát tisztelete	39
Saját egzisztenciánk tisztelete	43
Isten tisztelete	45
Elmélkedés az örömről	48
Öröm a testvérben	51
Öröm saját létünkön	53
Öröm Isten felől	55
Elmélkedés a barátságról	59
Mikor már közel volt a nap	60
Csak mi ketten, ő meg én	61
Visszahúzódva a tülekedésből	62
Kérdezgettük egymást	63
Vágyódtunk	65
Rövid időre megérintettük	66
És visszatértünk ajkunk beszédéhez	67
Elmélkedés a szeretetről	70
A szeretet minden	72
A szeretet tulajdonságai	74
A beérett szeretet	78
A szeretet jövője	81

Elmélkedés a nagylelkűségről	83
A restség	84
Az aggodalom	86
A felebaráti szeretet	96
Isten megtapasztalása	97
Elmélkedés a higgadtságról	99
Atyám, bocsáss meg nekik	102
Még ma velem leszel a paradicsomban	104
Íme a te fiad! Íme a te anyád!	106
Miért hagytál el engem	107
Hogy egészen beteljesedjék az írás	108
Beteljesedett	109
Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet	110
Elmélkedés az egyenességről	111
Tisztaság	115
Megismerés	116
Béketűrés	117
Jóság	118
Az őszinteség mint ítélet	118
Elmélkedés az alázatról	123
Világosság és sötétség	124
Hallgatás és szó	125
Béke, amely nyugalanságot kelt	126
Tisztaság, amely tisztátalanokat érint	129
Gazdagság és szegénység	131
Jegyzetek	135

